ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR • Fahim Bey ve Biz

Abdülhak Şinasi Hisar

Fahim Bey ve Biz

BÜTÜN YAPITLARI

ROMAN

YKY'de 7. baskı

YKY
Yapı Kredi Yayınları

"Bu kitap Türk edebiyatı tarihinde birden bire fırlamış bir irtifa noktasını gösteren bir tepe mesabesindedir; bu tepenin üzerine yapışan râkım da Abdülhak Şinasi'nin nâmıdır." (Halid Ziya Uşaklıgil)

"Hiç şüphe etmiyorum ki, *Fahim Bey ve Biz* çapında daha birkaç eserle Türk edebiyatında, kendine göre müstakil bir âlemin sahibi olacak ve Fransız edebiyatında Barréesien bir eda, Proustien bir hava, Anatole France vâri bir hassasiyet denildiği gibi, Türk edebiyatında da daima Abdülhak Şinasi'ye mal edilen, bir halis ve asil san'atkâr havası, merhamet ve istihza ile karışık bir insan hassasiyeti bulunacaktır." (Yakup Kadri Karaosmanoğlu)

"Peşin olarak haber verelim ki; şimdiye kadar alıştığımız roman çeşidinden tamamen ayrı bir teknik, görüş ve tahassüsle yazılmış olan bu çok muvafakiyetli eserle, Türk edebiyatında roman nev'i yeni bir merhaleye ulaşmış bulunmaktadır." (Cevdet Kudret)

Eski baskıları arasındaki farklar gözetilerek, yazarın dili ve imlası korunarak hazırlanan bu kitap, 1942 CHP Hikâye ve Roman Mükâfatı'nda ödül de almıştı.

ISBN 978-975-08-0992-0
9 TL
9 789750 809927

FAHİM BEY VE BİZ

Abdülhak Şinasi Hisar (İstanbul, 14 Mart 1887 - 3 Mayıs 1963) Çocukluğu Rumelihisarı, Büyükada ve Çamlıca'da geçti. 1898'de Galatasaray Lisesi'ne girdi; 1905'te Fransa'ya kaçtı. Paris'te École Libre des Sciences Politiques'e devam etti. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra Türkiye'ye döndü. Fransız ve Alman şirketlerinde, Osmanlı Bankası'nda, Reji İdaresi'nde, 1931'den sonra ise Ankara'ya yerleşerek Dışişleri Bakanlığı'nda çalıştı. 1948'de İstanbul'a gelerek *Ayaspaşa*'da Boğaz'ı gören bir apartmana yerleşti. Bir süre *Türk Yurdu* dergisinin genel yayın müdürlüğünü üstlendi (1954-57). Cihangir'deki evinde, beyin kanamasından hayatını kaybetti.

1921'de *İleri* gazetesinde yazmaya başladı. *Dergâh* ve *Yarın* dergilerindeki eleştiri, deneme ve şiirleriyle kendini kabul ettirdi. Cumhuriyet döneminde *Varlık, Ülkü, Muhit, Ağaç, Türk Yurdu* dergileri ile *Milliyet, Hâkimiyet-i Milliye* (*Ulus*) ve *Yeni İstanbul* gazetelerinde yazdı. Eleştiri dışındaki asıl hatıra metinlerine 1930'larda yöneldi. Maurice Barrès, Anatole France ve Marcel Proust'tan yola çıkmakla birlikte, bütünüyle kendine özgü üslupla yazdı ve öylece tanındı.

1942 CHP Hikâye ve Roman Mükâfatı'nda üçüncülük alan *Fahim Bey ve Biz* Almancaya çevrildi (*Unser guter Fahim Bey*, Çev.: Friedrich von Rummel, 1956). Sermet Sami Uysal (1961) ve Necmettin Turinay'ın (1988) *Abdülhak Şinasi Hisar* adlı birer çalışması bulunmaktadır.

Eserleri:

Roman: *Fahim Bey ve Biz*, 1941; *Çamlıca'daki Eniştemiz*, 1942; *Ali Nizamî Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği*, 1952.

Anı/Deneme: *Boğaziçi Mehtapları*, 1942; *Boğaziçi Yalıları*, 1954; *Geçmiş Zaman Köşkleri*, 1956; *Geçmiş Zaman Fıkraları*, 1958.

Anı/Biyografi: *İstanbul ve Pierre Loti*, 1958; *Yahya Kemal'e Vedâ*, 1959; *Ahmet Haşim: Şiiri ve Hayatı*, 1963.

Antoloji: *Aşk imiş her ne vâr âlemde*, 1955.

Yazılar: *Kitaplar ve Muharrirler - I, II, III* (Hz. N. Turinay) 2008-2009; *Türk Müzeciliği*, 2010.

Abdülhak Şinasi Hisar'ın
YKY'deki kitapları:

Çamlıca'daki Eniştemiz *(2005)*
Fahim Bey ve Biz *(2005)*
Ali Nizamî Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği *(2005)*
İstanbul ve Pierre Loti *(2005)*
Yahya Kemal'e Vedâ *(2006)*
Ahmet Hâşim: Şiiri ve Hayatı *(2006)*
Aşk imiş her ne vâr âlemde *(2006)*
Boğaziçi Yalıları *(2006)*
Boğaziçi Mehtapları *(2006)*
Geçmiş Zaman Köşkleri *(2006)*
Geçmiş Zaman Fıkraları *(2006)*
Kitaplar ve Muharrirler (3 cilt) *(2008-2009)*
Türk Müzeciliği *(2010)*

ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR

Fahim Bey ve Biz

Roman

Yapı Kredi Yayınları

Yapı Kredi Yayınları - 2236
Edebiyat - 677

Fahim Bey ve Biz / Abdülhak Şinasi Hisar

Kitap editörü: Murat Yalçın
Düzelti: Nurettin Pirim

Baskı ve Cilt: Ertem Basım Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Başkent O.S.B. 22. Cad. No: 6 Malıköy / Ankara
Tel: (0312) 640 16 23
Sertifika No: 26886

1. baskı: Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1941
2. baskı: Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1942
3. baskı: Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1955
4. baskı: Varlık Yayınları, İstanbul, 1966
5. baskı: Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1978
6. baskı: Bağlam Yayınları, İstanbul, 1996
YKY'de 1. baskı: İstanbul, Eylül 2005
7. baskı: İstanbul, Haziran 2013
ISBN 978-975-08-0992-0

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr

İÇİNDEKİLER

I

Bir Ölüm Haberi

Bir gün, gazetelerde, "Hazin bir vefat" başlığı altında kısa bir fıkra çıktı: "Bursa eşrafından, eski maslahatgüzarlarımızdan, Tütün İnhisarı İdaresi mütercimi Ahmet Fahim Bey eceli mev'udiyle vefat etmiştir. Merhum her cihetle faziletli, hür fikirli, geniş bilgili, çok nezaketli, şahsına hürmet telkin ettirmiş ve dostları tarafından çok sevilmiş bir zattı. Vefatı zayiattandır. Mevla rahmet eyliye!"

İşte, ölünün cesedi üstüne atılan birkaç kürek toprak gibi, hâtırası üzerine kapanan birkaç satır! O ölüyü bilmeyenlerden bu yazıyı okuyanlar sanki ne duyarlar? Bir talihin ademe göçmesinden onunla alakası olmayan ne anlar? Bir fâninin öldüğüne kimse şaşmaz ve kimse düşünmez ki o da kendisini ölümden bizim kendimizi sandığımız kadar uzak sanırdı. İnsanlar, birbirlerinden uzun mesafelerle ayrılmış yıldızlar gibi, kendi hususi boşlukları içinde dönen, hepsi yalnız, hepsi mahrem ve başkalarına kapalı birer dünyadır. Bir yıldız sönünce ondan uzaktakiler bir şey duymaz. Herkes ancak biraz kendi komşusuyla meşgul olur. Herkes ancak bir iki düşman için kin, ancak üç dört dost veya akraba için haset veya muhabbet ve ancak beş altı vücut ve ruh için bir zaaf, bir temayül veya bir aşk duyar ve beşeriyetin üst tarafı bize tamamen yabancı gibi karanlık kalır. Fakat en keskin dürbünler gibi en meraklı gözler de, o bir parça alaka duyarak meşgul oldukları âlemlerden bile sade parça parça

manzaralar görerek, hayal meyal seçtiklerini isabetle tespit edemezler. Ve o uzak dünyalar, bizim kendilerine taktığımız isimlerden haberleri bile olmayan yıldızlar gibi, teşhislerimizi bile duymazlar. Bu ölüm haberine karşı ben içimde bir ezinti, bir çöküntü duydum. Zira ölenle, son zamanları gevşeyen, azalan, fakat kökleri mazinin sağlamlığı içinde kalan eski bir aşinalığım vardı. Hem ona acıyor, hem içimden "Kendi kâinatımızın da söndüğünü yabancılar ancak böyle hissiz ve manasız birkaç cümle ile duyacaklar!" diyen bir hüzne dalıyordum. Zira, daima böyle, başkalarına acıdığımızı sanırken bile, içimizden mutlak biraz kendimize ağlarız.

Bütün bir gün, onun hâtırası, arada sırada zonklayan bir sancı gibi, zihnimde parlayıp söndü. Ertesi gün bazı gazeteler bu haberin bir noktasını yarı resmi bir ağızla tekzip ettiler: "Dün vefatını bildirdiğimiz Tütün Reji İdaresi mütercimi Ahmet Fahim Beyin eski maslahatgüzarlarımızdan bulunmadığı tasrih olunur" dediler. Halbuki ben bu tekzibin yanlış ve şimdi herkesin unutmuş bulunduğu bir zamana ait o haberin bilakis doğru olduğunu biliyordum. Meşrutiyet'ten bilmem kaç sene evvel, Çetine'de mi nerede, o bilmem kaçıncı kâtipken, oradaki maslahatgüzarımızın intiharıyla elçilik boş kalınca, bilmem kaç gün maslahatgüzarlık etmişti. Henüz pek tecrübesizken koca bir devletin mümessili olması da kendisine öyle şiddetle tesir etmişti ki o zamanlarda duymuş olduklarını bunca seneler sonra izzeti nefsinin şişirdiği bir sesle etrafındakilere "Ben Çetine'de maslahatgüzar iken..." diye hâlâ anlatırdı. Bu sözlerini kaç kere duymuştum. O, ancak bir gün, bir gece sürmüş bir hastalıktan sonra bir sabah ölüverince, perişan bıraktığı haremiyle kendisine acıyan akraba ve ahbapları, yani senelerce kendisini dinlemiş bulunan ve kendisi gibi her şeyi olduğundan daha iyi ve üstün göstermeyi bir terbiye vazifesi sayanlar, gazete okuyucularına kıymetini bilmedikleri bu yaşlı adamın hâtırasına ehemmiyet verdirecek bir şey söylemek arzusuyla bunu bulmuş ve o birkaç satırlık ölüm haberine dercettirmiş olacaklardı. Bir uzvunu kaybeden bir ailenin bundan cemiyetin de müteessir olacağını memul etmesini mazur görmeli ve ölen hakkında iyi bir fikir vermek için ondan daha evvel öl-

müş şeylerin hâtırasından bir yardım beklemesini çok görmemelidir.

Ölenin ailesine mensup olanların, gazetelere verdikleri ilanlara, "hazin bir vefat", "müessif bir ölüm", "çok acı bir kayıp" tarzında başlıklar koymalarını, ölenin ilmini, faziletlerini, hizmetlerini, himmetlerini, sonuncu bir defa olsun, saymalarını, mesela, "gençliğinde yazdığı şiirlerle edebiyatımıza hizmet etmiştir" gibi cümlelerini, ne yazarlarsa hepsini tabii bulmak ve öyle karşılamak lazımdır. Zira, bu ölüm haberleri, devam eden ve edecek olan zamanın, ölene, bir gazete sütunundan son olarak gönderdiği bir nevi selam değil midir? Ve perişan akrabalara, sevgili ölülerini sonuncu yola uğurlarlarken, yaprakları toprağa dökülmeden önce, bir sonuncu çiçek daha uzatmak istemeleri çok görülmemelidir.

Zavallılar! Kim bilir, haklı veya haksız böyle tekzipler karşısında ne kadar müteessir olurlar! Ya biçare Fahim Bey! Kendi kendime "O eğer ölmemiş olsaydı, belki bu tekzip yüreğine iner, bu vaka karşısında ölürdü!" dedim. Ve onun bütün ömrünün kendisini böyle mevkiinden daha yüksekte gözü var farz ettirecek bir hadisenin vâki ve şâyi olmaması için, hayatta geçen şeylerin bir insan izzeti nefsini kıracak tefsirlere meydan verilmeden, hep hüsnü niyetle telakki olunması için mahviyet içinde gösterilmiş fedakârlıklar silsilesi addedilebileceğini düşündüm. İlk önce onun ömrünü hep bu yolda inat ve ısrarla gösterilmiş bir feragat gibi görmeye ve bütün bu hayattan bildiklerimi, uzun bir maziyi karıştıran yavaş ve müteessir bir zevkle birer birer hatırlamaya koyuldum. Sonra da her hayatın, ona hariçten bakanlara, nasıl esrarlı göründüğünü düşünerek en boş ömürlerin bile zihin karşısında teşkil ettiği muammaya daldım.

II

Babamın Anlattıkları

Babam, kendi mektep ve gençlik arkadaşı olan Fahim Bey için, gerek beni onunla tanıştırdığı gün, gerek daha sonraları, bana birçok şeyler anlatmıştı. O zamanlarda Pangaltı'da oturduğu eve dönmeden evvel, bazı akşamlar, Galatasaray'ın karşısındaki bir binanın birinci katında bulunan bir lokantaya bir iki kadeh rakı içmeye giderdi. Ben bu akşamlarda kalabalık, aydınlık sokağın karışıklığı içinden geçerken gözlerimi kaldırsam bir köşe penceresinin önünde onun düşünür gibi duran saçsız başını görürdüm. O, âdeti veçhile, yani kâh hayret ve kâh hiddetten gözlerini açа aça gazetesini okurdu. Böyle pestenkerani yerlerde bulunmak bana her zaman saçma sözler dinlemek kadar azap verir. Fakat benim arada sırada, birikmiş birtakım şeyleri söylemek, yahut biraz para almak için babamla görüşmek istediğim olurdu. Bu akşamlar onu yerinde görürsem o saçma merdivenlerden çıkarak ve âdetimiz veçhile tebessüm ederek yanına giderdim. Zira beraber oturmadığımız için her tesadüfümüz bizi güldürecek kadar hoşumuza giderdi. Beni görür görmez o da gülümseyerek ve hazla gözlerini açarak "Vay, gel!..." diye istikbal ederdi. Ekseriyetle sözlerimi fazla halecanlı, mübalağalı ve gizli maksatlarla dolu bulur ve bu fikrini bana nafile belli etmemeye çalışarak, kıs kıs gülüşlerini bir tutam enfiye çekişiyle örtmek isterdi.

İşte böyle bir akşam babamın yanma çıkınca orta yapılı, orta yaşlı, teni kehrüba gibi sarımtırak, dudaklarının üstünü kapla-

yan muntazam kesilmiş sert ve koyu siyah bıyıklarıyla, başı bir kuş kafasını andıran ve insana pek ciddi olmak hissini veren birisinin onun ısrarlarına rağmen oturmayarak gitmeye hazırlandığını gördüm. Babam, nasıl olup da daha evvel görüşmediğimize şaşarak bizi biribirimize tanıştırdı. "Nasıl olur da oğlum en iyi arkadaşımı tanımaz, ya nasıl olur da en iyi arkadaşım oğlumu hâlâ bilmez?" diyordu.

Ekseriyetle, ilk gördüğümüz bir adamın veya bir şehrin, ilk duyduğumuz bir sözün veya bir sesin hayatımızda sonradan alacağı mevkii takdirle bunlara layık oldukları ehemmiyeti veremeyiz. Fakat Fahim Beyin gözlerini ilk görüşmede bile dikkate değer bulmuştum. Bana bu sabit bakışlı siyah gözlerin madeni biraz sert, cevheri biraz yabancı ve bakışlarındaki manaların tefsiri de biraz güç gözükmüştü. Bilmem nasıl oluyordu, bu nazarlar dışlarından ziyade içlerine bakıyorlar gibiydi. Bilmem neden bu gözler için için uyuyor mu, yoksa gizli ve inatçı bir sabırla, daimi bir tecessüs halinde midir, pek de belli olmuyordu. Ve gene bilmem niçin ilk gördüğüm bu adam ailemin yeni tanıdığım bir ferdiymiş gibi bana büsbütün yabancı gözükmüyordu. İşte, sanki muayyen bir talih üzerine saplanmış da bu değişmeyen mukadderatı sonu gelmeyen uykusu içinde rüya görür gibi seyreden yahut, bilakis, aşkıyla teshir ve tağyir etmek isteyen bu sabit bakışlı gözleri artık ömrümün ufuklarında nice seneler görecek ve onları nice defalar kendime tefsir edecek ve bu tefsirlerimi bir türlü bitiremeyecekmişim.

O gider gitmez ve ben daha maksadımı açmadan evvel, babam uzun uzun bana ondan bahsetmeye başlamıştı. Ben istediğim şeyleri babamı sinirlendirmeden, zamanı gelince, söyleyebilmek için sonraya bırakmaya mecbur olarak içimden "Ne aksi tesadüf!" diye üzülüyordum.

Bu, günün en çok hoşuma giden akşam saatiydi. Akşam şehre ve kalplere helmesini döküyor, sokaktan geçenlerin gözlerine karanlıkların sürmesini çekiyor, yüzlerini sanatın manalarıyla güzelleştiriyor, hareketlerini kahramanların edalarıyla asaletleştiriyor, her şeyi romantik gölgelerle sararak kıymetleştiriyordu. Bir günün daha, içinde kendi aradıklarını bulmadan, bozulup zail olduğunu duydukları bu anda insanlar hem daha çok

cesaretli, hem daha az müşkülpesent olurlar. Akşamın karartısı ruhlarına sirayet ettiği zaman, batan güneş son aldıkları kararları gözlerinde parlatarak, birçok tereddütlerden sonra artık evlerine dönmeye karar vermiş olanları bile, aşklarına koşuyorlarmış gibi bir cezbe içinde gösterir.

Gençlerin her mevsim değişen, fakat gözleriyle, aynı mevsim içinde hep birden sevdikleri, görünce de sevindikleri birçok sevgilileri vardır. Gönüllerin lezzetini çoğaltan bu saatte ben belki onlara ve belki maceraları merakımı uyandıran arkadaşlarıma tesadüf imkânlarını kaçırdığıma üzülüyordum. Sokaktan belki onlar geçiyor ve içimden şüphesiz onlara ait birtakım hisler geçiyordu. Alakadar olduğum bütün bu âlemin cazip davetlerini terk ile buraya yalnız bunun için çıkmış ve kapanmışız gibi, babam, sakin, rahat ve yavaş, sevdiği şeyleri söylerken âdeti olduğu veçhile, yani gözlerini aça aça, bana Fahim Beyin hikâyelerini anlatıyordu. Ben içimde büsbütün başka bir dünyaya ait hesaplar ve temayüller varken, gûya sırf bu duyduklarıma ait bir merak ve tecessüs sükûtuyla, onun bana anlattıklarını dinliyordum ve babam sözleri arasından bazen biraz susarak bir yudum rakı içiyor, bir tutam enfiye çekiyordu.

Fahim Beyin şimdi ismini unutmuş olduğum babası Bursa eşrafındanmış. O kadar iyi kalpli bir adammış ki öteki beriki aşar mültezimine kefil olurmuş ve paranın değerli olduğu o zamanlarda her sene kefaletleri yüzünden bin lira, iki bin lira ödemek mecburiyetinde kalırmış. Bursa'nın o zamanki valisi bir gün kendisini çağırtmış, "Yo! Bak, bu, böyle olmaz!" diye nasihat etmiş, "kefil olmak istediğiniz adamı evvela benden soracaksınız, hakkında tahkikat yaptıracağım, size, kime kefil olunuz dersem ona olursunuz!" Fahim Beyin babası da "Başüstüne Paşam!" demiş. Fakat sonra kime kefil olmak isterse vali Paşanın tahkikatı menfi çıkar ve Paşa ona muttasıl "Olmaz!" dermiş. O zaman Fahim Beyin babasının sabrı tükenmiş. Bir gün "Aman Paşam!" demiş, "ona kefil olma, buna kefil olma! Peki, kime kefil olayım?"

İşte babasından intikal eden bu içtimai tesanüt hissi Fahim Beyde o kadar kuvvetliymiş ki kendi mektebin sonuncu sınıfında iken bir iki sene evvel birincilikle çıkmış olan bir arkadaşının

pek istediği halde Tıbbiyeye giremediğini duyunca beyninden vurulmuşa dönmüş. Bir akşam kısacık bir mektup almış. Bunda o arkadaşı "Daima muhterem diye andığınız dostunuz size hayatta ne kadar muvaffak olamadığını bildirmek istiyor. Tıbbiyeye giremedi. Şimdi hayatını kazanabilmek için Fransızca dersleri vermeye çalışıyor" tarzında bir şeyler yazıyormuş. İşte bu basit satırlar Fahim Beyin sanki bir aslan kesilmesine kâfi gelmiş. Derhal bilmem kaç dostunu toplamış, bilmem kaç kişinin delaletini temin etmiş ve arkadaşının mektebe alınması işini o hafta içinde yoluna koymuş.

Fahim Bey mektepten çıkınca Bursa'ya gitmiş. Babası ona "Benim akıllı evladım! Şimdi ne yapmayı düşünüyorsun bakalım?" diye sorunca, sırf onun gönlünü almak için "Ben sayenizde Hariciyeye gireceğim, maaşa geçeceğim, kendime bir ev tutarak size hayır dua edeceğim. Paraca hiçbir yardımınıza ihtiyacım olmayacak. Bundan sonra benim için artık hiç üzülmeyin!" diye cevap vermiş. Fakat o devirde birdenbire maaşa geçmek kolay mı? Fahim Bey Babıali'ye fahri olarak gidip gelmeye başlamış... ve, sırf babasını tatmin etmek için, İstanbul tarafında büyükçe bir konak kiralamış. Bu konağın birçok odaları, kendisine büsbütün lüzumsuz olduğu için, perdesiz ve eşyasız, büsbütün boş dururmuş. Fahim Bey bu kocaman evin boş odalarında her sabah saatlerle keman meşk ederek yanık birtakım havalar çalarmış.

Fahim Beyin hikâyesinin burasına gelince, onun sanki o boş odalar içinden ve gençliğinin eşiğinden her sabah kemanıyla hayata, saadete, kim bilir hangi muvaffakıyetlere ve hangi vuslatlara doğru saldığı ısrarlı, uzun davetleri duyar gibi olmuştum. Genç kalbimin bütün kuvvetleriyle ben de onlara hak veriyor değil miydim? Bu davetler acaba hayattan ne cevap aldılar? diye düşünüyordum. Fakat bana bu suali irada imkân bırakmadan babam hikâyesinin alt tarafını da anlatıyordu:

Fahim Bey öğle yemeğini de evinde yedikten sonra çıkar, Hariciyeye gidermiş. Babam ekseri odaları boş kalan bu konakta ekseriya dalgın dalgın keman çalan bu dostunu görmeye gittikçe onun bir bekleyişten ibaret hayatına şaşakalırmış. "Hay Allah sana akıllar versin!" diye gülmekten katılırmış, ama içinden

gene onu takdir etmekten de geri kalmazmış. Zira alaycı arkadaşları onunla eğlenirler, "İlahi Fahim Bey! İlahilerle güvey giresin!" derlermiş, "bu koca konağın boş odalarını yalnız keman sesleriyle mi dolduracaksın?" Ve daha ciddi arkadaşları ona "A birader!" derlermiş, "yapayalnızsın! Bir küçük ev sanki senin neyine yetmez? Bu kocaman konaktan ne hayır beklersin?" Fakat o bütün bu sözlere karşı vakarlı bir ciddiyetle "Aman, olmaz, birader! Bursa'dan gelen giden bulunur! Siz bilmezsiniz, memlekette bizim mevkiimize pek ehemmiyet verirler. Benim burada nasıl yaşadığımı görenler gidip babama da söylerler. İhtiyarlık vaktinde yüreği hoş olsun! Biraz borçlanırım, ama, zarar yok, bir gün olur bütün bu borçları öderim!" dermiş. Fahim Beye, bu bomboş odalar, gelecek günlere olan ümidini sığdırabilmek için, bu geniş sofalar, büyük emellerini ve hülyalarını korumak için, bu kocaman konak da, babasının, kendisine olan itimadını barındırabilmek için lüzumlu görüyorlarmış.

İşte böylece zaman, bir hayli zaman geçmiş. Babıali'nin hali malum. Maaşa geçmek, terfi etmek hep iltimasa bakar. Hiç kimseden hiçbir ricada bulunmak âdeti olmayan Fahim Bey bayramlarda kendilerini tebrike gittiği büyüklerden ve ailesini tanıyanlardan hep güleryüz, hep iltifat görürmüş, ama bunların hiçbiri kendisini elinden tutup en cüzi bir maaşa bile geçirtmezmiş. Babam ve sair arkadaşları sabırsızlanırlar, "A birader! Senin bu halin ne olacak?" derlermiş. Fahim Bey onlara hep "Bir gün olur elbette benim de hatırımı sorarlar. Bana da iktidarıma layık bir yer verirler. Benim de halim düzelir. Siz üzülmeyin!" diye cevap verirmiş.

Memuriyetinde biraz terakki etmesi, kendisine biraz maaş bağlanması için bir imkân, bir fırsat başgösterse kendine ait bu işin konuşulmasından adeta utanır, karşısındakine, söyleyemeyeceği mühim bir yerden bir yardım beklediği hissini vererek "Aman, beni şimdilik mevzuubahis etmeyin!" dermiş. Arkadaşlarına kendileri de karışırlarsa işinin belki bu yüzden bozulacağını bile hissettirmeye çalışarak mesela "Kabine değişecekmiş!" der, bir sır tevdi eder gibi kısık bir ses ve mühim bir eda ile "Hatta bir şey söylememenizi bilhassa rica ederim!" diye ısrar edermiş. Oyle ki arkadaşını bir hamlede Tıbbiyeye yazdırmaya mu-

vaffak olan bu adam, kendisi için, senelerce hiçbir harekete geçmemiş. Ötekiler maaşlarını arttırırlar, rütbe, nişan alırlar, Fahim Bey ise, vicdanen müsterih, kendisinden ve atisinden emin ve mutmain, böyle bir "açıklar livası" oluşundan sanki memnun ve hatta müftehir, senelerle, odaları boş konağına elleri boş gidip gelmiş!

Evvelce Bursa vâlisi bulunduğu sırada Fahim Beyin babasını iyi tanımış olan bir Paşa günün birinde sadrazam olmuş. Fahim Beyin tebriklerini kabul ederken babasının ve kendisinin ne halde bulunduklarını sormuş. Ve sonra kendisine yakında rütbe, nişan veya memuriyet ve maaş, herhalde bir lütfu olacağına dair söz vermiş. Fahim Bey gece gündüz nail olacağı bu lütfu bin bir hayal ile düşünerek tam bir sene beklemiş. Bu senenin sonunda da o sadrazam azlolunmuş. O zaman Fahim Bey bir yanlışlığa kurban olduğuna kanaatle ve belki muamelesi başlamış da bir köşeye ilişmiş bir kâğıt vardır, onu bulup gene yürütmek mümkün olur hülyasıyla Paşayı tekrar ziyarete giderek terleye sıkıla hakkındaki emrinin galiba bir hata neticesi yerine getirilmemiş ve kendisine ne rütbe, ne nişan, ne memuriyet, ne maaş, hülasa hiçbir şey verilmemiş olduğunu söylemiş. Paşa cevap olarak demiş ki: "Evet, evladım, doğrusu size hiçbir şey yapamadım. Fakat hiç olmazsa düşündüm ya!"

Fahim Bey bunu arkadaşlarına anlatırken boynunu büker "Bir yaşıma daha girdim!" dermiş. Bu "bir şey yapamadımsa da düşündüm ya"yı bütün arkadaşları uzun müddet dillerinden düşürmemişler. Babam Fahim Beye "Sen de Paşaya bir daha gitmelisin! Paşa hazretleri! Evet, pek çoktanberi mazulsünüz. Size mevkiiniz iade edilmiyor, başka bir mevki de verilmiyor, ama sizi hiç olmazsa düşünmüşler!' demelisin!" diye takılırmış.

Fakat Fahim Bey ne yapmışsa yapmış, halini babasına duyurmamış. Hatta dahası var: Kendisine pek cüzi bir maaş bağlanınca ilk işi, ihtiyar babasını son zamanlarında memnun etmek için, ona dolgun bir maaşa geçtiğini yazmak olmuş. Halbuki bu esnada aldığı para hiç mesabesindeymiş. Bir müddet sonra hastalanan babası doktorlara görünmek üzere İstanbul'a gelmek isteyince Fahim Bey müthiş bir telaşa düşmüş: "Aman, babam bu halimi görmesin, zavallı adamcağızın yüreğine iner!" diye bütün

dostlarına müracaat etmiş. Hem bir iki ahbabından, hem de, babamın delaletiyle ve yüksek bir faizle, sarraf Taşçıyan Serkis'ten epeyce bir para istikraz etmiş.

Nihayet Fahim Beyin kısa boylu, tıknaz, ak sakallı ve kendisine pek benzeyen babası gelip oğlunu güzel döşeli bir büyük konakta yerleşmiş görünce ve iyi bir tesadüfle de tam o gün rifatlû rütbesine nail olduğunu duyunca göğsü iftiharla kabararak ona "Berhudar ol, oğlum! Gel, seni alnından öpeyim!" demiş. Ve daha "Bir gün olur, fahametlû olursun, inşallah!" diye dua etmiş. O zaman Fahim Beyin hazzından ve gururundan gözleri yaşarmış. İçinden babasının kendisine gösterdiği bu itimada ve teveccühe layık olmaya ahdetmiş. Bu görüşmelerini arkadaşlarına anlatırken "İşte size karşı hattı hareketimdeki hakkımı ispat ettim ve bütün emeklerimin mükâfatına erdim. Bunu artık ne pahasına ödersem ödeyem, duymuş olduğum bu hazzı ruhani bana kâfidir!" dermiş.

Fahim Beyin babası kendisine yapılan ameliyattan kurtulamamış, ölmüş. Bereket versin ki ondan biraz hazır para kalmış da bu sayede en müstacel borçlar ödenmiş. Zira Fahim Bey Bursa'daki emlâki satmaya bir türlü razı olmadığı için bu sıralarda yaptığı bütün borçlardan kurtulamamış. Herkes onu epey bir mirasa konmuş sandığı ve sonraları maaşı da biraz arttığı halde, o, birçok faizlerle kabaran borcunu ancak senelerden sonra ödeyebilmiş.

Babam, daha, Fahim Beyle eğlenmek için Beyoğlu'na geçtikleri ve hâtıraları ruhuna işlemiş olan gençlik gecelerini de yâdediyordu. Fahim Beyin iki felsefesi varmış: Biri optimizm felsefesi imiş. Bununla hayat pembe, her şey zevkli, zahmetler bile eğlenceli gözükürmüş. Beyoğlu'na çıkarlarken Fahim Bey neşeli, ümitli, şair olurmuş. Öyle tuhaf şeyler söylermiş ki arkadaşlarını gülmekten bayıltırmış. Diğeri ise pesimizm felsefesi imiş. Bununla hayat abes, her şey tatsız, her his bir aldanış olarak gözükürmüş. Ertesi gün Beyoğlu'ndan dönerlerken Fahim Bey yorgun, bezgin, nevmit olurmuş. Öyle doğru şeyler söylermiş ki bir filozof da ancak bu kadarını bulup söyleyebilirmiş!

Hülasa, Fahim Beyin bu kendine mahsus hallerine doyum olmazmış. Hatta onun başına gelen şeyler de ekseriya böyle tu-

haf olurmuş. Mesela, bir aralık İstanbul'a büyük bir Fransız tiyatro kumpanyası gelmiş. Oyunlarının hiçbirini kaçırmayan Fahim Bey oyuncular arasında bulunan meşhur bir aktrisin sanatına hayran olmuş. Bu hayranlığını bütün dostlarına anlatmakla bitiremiyormuş. Nihayet böyle sanat meftunluğuyla geçen birkaç geceden sonra Fahim Bey bu aktrise çılgıncasına âşık olmasın mı? Elinden her geleni yaptığı için bir yolunu bulup da en iyi Fransızca bilen genç ve istikbali parlak bir Hariciye memuru diye bu kadına takdim olunduğu gün heyecanından karşısında diz çökmüş, gözleri yaşarmış, ona "Madam... Madam..." diyormuş. Fakat bildiği Fransızca kelimelerin hiçbiri imdadına yetişmiyor, bir türlü sesi çıkamıyor ve başka bir tek kelime daha telaffuz edemiyormuş. Kendisini yerden zor kaldırmışlar. Bu garip mülakattan sonra Fahim Beyin aşkı o kadar çoğalmış ki artık bir türlü rahat edemiyor, mutlaka bir fedakârlık yapmak ihtiyacını duyuyor, "Bu ilahi kadına insan her şeyini fedâ etmelidir!" diyor, fakat kendisi neyini feda edebileceğini bir türlü bulamıyormuş. Birkaç gün sonra tiyatro kumpanyası memleketine dönerken Fahim Bey "Böyle artistlere takdim edilebilecek hediyeleri almak bizim haddimiz değildir!" diye olanca parasıyla yalnız bir buket çiçek almaya karar vermiş. Ancak fedakârlık hevesiyle, bütün parasını harcamak azmiyle, yaptırdığı buket o kadar büyük olmuş ki Fahim Beyin aşkının şöhreti gibi bu buketin şöhreti de arkadaşları arasında derhal yayılmış. Sirkeci'ye getirilmesi için bir arabaya binilmesi lazım gelmiş, trenden içeri güç hal ile sığdırılabilmiş, fakat kadının kompartımanında bunu istiap edecek yer bulunmadığı için derhal lokantalı vagonun bir köşesine gönderilmiş. Oriyant Ekspres hareket ederken aktris pencereden hafifçe sarkarak kendisini teşyie gelenlere mendilini sallıyor, Fahim Beyin gözlerinden de yaşlar boşanıyormuş. Fahim Beyin arkadaşları artık o meşhur kadının ismini zikrederlerken hep "Hani şu bizim Fahim Beyin âşık olduğu ..." derlermiş. Hülasa Fahim Bey de ismini bir müddet, aşkın meşhur çiftlerinde olduğu gibi, sevgilisininkiyle birleştirmeye muvaffak olmuş.

Gene mesela Fahim Beyin vaktiyle pek sevdiği küçük, siyah, oynak bir köpeği varmış. Bir kırlangıca benzediği için ona "İrondel" ismini takmışlar. Bir gün bu köpek kaybolmuş. Fahim Bey

de fena halde kahırlanmış. Nice zamanlardan sonra İrondel sokakta Fahim Beyi bulmasın mı? Fakat hayvancağız birdenbire buna o kadar sevinmiş ki hazzından ne yapacağını şaşırıp aklını kaybetmiş! Bir türlü usta bir baytar bulup zavallı köpeğin aklını yerine getirememişler. Artık bu biçare mahluk herkesin önüne dikilir, vaktinde mülayim ve şimdi çılgın gözlerini haddinden fazla açarak ve yan yan bakarak gûya boğazında yutamadığı bir şey kalmış gibi, uzun uzun bir havlama, bir ulumadır tuttururmuş. Ondan kurtulmak için bir tek çare varmış: Onu ismiyle, İrondel diye çağırmalıymış. Zira bu garip hayvan unuttuğu eski benliğinden korkuyormuş gibi ismini duyar duymaz derhal gülünç bir eda ile çabuk çabuk koşmaya başlar, ta uzaklara kaçar, saklanır, susarmış. Kimsenin dayanamadığı bu yürekler acısı haykırışlarına rağmen Fahim Bey, kendisine muhabbetini aklını kaybetmesi bahasına ispat etmiş olan köpeğini bir türlü terk etmeye razı olmamış ve boğazında bir kılıç kalmış gibi muttasıl haykıran bu çılgın hayvanı yanından ayırmayarak onu senelerce dinlemiş durmuş!

Yeni telakkilerin bu eski kalp saffetini bizim iyice hissetmemize mâni olabileceğine ihtimal veren babam arkadaşının meziyetlerini bizim neslimizin layıkıyla takdir edemeyeceğinden korkuyormuş gibi, hem onu anlatmakla bitiremiyor, hem naklettiği bu hikâyelerin medlûllerin iyi anlamış olup olmadığımı yüzümden teşhis etmek isteyerek, bir vakfe esnasında, bir yudum rakı içer, bir tutam enfiye çekerken, gözlerini aça aça bana dikkatle bakıyordu.

"Öyle bir adamdır ki ömürdür, Fahim Bey!" diyordu. "Emsali dünyada bulunmaz! Gerçi onu takdir edemeyecekler çoktur ama, kezalik onun kadrini iyi bilenler de vardır! O dünyanın en iyi kalpli adamlarından biridir; bir büyük adamdır vesselam!"

III

Esvaplar

Sonraları da kaç kere görmüş olduğum gibi, Fahim Beyden bahsederken babam bir haz ve huzur duyardı. Onu hem metheder, hem için için güler, ve böylece, onu methettiği sıralarda bile, görünüşte biraz eğlenir gibi olurdu. Fakat hakikatte bu bir istihzâ değildi. Gençliğinde bu arkadaşıyla pek çok gülmeye alışmış olduğu için onun hâtırası kendisinde tebessümlerin ve kahkahaların hemen hemen şuursuzca nüksetmesine sebep oluyordu. Onunla eğlenmek şöyle dursun bilakis, gülünç bulduğu hikâyelerini anlatırken bile hep kibar ve yüksek taraflarını duyuramamak, yahut yanlış duyurmak endişesiyle üzüldüğü anlaşılıyordu.

Gene Fahim Beye ait, babamın böyle anlatırken pek çok güldüğü, fakat neticede onun ahlakının üstünlüğüne bağladığı garip bir terzi ve esvap hikâyesi vardı.

Fahim Bey sefarethanenin üçüncü kâtibi olarak gittiği Londra'da yeni girdiği hayat için hangi esvapları yaptırmak lazım geleceğini tahkike başlamış. Kendisine "Üzülme, iyi bir terziye gidersin, 'Habillez - moi!' dersin. Sana lazım gelecek bütün esvapları yaparlar!" demişler. O da sefirin tavsiyesiyle Londra'nın en büyük terzilerinden olan Pool'e gitmiş, kendisine, bir sefaret kâtibine iyi giyimli olmak için ne lazımsa yapmasını söylemiş. Fahim Beyin mahçubiyetle devam ettiği uzun süren birçok pro-

valardan sonra, nihayet bir gün sefarethaneye, kapılardan içeri sığmayan bir ambar gelmiş. İşte bu ambarın Fahim Beyin hayatında senelerce süren bir tesiri olacakmış. İçinden kocaman bir dolaba sığmayacak bir sürü esvap çıkmış:

İnce ve kalın, açık ve koyu her türlü ve her renk kumaştan ayrı ayrı her mevsime göre mevsimlik ve her mevsim arası yarı mevsimlik çeşit çeşit kompleler, düz siyah ve tüylü şöviyottan ve gümüşü jaketler ve redingotlar, fraklar, smokinler, esvapların her nevi: beyaz ketenden olanlar, krem sadakurdan olanlar, pantalonu beyaz vestonu lâcivert olanlar, pantalonu çizgili bir kumaştan, vestonu siyah olanlar, çift sıra düğmeli vestonlar, tek sıra düğmeli yuvarlak vestonlar, seyahat esvapları, koşu esvapları, golf esvapları, tenis esvapları, av esvapları, şehir esvapları, ev esvapları, nerede ve ne zaman giyilecekleri pek kestirilemeyen esvaplar, birtakım fantazi kumaşlı, süslü düğmeli çapraz yelekler, muhtelif renkte kadife yelekler, sedef düğmeli beyaz pike yelekler, çizgili kumaşlı müteaddit pantalonlar, beyaz ve siyah küçük kareli pantalonlar, yakaları kadife veya kumaştan pelerinler, kaputlar, pardösüler, makferlanlar, redingot gibi cepleri arkada emperiyal paltolar, kloş paltolar, kadife yakalı koyu resmi paltolar, kadifesiz yakalı açık paltolar, siyah kadife yakalı gece paltoları, kukuletalı seyahat paltoları!

Fahim Bey bütün bu esvapların odadaki tekmil iskemle, koltuk ve kanapeleri kapladığını seyredip bunların tutarını da faturada görünce yeisle karışık bir hayret içinde kalmış, "Aman Yarabbi! Bu ne çok esvap! Aman Yarabbi! Bu ne müthiş borç!" diyormuş. Sonra "Ben bu borcumu ömrümde ödeyemem!" diye ümitsizliğe kapılmış. Bu hadiseye kahkahalarla gülen arkadaşları ona, "İlahi Fahim Bey!" demişler, "ödeyemeyecek olduktan sonra neye kahırlanıyorsun a birader? Verebileceğin borçları düşün, yoksa, veremeyeceklerini ne merak ediyorsun?"

Fahim Bey bütün bu elbiseleri tevekkülle kabul etmiş ve böylece, bir taraftan, aylık taksidi bütçesinde büyük bir rahne açan bu borcu senelerce ödeye ödeye bitirememiş, diğer taraftan da bunları senelerce giye giye eskitememiş. Öyle ki hep bir sandıktan çıkan bu esvaplar onu yıllarca yeni bir esvap yaptırıp giymek zevkinden mahrum ettiği gibi nihayet modası çoktan geç-

miş şeyler giymeye de mahkûm etmiş. Zira Fahim Beyin bütçesinde terzinin borcunu ödemekten, yeni yapılacak esvap için para bulmak imkânı kalmamış!

Babamı her nedense her zaman kahkahalarla güldüren bu maceraya ben o kadar gülemiyordum. Zaten, sonraları, ben Fahim Beyle biraz daha tanışarak, yavaş yavaş, bu hadiseyi başka türlü tefsire koyulmuştum. Fahim Beyin arkadaşları gülmekten katılırlarken dikkat edememiş olacaklardı. Ciddi bir terzi bu kadar büyük mikyasta bir yanlışlık yapamazdı. Fahim Bey bütün bunları ısmarlamayı kendine bir vazife saymış olmalıydı. Terzihane belki biraz mübalağa ederek bu ısmarlama emirlerini üç beş takım ilavesiyle tefsir etmiş olabilir ve Fahim Beyin sesini çıkarmayarak kabul ettiği, ancak bunlar olacaktır. Fakat bütün bu esvaplar yapılıp kocaman bir sandık içinde hep beraber gelince o kadar yer tutmuş ve başkaları bu hale o kadar gülmüş olacaktır ki, Fahim Bey de, fazla gösteriş meraklısı görünmemek lüzumunu kabul ile, içinden tabii ve haklı bulduğu bu israfı onlarla birlikte tenkit etmeye koyularak terzinin kendi sözünü yanlış anlamış olduğu hikâyesini uydurmuş ve bu halin bir kurbanı diye gözükmeyi tercih etmiş olmalıdır. Yoksa Londra sefaret kâtibi tayin olunmasının Fahim Beyin hayalinde açtığı ufuk o kadar geniş ve ruhunda hâsıl ettiği tesir de o kadar şiddetli olacaktı ki talihin bu cilvesine karşı o, elbette ancak böyle kocaman bir esvap sandığını doldurmakla mukabele edebilirdi. Ruhu hülyalarla şişkin olan Fahim Bey vücudu üstünde böyle büyük bir terzinin esvaplarını duymaya muhtaç olmalıydı. Bundan sonra mesleğinde muvaffak olacağını daha ziyade ummuştu.

Buna hakkı da yok değildi. İyi bir terzinin bize giydirdiği esvaplar yalnız vücudumuza geçmiş ve onun şeklini tadil etmiş sayılamaz. Onlar elbette maneviyatımıza da geçer ve tabiatımıza, ahlakımıza da tesirleri olması tabiîdir. Onlar, görünüşe bakan insanların gözleri karşısında şeklimizi değiştirmekle talihimizi de değiştirir. Bizden ziyade hisli olan kadınlar bunu pek iyi bilirler. Bir kadına ihtimal ki yeni, taze bir kan aşılansa bu onun bedbinlikten nikbinliğe doğru bir felsefe değiştirmesini bir büyük terzinin esvapları kadar temin edemez, ona kuvvet, neşe ve hayat veremez. Başkalarınca belki bir ihtiyaç telakki olunmaya-

cak bu süs kadınların en muhtaç oldukları şeydir: Kendi kendilerine emniyetlerini, hayata muhabbetlerini arttırır. Onun için Fahim Beye gülen arkadaşlarının yerinde kadınlar olsalardı, Fahim Beyi anlayacaklardı.

O zaman Hıristiyan bir paşa olan Londra sefirimizden kâtipler kendi aralarında hep "Son Excellence" diye bahsederlermiş. Fahim Beyin yeni şıklığını gören sefaret başkâtibi Rafael Beyin bir gün ondan "Son Elégance" diye bahsetmesi bir iki cinaslı ve güzel sözün insana zeki ve nükteşinas olmak şöhretini kazandırdığı o devirde sefarethane muhitinde zerafetin nadir erişilir bir muvaffakıyeti diye telakki olunmuş. Bu kelime Rafael Beyin "spirituel" olmak şöhretini arttırmış ve bu da onun Fahim Bey hakkındaki dostluğunu çoğaltmış. İyi giyimli olmak bir memurda bulunması lazım olan dikkat ve nezaketin icaplarından görünmekle Fahim Beyin esvapları iyi bir memur tanınmasına yaramış. O, adamakıllı Türkçe bilmeyen sefir Paşanın bu yüzden gözüne girmiş. Ve sonraları, Rafael Beyin delaletiyle, sefir onu arkadaşlarından ziyade himaye eder olmuş.

Fakat bundan sonraki zamanlara ait, başka bakımdan anlatılan hikâyelerden anlaşılıyordu ki iş Fahim Beyin esvaplarının bu ilk iyi tesirlerinden ibaret kalmamış ve bunları makûs bitakım tesirler daha takip etmişti.

Fahim Bey giydiği bu İngiliz kumaşları yüzünden, kim bilir, belki de kendisinde bir Anglo-Sakson hüviyeti duymuş, ve kim bilir, belki sonraları eline bir fırsat geçer geçmez, bunun için memuriyetinden ayrılarak "teşebbüsü şahsi" hayatına atılmak istemiştir.

Ve, gene kim bilir, belki bu İngiliz kumaşlarının cinsleri ve renkleri ve bu esvaplarının biçimleri onun ahlakını ve zihniyetini başkalarına olduğundan başka türlü göstererek kendini tanımayanlara, hakkında yanlış fikirler vermeye sebep olmuştur. Belki bunlar Fahim Beyi öyle bir zırh içinde gösteriyordu ki birçokları onu memleketin mukadderatına yabancı bulmuşlar ve bu esvapların açık renklerini, serbest şekillerini görerek kendisine yabancı bir kan aşılandığını sanmışlar ve hele Fahim Beyin mütereddit ve uysalken onu, bu kalın ve kabarık kumaşları yüzünden atılgan ve şımarık bulmuşlar; o belki darlık ve yoksul-

luk içindeyken, bu geniş esvapları yüzünden, onun bolluk ve israf içinde olduğuna kanmışlardır. Kim bilir, belki de içine atıldığı iş hayatında o, en önce bu esvapları yüzünden muvaffak olacağını sanmış ve, gene kim bilir, belki de asıl bunların yüzünden muvaffak olamamıştır.

Başkalarının gözlerini terbiye ve dillerini idare etmek o kadar mümkün değildir ki Fahim Beyin bu ümit ve teşebbüs zamanlarında onu görmüş ve böyle tenkit etmiş olanların birinden nice seneler sonra şöyle bir cümle işitmiştim: "Fahim Bey, sırtında açık renk pardösüsü, koltuğunda bir tomar frenk gazetesi, Babıali yokuşundan bir aşağı bir yukarı iner, çıkardı. Gene de bir şeyler olamadı gitti!" Şüphesiz bu adam, o iniş çıkışları gördükçe, Fahim Beyin birtakım memuriyetlere doğru yürüdüğüne, birtakım işlere doğru koştuğuna ve bu faaliyetiyle kendisine birtakım muvaffakıyetler dokuduğuna, gizli bir kıskançlık hissiyle, kani olmuştu. Ve bu fiilin bir neticesini göremeyince sebeplerini yalnız kendinin tahmin etmiş olduğu bütün bu emeklerin boşa gittiğini söylüyordu. Halbuki acaba Fahim Beyin yaptığı tesirden, kendisine atfolunan maksat ve gayelerden haberi var mıydı? Başkaları daima ancak kendi hesaplarına uygun görüşlerine inanarak bizi kendimize göre değil, kendilerine göre muhakeme ederler ve çok kere erdikleri kanaatlerin bizim hakikatlerimizle hiçbir münasebeti kalmaz. Fahim Bey sanki ne olmayı istemişti de muvaffak olamamıştı? Fakat şurası da var ki işlerinin hiç yolunda gitmemiş olması ayrı bir hakikatti.

Ve bütün bu esvapların eskimeye başlaması Fahim Beyin de parasızlık zamanlarının nüksetmesine tesadüf ettiğinden evvelce uzun müddet eskitemediği, istemeyerek giydiği bu esvapları, uzun bir müddet de, hemen eskimiş olarak, ve büsbütün istemeye istemeye taşımış. Öyle ki hep senenin muayyen bir mevsiminde ve günlerin, yahut gecelerin muayyen birer saatlerinde giyilmek için yapılmış bu esvapları o artık senenin bütün mevsimlerinde ve günlerin, yahut gecelerin de bütün saatlerinde giydikçe, bütün bu elbiseler o mevsimin ve o saatlerin çoktan geçmiş olduklarını daha ziyade hatırlatırmış. Sonbaharda onun arkasında daha yazlık bir esvap, ve odasının içindeyken, onun arkasında, en sona dayanmış olan, bir av takımı görülürmüş. Ve bu hal

arkadaşlarının gözlerine çarparak latifelere bürünen istihzalarına sebep olurmuş. Onlar 'İlahi Fahim Bey!" derlermiş, "Bu av esvaplarını böyle odanın içinde sinek avlamak için mi giymişsin?"

En son makferlanı Fahim Bey giymiş. En son kloş palto onun arkasında eskimiş. Ve nihayet bütün bu paltoların, pardösülerin, caketlerin, vestonların, pantalonların ve yeleklerin hepsi de tamamen eskiyince Fahim Bey onlardan gene kurtulamamış. Zira o zamanlarda yeni esvap yaptırmak imkânları büsbütün zail olmuş. Abdülhak Hâmid'in senelerden sonra kendi esvapları için:

Hep tersine dönmüştür onun giydiği şeyler.
Hem biddefeat!
Vaktiyle bütün Pool'da yapılmışsa da heyhat!

dediği gibi, Fahim Bey bütün bunları lekeciye temizletip boyacıya renklerini değiştirterek, mahalle terzisine tamir ettirip terslerine çevirterek bu defa da böylece başka renklere bulanmış ve terslerine dönmüş olarak gene giyer, gene giyermiş!

IV

Fahim Beyle Saffet Hanım

Bu, daima güneşe teveccüh eden bir saatin kullanıldığı, onun battığı anın tam on iki sayıldığı ve akşam ezanı başladı mı saatlerin on ikiye ayar edildiği zamanlardı.

O zamanlarda evlerimizde namaz vakitlerini bildiren saatlerin mevkii pek büyüktü. Ekser evlerin sofasında içi beyaz alaturka kadranlı, siyah yelkovanlı, cevizden dolabını yer yer kurtlar yemiş ihtiyar bir kuyruklu saat sallanarak, tıpkı bir gönlün yorgunluklarından gelen hırıltılı seslerle işlerdi. Ve gûya doğrudan doğruya zamanın geçmesinden çıkan bu hüzünlü ses eski neşelerin terk etmiş bulunduğu ıssız sofaları bir muvakkıthane, bir cami uğultusuyla doldururdu. Ve bu saatlerin bazıları guguklu olur, saat başı geldi mi, latifeye benzeyen bir öten kuş sadası çıkarırlardı. Fakat bu da çok eski bir vakit içinden geldiği belli olduğundan, o geçmiş zamanın şimdikiyle barışmak ister gibi yaptığı bir bunak şakasına benzer, bir hıçkırık kadar gamlı duyulurdu. Ekser evlerin başka odalarında duvara asılmış yuvarlak ve rakamları alafranga bir çalarsaat işler ve o geçen bütün saatleri daha asri, daha madeni bir sesle, birer altın gibi sayardı. Ekser evlerin daha başka odalarında, aynalar önünde, konsollar üstünde, irili ufaklı daha başka birtakım saatler bulunurdu. Bunların bazısı daha ucuz cinsten, daha basit saatlerdi. Ve sanki yumurtlayacak tavukların gıtgıdak diye haykıran telaşlı ve gü-

rültülü seslerini duyurarak sanki daha hamaratmışlar gibi adeta koşarak işlerlerdi. Ve gene bunların içinde bazısı da ayrıca kurulan bir düğme ile, ayar edilmiş oldukları saniyeye geldiler mi, sanki zamanın altın yumurtasını doğuruyorlarmış gibi, birdenbire bir çığlık koparırlardı. Bunlar da münebbihli saatlerdi. Ekser evlerin diğer odalarında hanımların ötede beride duran küçük saatleri olur, bunların bazısının cevahirle süslenmiş mineli kapakları bulunur, beylerin ceplerinde yahut masaları üstünde duran, iri, altın kapaklı, kimi alaturka, kimi alafranga saati bildiren ve kimi iki yüzlü olan, bir tarafı ezani saati, diğer tarafı Avrupai saati gösteren hususi saatleri olur, ve bütün bu, çoğu küçücük delikleri küçücük altın anahtarlarla uzun uzun kurulan cep saatlerinin daha ince, daha mahrem sesleri de sanki eşyalardan sızar, ceplerden taşar, için için akardı. Öyle ki bu evlerde inceden inceye tekmil bu saatlerden zayıf bir su sesi gibi hâsıl olan gizli uğultu, geçen zamanın uğultusu, dikkat olunsa, derinden derine sezilirdi. Bu, gûya eski zaman evlerinin çarpan kalplerinin sesiydi.

* * *

O zamanlarda sokağa çıkmış olan hanımlar ezani saat on bire doğru ve beyler de on iki sularında evlerine dönerlerdi. Bire doğru da akşam yemeğine oturulurdu. Ertesi sabah on iki raddelerinde kalkılır ve beyler iki buçuğa, üçe doğru işlerine giderlerdi. Hanımlar, ekseriyetle, sokağa ancak öğleden sonra çıkarlardı.

Gençliğinde bile usluluğu ve ciddiliği ile tanınan Fahim Beyi birçok beyler ve paşalar kendilerine damat etmek istemişler, ama o zengin bir eve içgüveyi olarak girmeye razı olmamış. Kimsesiz ve orta halli bir kadınla evlenmeyi tercih etmiş. Kızlarını Fahim Beye vermek istemiş olan o eski babaların ne kadar hakları varmış! Fahim Bey ekser erkekler gibi geçici ve adi münasebetlere düşmez ve haremi Saffet Hanıma asla ihanet etmezmiş. Babam "O gayet evcimen olduğu gibi, haremine karşı da o kadar düşkündür ki" diyordu, "benim gibi pek sevdiği bir arkadaşının hatırı için de olsa hiçbir gün evine yarım saat bile geç dönmeye razı olmaz. Seni onunla ilk görüştürdüğüm akşam bunu sen de gör-

müştün. O kadar ısrar ettim de, bak, biraz olsun kaldı mıydı? O hep böyledir. İnandığı kaideleri hayatında tatbik etmek için her zaman her türlü fedakârlığı ihtiyar eder, ve akşam oldu mu, kurulmuş bir saat gibi, doktorların tavsiyesini yerine getirmek için de yürüye yürüye evine vaktinde yetişir!"

Hatta haremi Saffet Hanım saatini onun dönüşüyle ayar edermiş. Saffet Hanım ufak tefek yapılı, küçük ve yumuk gözlü bir kadınmış. Daima üşüyen ayaklarını kısa boyuna rağmen giydiği ökçesiz aba terlikler içinde ısıtarak, bütün İstanbul evlerine benzeyen hasırlı, keçeli, halılı, mangallı, sobalı evinde muttasıl ellerini uğuştura uğuştura sessiz sessiz bir odadan bir diğerine dolaşırmış. En büyük zevki avuçlarını mangalının üstüne uzatarak ısıtmak ve mangal kenarında birbiri üstüne sigara ve kahve içmekmiş. Ben onu hiç görmemişken bile bildiğimi sanırdım. Zira bizim eve sık sık gelip giden Şahsene Hanıma pek benzediğini duymuştum. Saffet Hanımı ancak bir gün, Fahim Beyle birlikte, Sultan Mahmud Türbesinin önünde gördüm. O zamanlarda kadınlarla görüşmek pek âdet olmadığından, Fahim Bey bana, bizden biraz ayrılmış duran, Saffet Hanımı göstererek, onunla doktora gittiklerini söylemekle ve Saffet Hanım da bulunduğu noktadan bize bakmakla iktifa etmişlerdi. Saffet Hanım tıpkı kendisini görmeden tahmin etmiş olduğum gibiydi. Orta boylu olan Fahim Beyin yanında daha kısa ve daha tıknaz gözüküyordu. Bütün hüviyetinde, bakışlarında, çoktan beri hiç bozulmadan devam ettiği belli olan bir sükûn ve sükûtun, üst üste, kat kat yığılmış ve kendisini biraz da ezmiş durgun havası, durgun hali vardı. Devlet hizmetinde ya doğumları iktizasiyle, ya cesaret ve gayretleriyle nice büyük işler görmüş ve nice heyecanlı maceralar geçirmiş eski dirilerin şimdiki mezarlarını kalabalık yoldan ayıran yüksek ve yosunlu duvar önünde bu mütevazı hayat arkadaşları, bilmem nedense, daha silik iki hayalete benziyorlardı.

Bence Fahim Beyin yüzünün cazibesi, biraz hüzünlü olmakla beraber vicdanlı, imanlı, tok, rahat ve insanı bıktırmayan, sanki kemallerini bulmuş geniş bakışlı nazarlarından geliyordu. Bunlar belki hariçten ziyade kendi içlerine bakan, her şeyin bol ve kibarlığın tabii olduğu bir devirde yetişmiş de hâlâ o

zamanlardaki şeylere inanır ve kendi kendine "Hey gidi günler hey!" der gibi bize sanki oradan, karşıki sahilden, o geçmiş zamanın mürüvvetleri içinden sanki biraz merhametle bakan nazarlardı. Ve ben, Saffet Hanım eğer umduğum gibi bir kadınsa kendisini Fahim Beyde teshir etmiş olan bu kibar bakışlı gözler olmalıdır diye düşünürdüm. Fakat bu şüphesiz çocukça bir düşünceydi ve pek muhtemeldir ki aldanıyordum. Zira bir karı koca arasındaki sırlar nasıl tahmin edilebilir ve bu kadar karışık ve karanlık bir mevzuda neye istinaden hangi isabet ümidiyle bir teşhis konulabilir? Karı koca değil, herhangi bir insan arasındaki muhabbet veya nefretin mucip sebeplerini tahmine, tahlile imkân mı vardır?

Nasıl ki ben de Fahim Beye ilk tanıştığımızdan beri duyduğum gayrişuuri muhabbetin sebebini nice zamanlar sonra keşfedebilmiştim. Bu, onun biraz ablak yanaklarının düşüşünde müphem bir noktaydı ki pek sevdiğim halamınkilerine benzemekle, bana, haberim olmayarak, halamı hatırlatmış oluyormuş. Bir gün Fahim Beyin yüzünde ayrıca tespit edemeyeceğim bu müphem şekli teşhis ederek, Fahim Beye dair hislerimi bir nevi tatlılığa, muhabbete tahvil eden şeyi bulduğumu anlamıştım.

O Saffet Hanıma tesadüf ettiğim gün gördüm ki onun siyah çarşafı hanımefendilerinki gibi parlak veya mat ipekten olacağına nevini bilmediğim kabaca, donuk bir kumaştandı. Saffet Hanım hep evinin işleri, kocasının rahatı ile meşgul olurmuş. Onlar karı koca sadakatinin kadın erkek en mükemmel nümunesiymişler.

Saffet Hanım, elbette, kocasının fikri üstünlüğünü tamamen takdir edebilecek bir seviyede değilmiş. Bazen Fahim Bey ona dünyayı saran büyük hamlelerden, toprakta saklanan servetlerden, altından ve sair madenlerden ve suda gizlenen elektrikten ve sair kuvvetlerden bahsedermiş de Saffet Hanım esneyip uyuklarmış. Ve bazen de Saffet Hanım kocasından yeni cins bir kahve, yeni bir fincan veya bir cezve beklermiş. Fahim Bey ise bunları almayı unuturmuş da kapıdan girerken getirdiği mühim haberi seslenirmiş: "Duydun mu, Hanım?" dermiş, "Radyom keşfolunmuş!"

Fakat bu bir çift ruhun birbirlerine yıllardır devam eden bağlılıkları, kendilerini bilenler için, rikkat verici bir manzaraymış. Onlar gece yatısına misafirliğe bile gitmezlermiş. Yemeklerine de pek düşkün değillermiş. Ancak Fahim Bey yerli olsun, ecnebi olsun, iyi cins peynirleri pek sever ve bunu bilen bazı eşi, dostu veya eskiden beri alışveriş ettiği bakkallar da arada bir, kendisine, bir parça, bir baş, bir kelle, bir tulum, bir torba, bir kutu, bir sepet veya bir teneke peynir hediye ederlermiş. Ve bu evde, her zaman, mevsimlere göre, yerli veya alafranga, en iyi cinslerden birkaç türlü peynir bulunurmuş. Rahatına düşkünce bir kadın olan Saffet Hanım da kahvesiyle sigarasını içe çeke kocasının böyle hazırlanması güç olmayan, hazır alınan bir yemeği sevdiğine şükredermiş.

Gece, yemekten sonraları, Fahim Bey gazetelerini okuya okuya gündüzkü yorgunluklarına inzimam eden hazım yorgunluğuyla bir rahavete düşer, Saffet Hanımla bir müddet mangal başında tatlı tatlı görüşürler ve bu suretle üst üste birkaç kahve içmiş olan ve uykusunu da pek seven Saffet Hanımın beklediği an nihayet gelmiş olur; uyuşmuş, gözleri süzülmüş bu karı koca kalkarlar ve memnun, sakin, yatmaya hazırlanırlarmış. Fahim Bey günün zahmetlerinin üniforması olan esvaplarını çıkararak rahat, beyaz gecelik entarisini giyer ve başına da küçücük beyaz gecelik takyesini geçirirmiş.

Onların İstanbul'un o kadar iyi bildiğim o iç mahallelerinden birindeki gecelerini tahayyül ediyorum: Muhakkak, sokakta kahvelerden evlerine son dönenlerin ayak sesleri işitilir; bekçi, kaldırımlar üstüne sopasının tam vuruşlarıyla saatleri ve onu taşlar üstünde kaydırarak arka arkaya hafif iki vuruşuyla yarım saatleri haber verir; karşıda gazı bitmiş bir fener söner ve yumuşak İstanbul gecesi ortalığı bir yorgan gibi örterdi. Karanlıkta bir saat rüya içinde gibi uykulu bir sesle çalar ve Fahim Beyle Saffet Hanım da, yüksek şilteli ve lavanta çiçeği kokulu yataklarında, müsterih bir uykuya dalarlardı.

V

Küçük Ev ve Dünya Haberleri

Babamın daha anlattıklarına göre zavallı Fahim Bey meğer henüz doğarken de kendisine takılan isimle, bir yanlışlığın kurbanı olmuş. Zira Arapçada "Fahim" kelimesi bulunmadığından, o zamanlar sık sık kullanılan "Devleti fahime" tabiri gibi bu isim de yanlışmış. Ve onun gençlik zamanındaki lisan meraklıları, daha o vakitte bile müteassıp, bir taraftan bisiklete binenlere "derraçe suvaran" denilmesini münasip bulurlarmış, bir taraftan da kendisine itiraz ederler, "İlahi Fahim Bey!" derlermiş, "bu ismi de nerden buldun, a birader! Arabide böyle kelime yoktur ki! Durup dururken sen bize isminle yanlış yaptırmış oluyorsun! Oldu mu ya?..."

Fahim Bey Bursa'da bulunduğu sırada bir gün kendisini Süleyman Nazif'le tanıştırmak istemişler, o, "Ben mazurum, ismi yanlış bir adamla doğru dürüst görüşemem!" diye reddetmiş!

Halbuki Fahim Bey gayet okuma meraklısı, allâme değilse bile alim bir adammış! Tesadüfen herhangi bir bahis açılsa onda "yeditulâ"sı olduğu görülürmüş!

Gazeteleri daima merak ve zevkle okuyan babam bana onun bir adetinden daha takdirle bahsederdi: Meğer Fahim Bey her gün bir Türkçe İstanbul, bir de Fransızca Paris gazetesini okuyarak bunları muhtelif renkli kalemlerle işaretlermiş ve itina ile saklarmış. Böylece odasında bütün geçmiş senelerin, aralarında telgraf yazılan dar kâğıtları gibi birtakım işaret kâğıtlarının

sarktığı gazete koleksiyonları yerden itibaren adam boyunca üst üste istif edilmiş olarak dururmuş. Ve gûya vaktin birinde Fahim Beyin lehine düzeltilecek mühim birtakım hesapların evrakı müsbitesiymişler gibi, üstlerindeki tozları almak için gezdirilen hafif tüylerden maada bunlara hiç kimse elini süremezmiş. Şunu da hatırlamalı ki vakıa o zamanlarda herkesin gazetelere adeta imanı vardı. Onların her dediğine itibar edilirdi. "Gazete yazıyor" demek "Resmen ilan olunur" demek gibi mühim bir sözdü.

Her gün, sabah akşam birer saatimizi alan gazeteler, dikkat edilse, bir izdivaç veya doğum hadisesi gibi, o da yarın gene felaket havadisleri sütununa geçecek vakalar hazırlaması tabii olan, bir iki iyi habere mukabil her gün nice kaza ve bela haberleri verir.

Dünyanın bütün dertleri bu yerli ve yabancı gazetelerin dahili ve harici sütunlarında gündelik geçit resimlerini yaparlarmış. "Beğen, beğendiğini al!" der gibi felaketlerin her nevi: Tabiî, içtimai ve siyasi afetler, kazalar, ölümler, muharebeler, karada, suda ve havada (zira ilk balonlar uçmaya ve düşmeye başlamışlardı) geçen bütün felaketler ve bunların katmerlileri, insanı öldürmeden çıldırtmak ister gibi birbiri üstüne gelenleri, (zira böyle her felaketin hatıra getirebileceği daha müthiş ve daha beter bir bela vardır) ancak birkaç satırla hülasa edilmiş, sanki uslanmış ve sükûn bulmuş bir halde, bu gazetenin dar sütunları içine sıralanmış ve Saffet Hanımın daracık zihnine girecek kadar ufalmış, onun ellerini ateşe uzatıp lezzetle ısıtarak sigarasını içtiği bu mangal başına kadar gelirlermiş. Öyle ki Saffet Hanımın sigarasının incecik dumanları bütün bu uzak ve yakın yangınların küçülmüş ve havalanmış dumanlarını tanzir eder gibi olurmuş. Ve gazetesini mütevekkil bir ruhla süzen Saffet Hanım dünyayı dolduran bunca belayı lüzumundan cidden fazla bulmuş da "Gazeteciler mübalağacıdırlar, sözlerine pek inan olmaz!" der gibi, sönen sigarasıyla yeni bir sigara yakmakta tereddüt ettiği sırada, bütün bu afet ve felaketlerin tanıdığı komşu evlerinde hiçbir mevkileri olmadığını düşünür de onların böyle rüzgârlarını savurarak kendi evinin içini yerinden oynatmalarına razı olmazmış. Bunun için bunların hepsini kabul etmek

istemez, bir sürüsünü menşe itibariyle pek uzak ve milliyet itibariyle pek yabancı bularak, ya büsbütün bertaraf etmek, yahut, bu umumi felaketten ancak kendine düşeceğini hesap ettiği küçücük bir payı kabul etmek istermiş. Ve Saffet Hanım, tamamen alakalanmak ve müteessir olmak içinse vak'anın hayalle karışık hayatlarını o kadar iyi bildiği İstanbul mahallelerinden birinde geçmiş olmasını; hadisenin ya hüviyetleri malum olan küçüklere, yahut da Sait Paşa ve Kâmil Paşa gibi saçları sakalları devlet değirmeninde ağarmış olan büyüklere ait olmasını; feyezanın ya –Alibeyköyü'ne varmak için nasıl olup da Sarıyer'in arkasından geçtiğine her zaman şaştığı– Kâğıthane deresi yahut Bursa ovasını sulayarak ihya edeceğini her gün duyduğu Nilüfer deresi gibi malum bir dereninki olmasını; ölenin Üstat Ekrem yahut Tevfik Fikret gibi şiirleri ve resimleri maruf bir şair olmasını; kazanın da İdare-i Mahsusa, Şirket-i Hayriye veya Halic-i Dersaadet vapurları gibi vücutlarını tanıdığı ve filhakika birtakım kazalara gebe olduklarını görür gibi olduğu vapurların başına gelmiş olmasını beklermiş. Bu da ekseriyetimizin gazeteleri ne kadar sudan okuduğumuza bir delildir ve onlarla her gün kaybettiğimiz zamanlara ne kadar yazık olduğunu ispat eder. Çünkü hakikati anlamanın ve duymanın muhtelif tarzları vardır. Aklımıza varmış bir haber ruhumuza ermiş sayılmaz. Rüyada bazı gördüğümüz nahoş şeylere inanırız. Fakat daha derinliğimizde hiç çalkanmamış bir tabakamızda hiç bozulmamış bir emniyet "Üzülme. Bu sıkıntı daha fazla sürerse sen de uyanıverirsin!" diye bize rüya görmekte olduğumuzu temin eder. Saffet Hanım da gazete havadislerini böyle ruhuna değdirmeden, bir rüya görür gibi duyarmış. Çünkü her haberin ya ruhumuza giden gizli yolları kendiliğinden bulması veyahut her habbenin bir kubbe olduğunu gösteren bir sanatkâr tarafından, kısa günlere değil, uzun senelere hitap etmesini bilen bir mütefekkir tarafından söylenilmesi lazım gelir.

Fahim Beyin, o zamanlar yarı memnu olduğu için, gizlice tedarik ettiği, o yatak çarşafı büyüklüğündeki, herkesin "Tan" diye andığı ve kendisinin ise "Le Temps" dediği kocaman gazeteyi her gün ve her gece okumakla sanki "Daha yok mu?" der gibi doymayan ve kendini dünya şehrinin hakiki bir şehir-

lisi bilen Fahim Beyin ise bu cahilane bulduğu kayıtsızlık adeta hamiyetine dokunur; o, bu sözler karşısında itiraz eder, coşar, bütün vukuatı teşrih ve tefsir etmeye başlayarak her vakanın ehemmiyetini anlatır; işlerin yolunda gitmemesinin sebeplerini söyler; ve, en uzakta geçmiş şeylerin bile, yanan bina ister Paris'teki Bazar de la Charité yahut Comédie Française olsun; ister yanardağ indifaı ve yer sarsıntısıyla harap olan ada Martinik ve ister bir buz kütlesine çarparak batan vapur Titanik olsun; taşan nehir ister Mississipi ve çekilen nazır ister Sinyor Crispi olsun; bir kamyon altında ezilen baş ister radyom kâşifi Mösyö Curie'nin kıymetli kafası, vâız ve nasihat eden zat ister Canterburry başpiskoposu olsun; bütün hadiselerin içlerinden nasıl biribirleriyle alakalı ve derinden nasıl biribirlerine bağlı olduklarını izah edermiş. Ve böylece bu küçük ev de bütün dünya haberlerine âgâh olarak adeta kâinatın hayatına iştirak eder gibi olurmuş. Fahim Beyin tekmil bu cihan işleri hakkındaki hülasalarını dinlemek, anlayanlar için, hakiki bir zevkmiş. Önceden koyduğu nice teşhislerin doğruluğu sonradan kaç defa sabit olmuş. Evvelinden haber verdiği vak'alar, nice defalar, sonradan tahakkuk ederek kendisinin adeta kehanetine şahadet etmişler. Eski zamanda olsaymış ona "Keramet sahibi" denilebilecekmiş.

Esasen dünya afetlerinden böyle daima haber alarak yaşamanın felsefi olan büyük kârı da bütün bu felaketlerle kendi başımıza gelen küçük sıkıntıları mukayese ederek halimizdeki nispi selametle müteselli olmakmış. Fahim Beye göre insan kendi talihinden memnun olmak için bu gazetelerde zikredilen vukuatı her gün okumalı imiş. Öyle ki bu karı koca, mangallarının başında, sayısız faciaları böylece uzaktan tahlil ederlerken, kendilerini bunlardan masun bulmanın saadetine ererlermiş. Filhakika bütün bu haberler ve tefsirlerle dünyanın sallanan ve yanan maddiyat ve maneviyatı karşısında bu yoksul İstanbul evinin sükûnu, bir bakımdan, pek kıymetli gözükürmüş. Dışarıda rüzgârlar eser, fırtınalar hüküm sürerken, duvarları, camları ve kapısı sağlam ve içindeki insan muhabbeti tamam bir odada ışıldayan ateş ve mışıldayan sükût kalplere daha çoğalmış bir zevk verirmiş!

Fakat bir yaştan sonra, babalar sustu mu, oğullar onlara cevap vermek ihtiyacını duyarlar. Sadadan sonra aksisada başlar. Ve çok kere bu, sadanın aksinedir. Ben de o yaşta kâinatın hikmetine kendimi büyüklerden ziyade yakın duyardım. Babamın bu cümlelerini işitince onları tashih etmeye koyulurdum. Onun bu müsait muhakemesine iştirak etmiyordum. Bence bu, kendini değil de başkalarını düşünmek halis bir düşünceye benzemiyordu. Başkalarının felaketlerine tahammül kuvvetimiz, maşallah, harikuladedir. Bu, başkalarını düşünüş, neticede, bir hodgâmlığa dönmüyor muydu? Belki, hatta hiç şüphesiz, dünya fırtınalarının rüzgârları ve saikaları bu tahtadan yapılmış küçük evi hiç sarsmıyor, yakmıyordu. Belki, hatta hiç şüphesiz, kışın dereleri dondurduğu haberleri geldikçe Saffet Hanım ellerini mangalının ateşinde daha zevkle ısıtıyordu. Kuraklık havadislerinden sonra Saffet Hanım İstanbul'un iyi sularını daha tatlı buluyordu. Hatta, rivayetler, mutat olduğu üzere, gittikçe fenalaşan ve Fahim Bey "Felaket, hanım, her zamankinden daha büyük felaket!" diye sayıklayadursun, bütün bu kıtlık hikâyelerinden sonra ona da her zaman sevdiği peynirleri daha lezzetli geliyordu. Ben böyle başkalarının acılarını bilmekten çıkan hiçbir teselliyi kabul etmiyordum. Hatta, bence, bilakis, başkalarının memnuniyetleriyle sevinmek biraz safdilane olacak ama, elbette bundan iyiydi. Başkalarına saadetin manzarasını gösterebilmek belki cemiyete yapılacak bir lütuf yerine geçebilir. Zira bu bir nevi ders sayılır, mesut olmanın mümkün olduğunu gösterir. Ve başkasının bu saadetinden memnun olmak da, evet, belki biraz safdilane olacak ama, herhalde cemiyetin muhtelif felaketleriyle müteselli olmaktan evladır.

Ben emindim ki Fahim Beyle Saffet Hanım –sevmediklerini, sinirlerine dokunduğunu sonradan duymuş olduğum– biri bir parça marsık ve öteki bir parça peynir kokusu duysalar buna bütün bu haberlerden daha çok müteessir olacaklar ve derhal daha derin bir ciddiyet ve samimiyetle daha ziyade şikâyete başlayacaklardı. Zira bunların ilki başkalarının hayatı hakkında ancak başlarına değen bir haber, öteki ise bütün vücutlarını ruhlarına kadar müteessir eden bir hakikat, yaşadıkları hayatın bizzat ken-

disiydi ve onlar burada afaki bir hayat telakkisinden yaşadıkları hayatın aslına geçmiş oluyorlardı.

* * *

İşte, böylece, evvel zaman içinde, yani söz söylemeye imkânımız ve söz dinlemeye vaktimiz olan günler ve gecelerde, Fahim Beyin mektep ve gençlik arkadaşı olan babam gerek beni onunla görüştürmüş olduğu ilk akşam, gerek sonraları daha nice kereler, başka rakı kadehleri içer ve başka enfiye tutamları çekerken, daha başka hikâyeler de anlatarak, yavaş yavaş, bana kendi kanaatinde yaşayan Fahim Beyin resmini çizmişti. Öyle ki ilk önceleri ben de Fahim Beyi babamın onu süsleyen ve hususileştiren bu sözlerinin perdeleri ve sisleri arkasından görmeye alışmıştım.

VI

Saatler

Eniştem, Fahim Beyi, haremi Saffet Hanımı da halam tanıyorlar ve onlar bu ailenin hususiyetleri hakkında daha başka tafsilat veriyorlardı.

Halam, Saffet Hanımı çok saffetli bir kadın diye pek severdi. Arada bir evine giderek onunla görüşürdü. Ancak bir ev olunca onda serzeniş ve niza da tabii büsbütün eksik olmazmış. Fahim Bey bazen Saffet Hanımın sevgili mangalına "Hanım! Yine kömür kokuyor!" diye itiraz edermiş. Saffet Hanım da Fahim Beyin bilhassa sevdiği bâzı alafranga peynirlerin kokularından huylanır, onların bulunduğu dolaptan uzaklara kaçarmış. Bu gâvur peyniri kokuları için halama "Vallahi, hemşire! Bu kokuları alınca bana içim çürümüş, dünya ekşiyerek kokmuş gibi geliyor da tahammül edemiyorum!" dermiş. Mangalına Fahim Beyin böyle itiraz ettiğini duyunca Saffet Hanım ateşlenir, "Bey, bey! Bu evde asıl kokan senin peynirlerin! Vallahi, bu kokmuş şeyleri nasıl yiyorsun, şaşıyorum!" diye cevap verirmiş. O zaman Fahim Bey de "Onları sen yemiyorsun, ama âlem yiyor, Hanım! Sen asıl şu mangalındaki marsıklara bak! Vallahi bir gün zehirleneceksin, bizi de zehirleyeceksin!" dermiş. Ve gazetelerin eskiden beri yazmış olduğu bütün mangal kömürü yüzünden zehirlenip ölme hadiselerini ta senelerden beri geçmiş olanlarından başlayarak birer birer sayarmış. Ve o zaman Saffet Hanım da içini çe-

ker, "Acaba gazetelerindeki işaretler bunlar için midir?" diye düşünmeye dalarmış.

Evet, Saffet Hanımın da, ne yapsın, kadınlık hali, bazı sinirli günleri olur, onun da, elden ne gelir, her zaman günü gününe uymazmış ve böyle vakitlerinde o büyük ve asılı saatlerin işlemesini beynine vurulan çekiç darbeleri gibi duyarmış. Saffet Hanım, bazı günler, ekseriyetle o kadar hoşuna giden bu evinden, yaşayacağı zamanın en çoğunu içinde geçirdiği bu küçük evde hiç değişmeden geçen saatlerden, hiç değiştirilemeden gittikçe eskiyen eşyalardan, dünyanın hiçbir zaman dinmeyen, hep dinmeden bir sel gibi akan felaketlerinden, onları tespit eden ve Fahim Beyin odasında üst üste insan boyunca yığılan gazete koleksiyonlarından, bu yoksul hayatı yaldızlayan ve hep yarına kalan zengin olmak hülyasından, bu kokan alafranga peynirlerden, hülasa hiçbir vakit gönlünün istediği bir zamana vasıl olmadan hep fani olan saatlerin birer birer ve tatsızca geçtiklerini haber veren saatlerden, evet, bazı günler Saffet Hanım artık müthiş bir yorgunluk ve bıkkınlık duyarmış. O zaman, başka günler ayar edip kurmaya o kadar itina ettiği bütün saatlerini, o sofadaki kuyruklu saati, o duvarda asılı çalarsaati, o aynanın önündeki münebbihli saati, ve hatta çok kere hırkasının üst mendil cebinde duran mineli, kıymetli, hususi saatini, gûya onlara bir ceza vermek ve onlardan bir intikam almak ister gibi kurmaz, onları durmuş oldukları meyus bir saniyede bırakırmış. Bu duran saatlerin etrafında zamanlar göze görünmez bir süratla geçer, fakat nefesleri bu durmuş saatleri işletemezmiş.

Saffet Hanımın neşesinin yerinde olup olmadığı bu kâh sallanarak safalı seslerle işleyen, kâh somurtarak sükût ile duran saatlerden belli olurmuş. Ve birbiriyle daima iyi geçinen bu karı koca arada bir ancak bu meseleden dolayı hafif tertip bozuşurlar, birbirlerine, bir iki saat kadar, kırgın ve kızgın dururlarmış. Her işini vaktinde görmeye ve her sabah işine vaktinde yetişmeye pek meraklı olan Fahim Bey, bir gün, mesela "Hanım, gene saatleri kurmamışsın!" diye şikâyet edermiş, "bak bir buçuk olmuş!" Saffet Hanım ise "Hayır, daha saat bir!" diye iddia edermiş. Kavga bir müddet devam eder, ikisi de kendi saatlerinin doğruluğunda ısrar ederlermiş. Fakat ikisi de biribirlerine o kadar ina-

nırlar, her biri ötekinin sözünün doğru olacağında o kadar şüphe etmezlermiş ki, sonra, ikisi de, birbirinden gizlice, saatlerini biri çeyrek geceye ayar ederlermiş! Ve işte bu yüzdendir ki ha büsbütün dursunlar, ha işleyedursunlar, bu evdeki saatlerin doğruluğuna pek de inan olmazmış!

Evet, herkesçe "deli" diye anılan enişteme tahammül etmek sabrını gösteren halam bazen de "Hiç Fahim Bey gibi delişmen bir adamla senelerden beri yaşamak kolay mı?" derdi ve Saffet Hanımda gördüğü bazı garip huyları kocasının tesirine hamlederdi. Saffet Hanımın küçük, süslü, münebbihli bir orta saati varmış. "Lakırdıya dalıyorum da geç kalıyorum" diye herkes gibi cebindeki sessiz saatiyle iktifa etmeyerek, misafirliğe gidince, onu kurar, beraber götürürmüş. Ve bu saat çalınca lakırdısını keser, kalkar, evine dönermiş. Bir gün görüşmeye halama gelmiş. Orta masasının üstüne bir eski gazete parçasına sarılı ufak, tümsekçe bir paket bırakmış. Buna tabii kimse ehemmiyet vermemiş. Fakat herkes tatlı tatlı konuşurken odanın içinde birdenbire bir "kızılca kıyamet" kopmasın mı? Zavallı halamın yüreği yerinden oynamış. Meğer bu Saffet Hanımın kurulu getirdiği münebbihli saati imiş! Onu duyunca Saffet Hanım bir şey olmamış gibi kalkmış, "Vakit gelmiş, hemşire!" diye paketini eline almış, çıkıp gitmiş!

Halamın Saffet Hanım hakkında anlattığı şeyler bütün bir muhabbet cilasıyla parlardı. Fakat Fahim Beye hiç tahammül edemeyen eniştem bu ailenin hususiyetleri hakkında en ağır ithamlarda bulunmaktan çekinmezdi. Eniştem Fahim Beyin bütün âdet ve tabiatlarını tezyif ediyordu. Kendisi deli diye tanılmışken, ona "Delinin biri!" diyordu. Kendisi etrafına hep bir allâme tesiri yapmak isterken onun için "Malumat paralamadan konuşamaz. Elfünunu cunun!" diyordu. Kendisi Arabistan'dan getirdiği janjan renkli birtakım ipekler, canfesler ve kumaşlarla giyinirken, onun esvaplarını fazla alafranga bularak "Züppeliği giyiminden belli!" diyordu. Kendisi türlü türlü yemeklere düşkünken, onun kokulu birtakım peynirleri sevmesini gizli ve günah bazı temayüllere, maksatlara atfediyordu. Kendisinin en hatır ve hayale gelmez hizmetçilerle birçok münasebetsiz münasebetleri duyulduğu ve bunlar ikide bir zavallı halamı çileden çı-

kardığı halde, onun her akşam Fransızca gazeteleri okumak bahanesiyle Beyoğlu'ndaki Gambrinüs birahanesine gitmekteki maksadının orada hizmet eden bir kıza "kur yapmak" olduğunu söylüyordu.

Onun bu münafereti bu iki adamdan birinin Şark kültüründen hiç ayrılmamış, ötekinin ise Garp kültürüne bağlanmış olmalarına atfedilebilirdi. Filhakika çocukluğumda ve ilkgençliğimde gördüğüm bütün evler, mahalleler, mesireler ve buralarda rastgeldiğim çocuk, kadın ve erkek bütün insanlar benim daima –bir salıncağın verdiği lezzetle– birinden ötekine gidip gelmeye alışık olduğum Şark ve Garp âlemlerinden birinde kendiliklerinden birer yer alırlardı. Medine-i münevvere ve Mekke-i mükerremeye gitmiş hacı eniştem ve Çamlıca'daki yeşil boyalı köşkü Şarkın garpten en uzak olan bir köşesinde kalıyorlar; Fahim Bey ise, Şarklı birçok âdetlerine rağmen, bu iki dünyayı biribirinden muttasıl ayıran hudutların ötesinde, Garplı bir tesir yapacak bir mevkide kalıyordu. Bunun için ben de bu anlaşmamazlıklarını uzun müddet bu sebebe, bu terbiye farklarına hamletmiştim. Ekseriyetle şahsi hesaplarda gizlenen bu sebepleri nafile yere böyle yükseklerde ararız. Hayattaki bunca tecrübelerimiz çok kere en doğru teşhis olan en âdi teşhisi koymamıza kâfi gelmiyor. Ve işte bunun içindir ki hemen daima göstermiş olduğumuz saffete sonradan acımaya mahkûm oluruz. Nasıl ki –bunu kendisi hiçbir zaman itiraf etmemiş olduğu halde– eniştemin de Fahim Beye karşı münaferetinin mahrem sebebi, hiç durmadan taşan kininin menbaı büsbütün şahsiydi: Evvelce defterdar, sonra mutasarrıf, nihayet vali olarak her gittiği yerde rüşvet almak, ihtilas etmekle itham edilen eniştemin bu yüzden bir hayli servet biriktirmiş olduğu rivayet edilirdi. Halbuki bizim yabancıların hiç duymamalarını istediğimiz şeyleri onlar çok kerre mübalağa ile bilirler ve onların hakkımızdaki yanılmaları bizim istediğimiz noksandan değil, ancak bunun aksine bir fazladan ileri gelir. Eniştem kendisine atfedilen bu şeylerin mikyas ve miktarı yanlış, fakat esası doğru olduğunu ve aleyhinde söylenenlerin ancak hesaplarındaki mübalağadan dolayı hataya düştüklerini herkesten iyi bilmesi lazım gelirdi. Fakat Fahim Beyin gûya bir mecliste kendisinden muhtelis diye bahsetmiş olmasını bir tür-

lü hazmedemiyordu ve onun bu günahını artık ömrünün sonuna kadar affetmeyecekti.

Eniştem, Fahim Beyin bu hareketini babama karşı da bir ihanet diye telakki ederdi ve babamla eniştemin aralarında Fahim Bey yüzünden için için münakaşalar hiç eksik olmazdı. Gayet bunaltıcı bir temmuz günü, babam, ben ve dışı beyaz, içi yeşil ipek şemsiyesiyle eniştem, köprünün üstünden, sanki kapısı açık bir fırının önünden geçiyor gibi, yana, terleye geçiyorduk. Yeryüzüne güneşten ışık değil de ateş dökülmüş gibi, gûya yalnız insanlar değil, hava ve her şey yanıyor, sanki yalnız insanlar değil, bacalar, dumanlar ve sesler bile terliyordu. Uzaktan Fahim Bey görününce eniştem "Neyse, Fahim Bey sökün etti. Memuldur ki âdeti veçhile gelir, bir soğukluk yapar!" dedi ve bize, sözünün beğenilmesini bekliyen müşfik bir tebessümle baktı. Babam ise "A birader! Soğukluk istiyorsanız neye başkasından beklersiniz? İnsan kendi işini kendi yapmalı!" diye cevap vermişti.

Eniştemin Fahim Beye karşı insafsızlığının derecesini sonraları kaç kere görmüştüm. Öyle ki o artık bu kin ile bu evin her şeyine, hatta Saffet Hanımın elleriyle kurulan bütün saatlerine, işleseler de, işlemeseler de, toptan itiraz ediyordu ve "Esasen içinde namaz kılınmayan bir evin saatlerine itimat etmek caiz değildir!" diyordu. Zira herkes gizlice hiyanet ettiği bir ahlaka hürmetini başkalarını itham ile ispat etmek ister; belki samimi, belki mürai bir taassupla eniştem Fahim Beyin bütün hareketlerini kusurlu bulur ve tenkit ederdi, ama velveleli bir öfke içinde ona karşı sert bir yüzle serdettiği en büyük itham onun bir münkir, bir kâfir olmasıydı!

VII

Ukalanın Dedikleri

Bu, her şeyin ciddiye alındığı, biraz bilgi ile bir hayli malumatlı geçinildiği ve biraz malumatfuruşluğun da insana muhitinde bir alim şöhreti temin ettiği zamanlardı.

Bir neslin nasıl konuştuğu tamamıyla tespit olunabilse bir kıymet ve ehemmiyet verdiği sözlerin, sevdiği ve beğendiği üslubun diğer nesillere ne kadar tatsız ve manasız görünmeye mahkûm olduğuna şaşılır. Fahim Beyin malumatından memnun ve hakkından emin insanların tok sesiyle söylediği bazı cümlelerini hatırlıyorum. Babamın Fahim Bey hakkındaki sözü kuru bir iddia değildi. Sonraları buna ben de şahit olmuştum. Fahim Bey musahabeleri esnasında ilmi üstünlüğü yanındakilere her zaman ispat eder ve malumatı muasırlarının gözlerine çarpardı. Söyleyenin lüzumundan fazla bir kıymet verdiği sesinden belli olan bu basit sözlerin o zaman yaptığı tesiri görüyordum. Bu sözler ona adeta her şeyi bilen bir "hezarfen" şöhreti temin etmişti. Onu dinleyenler "O her dereden su getirir, ama sözleri sudan sayılmaz!" derlerdi.

Fahim Bey her şeyin müşkülatını gören ve her şeyin kıymetini sezen bir adam tesiri icra ederdi. Bir insan ömrüne nasip olan zamanın kısalığı, öğrenilecek ilmin güç ve yavaş istihsal olunur bir mahsul olması, kitap okumanın bizde layıkıyla takdir edilemeyen değeri, insanlardaki kitabi malumatın hudut ve ebadı hakkında derdi ki "Bir insanın fikri rüştüne yirmi yaşında

erdiği kabul edilse ve bu adam yirmi yaşından itibaren cehd ve sebat etse de her on beş günde bir kitap okuyup bitirse... Ki bunu hiç azımsamamalıdır, zira, malum ya, herkesin işi, derdi yahut eğlencesi arasında kitap okumaya tahsis edebileceği zamanı bittabi mahduttur. Kitapların hepsi de şiir, hikâye ve roman gibi eserler değildir, hoş, bunların iyileri bile, iyice anlaşılmak için öyle kolay kolay okunup geçilemez ya, neyse! Mesela büyük bir şairin divânı eş'ârını iyice anlayarak okuyup hatmetmek için bir ömür lazım gelebilir, o da başka! Lakin asıl okunacak olan ilmî, felsefî, tarihi eserlerin çoğu büyük kıtadadır, on beş günde bile bitirilemez. Ancak bu adam azmini gevşetmese, yaz, kış demese, hele hiç hasta olmasa, hiç seyahat etmese, tatil nedir bilmese, hülasa hiçbir manii çıkmasa da nadir görülür bir sadakatle mütalaasına bu minval üzere devam edebilse, irili ufaklı, üst üste on beş günde bir kitap, ayda iki kitap, senede yirmi dört kitap hatmetse, böyle arka arkaya tam kırk sene okumakta devam edip kendisi de altmış yaşını ikmal ettikten sonra, bu kırkıncı mütalaa senesinin sonunda kaç kitap okumuş olur bilir misiniz? Bin tane bile değil, ancak 960 kitap! Hakikaten şaşılacak kadar çok okuyanlar dünyaya okumak ve yazmak için gelmiş olan halis meraklılar, ilim ve yazı adamlarıdır. Yoksa kütüphanelerine yalnız sahifelerini kestikleri kitapları dolduran gösteriş meraklılarıyla binlerce kitap okumuş olduklarını söyleyen cahiller bertaraf, mutedil bir okuma tarzıyla vasati bir ömür içinde okunulan kitapların adedi bine varmaz! 960 tanesini okursak gene bize ne mutlu! Bu da herkese nasip olur nimet değildir!" Esasen, çok kere, nice dostlarımızın zengin kütüphanelerindeki, sırayla dizilmiş yaldızlı ciltli kitaplarını görünce, "Sahi bunların hepsini okudunuz mu?" diyeceğimiz gelir. Ve onlar "Evet" deseler bile, bizim, yine "Ne yazık! Zira ne kadar az istifade etmişsiniz!" diyeceğimiz gelir. Victor Hugo, yalnız Paris'teki "Milli Kütüphane'de bulunan ve yalnız tarihe dair olan eserleri, günde on dört saatini okumaya ayırabilen bir adamın okuyabilmesi için dahi sekiz yüz sene lazım geleceğinin hesap edilmiş olduğunu yazıyor. Victor Hugo'nun bunu yazdığı zamandan bugüne kadarki farkı da hesab ederseniz, en aşağıdan, bin seneden fazla lazım gelecek demektir."

Oyuncularımız bezik, poker, briç gibi o zaman alafranga sayılan oyunların bazı kaidelerini Fahim Beyden sorarlar, aralarındaki ihtilaflar için onu hakem addederler; politikacılarımız onun "düveli muazzama" hükümdarlarının, başvekillerinin, hariciye nazırlarının ve Türkiye sefirlerinin isimlerini ezberden bilmesine gıpta ederler; teceddütperverlerimiz Avrupa'yı nasıl taklit ile mütehassıslardan ne biçim istifade olunması lazım geldiği hakkında onun fikirlerine iştirak ederlerdi.

Musikişinaslarımız onun keman çalışını beğenmezlerdi, ama musikinin felsefesi hakkında izahatına meftun ve hayran olurlar ve kendilerinin adeta tabii olarak yaptıkları bir şeyin, yani çalgı çalmanın onun sayesinde öğrendikleri harikulade ehemmiyetinden bir iftihar duyarak kendilerine bu hissi telkin etmiş olduğu için ona müteşekkir kalırlardı.

Lisancılarımız sözlerine alaka duyarlardı. O mesela "Beni pek kızdıran bir yanlış varsa o da kuduz illeti mukabilinde 'daülkelp' demektir, gûya kuduz köpek hastalığı demekmiş yahut yalnız köpekten geçer bir hastalık demekmiş gibi! Halbuki kediden geçen kuduz, mesela, daha tehlikelidir. Kelimenin aslı 'daülkelep'tir" derdi.

İştikakçılarımız kelimenin nasıl mana doğurduğuna bir misal olmak üzere söylediği fıkrayı dinlerlerdi: "İtalya'da Napoli şehrinin yanında Mori adlı güzel bir köy vardır" derdi, "İtalyanlar Napoli'yi ziyaret edenlerin gidip bu köyü de görmelerini istiyerek 'Napoli ile Mori'yi görmeli!' derlermiş. İşte bu ismi Fransız kulakları bir r harfi ilavesiyle kendilerinin Mourir kelimesi gibi duyarak 'Voir Naples et mourir' diye bir darbımesel icat etmişlerdir ki 'Napoliyi görmeli ve ölmeli!' manasına gelen bu darbımeselin tabii hiçbir manası olamaz. Zira bütün dünyada ölmeden görülmek için neden Napoli'yi intihap etmeli? Bizim İstanbul, mesela, bu şehirden elbette kat kat daha güzeldir. Halbuki İstanbul'u görmek ve ölmek!' demek kimsenin hatırına gelmemiştir. Görülüyor ki burada mana kelimenin iltibasından doğuyor. Hatırda kalan ekser cümleler ifade ettikleri manayı kafiye, seci hatırı için, bazen de sadece ahenk için ifade ederler. Böyle sümmetedarik icat edilmiş, yanlış, fakat ahenkli bir cümle insan hafızasında yer etti mi artık bir hakikatin ifadesi zannolunur.

Napoli civarında Mori köyünün bulunması Napoli'nin şöhretine bütün güzelliğinden daha fazla yaramış ve bu yanlış cümle de Napoli'ye beynelmilel bir lisan olan Fransızca sayesinde dünya güzeli bir şehir olmak şöhretini kazandırmıştır. Ve daha garibi zavallı köy bu hizmeti ifa ederken kendisi ortadan silinmiştir. Zira dikkat edin ki Fransızca cümlede Mori tamamıyla ihmal ve inkâr edilmiş oluyor!"

Edebiyatçılarımız zaten onun, mesela, "ölüm" yerine "hâbı ebedî" gibi bir tabiriyle edebi zevkinin küşayişini ve kendileriyle müşareketini duymuşlarken bir de kendine mahsus edasiyle son bir tesir darbesi yaparak "Hülasa, birader! Abdülhak Hâmid'in daha tabolunmamış bir eserinde söylemiş olduğu gibi: 'Bir büyük hiç! Hiçi bipayan!'" dedi mi kendi üzerlerindeki tesirini "dübalâ" etmiş olurdu.

Fahim Bey, gene, mesela, "Feylesof Rıza Tevfik" imzası hakkında 'Sofos' akıllı, hakîm demektir" derdi, "muhtelif mektepler ve mezhepler bu kelimeyi kendilerine göre tefsir etmişlerdi. Fakat bir adamın kendi kendine akıllı demesinden âlâ delilik nişanesi olur mu? İşte bu itibarla Pythagore tevazu için, kendisine sofos dememiş, fakat 'muhib' manasına gelen 'filos' kelimesinin ilavesiyle 'muhibbi hakim' manasına olmak üzere filosofos demişti. Bizim filozof da bu iddiada bulunabilirse de bu mazeret merduttur. Zira artık o kelimede bu mana kalmamış ve 'filosofos' kelimesi sadece 'sofos' manası vermekte bulunmuştur."

Milattan beri geçen 1900 sene zarfında daha bir milyar dakika geçmemiş olduğunu söylediği zaman bir taşla birkaç kuş vurmuş olurdu. Tarihşinaslarımız bu uzun zamanın bu kadar dakika ihtiva edememesine hayret ederler; hesapçılarımız rakam, adet denilen şeyin ehemmiyet ve azametini ispat eden bu müşahadesinden dolayı onu takdir ederler; maliyecilerimiz de para denilen ve bizde kıymetinin layıkıyla takdir edilemediğini söyledikleri şeyin ehemmiyetini telmih eden bu cümleyi tasvip ederler ve Fahim Bey sözünü "Halbuki dünyanın yaşına nispetle 1900 sene nedir? 1900 dakika bile değil!" diye bitirince filozoflarımız da onu "Ne doğru!" diye tahsin ederlerdi.

Yine tarihşinasların alakadar olacakları bir fıkra diye, Fahim Bey, tarihi bir vakıanın hayata nasıl girdiğine ve onu uzun

müddet nüfuzu altında tuttuğuna bir misal olarak, mesela "Avrupa'nın bütün payitahtlarında ve hatta başlıca şehirlerinde Bristol ismini taşıyan birer otel vardır" derdi, "şehrimizde de Tepebaşı bahçesi karşısında, böyle bir Bristol oteli bulunduğu malumdur. Bu otel isimleriyle İngiltere'deki Bristol şehri arasında bir münasebet bulunduğunu farz etmemeli, fakat 18. asrın sonunda o kadar debdebe ve dârât ile yaşayan bir Kont dö Bristol vardı ki İngiltere'den Avrupa'ya geçerek seyahat eden ve harikulade yüksek bahşişler dağıtan bu kontun ismi alayiş meraklısı, garip tabiatlı, müsrif bir İngiliz asilzadesi remzi olarak kalmış ve oteller de gûya onun bile intihabına layık bir mertebede bulunduklarını ilan etmek için isimlerini onunkine izafe etmeye başlamışlardır. Bugün belki artık bu âdetin sebebi unutulduğu halde, beşeri işlerde görülegeldiği üzere, gene ona tebaiyet edilmekte devam olunmuştur Bugün otel Bristollerin çoklarına bu ismi sanki ne diye taşıdıkları sorulsa belki bir cevap veremezler. Halbuki ehli merak her şeyin ledüniyatını tahkik ile bir âdete künhünü bilmeden tebaiyet edenlere de onun esbabı mucibesini öğretmelidirler."

Yine tarihşinaslarımızın alakalanacakları bir bahis olarak, Fahim Bey, mesela, Rumeli'ne bizim sal ile geçmiş olduğumuzun bir masaldan ibaret olduğunu söylerdi. Evet, vakıa, Süleyman Dedenin meşhur manzumesi vardı:

Velayet gösterip halka suya seccade salmışsın,
Yakasın Rumeli'nin desti takva ile almışsın!

"Ama, böyle kerameti ben de gösteririm!" derdi, "zira biz denize o tarihten kırk sene evvel varmıştık ve karşı yakaya geçmek için sala ihtiyacımız yoktu. Zira kırk yıldan beridir ki kadırgalarımız, kalyonlarımız, kayıklarımız vardı! Bu ancak bir şiirdir!"

Bunları duyan ve yaşadıkları hayatın mana ve gayesi pek de anlaşılmayan bir şiir olduğunu bilmeyen ilim meraklılarının hepsi de onun ilmini kendilerininkinden üstün buluyorlardı. O böylece hususi edasıyla başını sallayarak, yalnız bir "filosofos" değil, hakiki bir "sofos" gibi konuştukça, ağırbaşlı, mütefennin ve mantıki olmakla iyi bir tesir icra ettiğini her zaman görüyordum. Malumatından memnun ve hakkından emin insanların tok sesiyle söylediği bu gibi cümlelerin ahengini de kulaklarımda hâlâ duyuyorum.

VIII

"Teşebbüsü Şahsi" Âleminde

Bu, Meşrutiyet'in ikinci ilanıyla başlamış bir "teşebbüsü şahsi" modasının devam ettiği, o vakte kadar devlet kapısına bağlanıp bir maaşla geçinmeyi dileyen birçoklarının bu havaya uydukları ve artık refahlarını devlet kapılarının haricinde aramaya heves ettikleri zamanlardı.

Halbuki Fahim Bey, daha ne kadar önce, ta Meşrutiyet'in ikinci ilanından evvel, bir nevi kahraman gibi meydana çıkarak, bu "teşebbüsü şahsi" âlemine ilk girmek istiyenlerden biri olmuştu. Onun, hayatının ehemmiyetli bir hadisesini teşkil eden, bu ikinci defa Londra'ya gidişinin hâtırası babamda canlı olarak kalmıştı. Fahim Bey, Londra'da sefaret kâtibi bulunduğu zamanlarda tanıştığı, maliye muhitinde nüfuz sahibi bir zatın kıymetli tavsiyesini teminle bir İngiliz mali müessesesine mühim bir iş teklifinde bulunmuş. Günün birinde de, gelip projesini anlatmak üzere davet edilmiş. Bu daveti alınca Fahim Bey talihinin değiştiğine kanaat getirerek gayet heyecanlı günler geçirmeye başlamış. Programı şu olmuş: Bütün dostlarının himayeleriyle Londra'ya gidiş iznini koparmak, seyahat masraflarını tedarik etmek, İstanbul'dan Orient-Express'le Paris'e, tekrar şimendiferle ve sonra vapurla nihayet Londra'ya randevusundan bir gün evvel varmak. Bu yolda her şeyi düşünmüş, her şeyi hesap etmiş! Ancak, işte aksi gibi, hep hatır ve hayale gelmeyen birer kaçar saatlik teehhürlerle tam bir gün kaybolunmuş, Manş de-

nizinin meşhur fırtınalarından birine de tutulduktan sonra nihayet Londra'ya varınca, randevusuna, bir gün yerine ancak bir saat evvel muvasalat edebildiğini görmüş. Ve Fahim Bey yine de, "Oh, kurtuldum!" demek üzereyken, her işi bir aksi tesadüf olan bu günde hiç akla gelmeyen bir vaziyet hâsıl olmuş: Her zaman hazır odası bulunan Hyde Park, Otelinde o sabah tek bir boş oda bulunmamasına ne dersiniz? Kendisine, ancak akşam bir oda verilebileceğini bildirmişler. Fahim Bey aklını kaçıracak gibi olmuş. Bir başka otel arasın ama derhal bulunmazsa? Ve hele, kaybedilecek zaman yüzünden ya tıraş olmaya ve temizlenmeye vakit kalmazsa? İnsan, tıraş olmadan, İngilizlerin karşısına çıkamaz. Bu İngilizler, tıraş olmamış bir adamla görüşmektense onunla yapacakları işten vazgeçmeyi tercih ederler. Randevularına geç kalınmasını ise hiç affetmezler. Bu işlerin ehemmiyetini düşünerek Fahim Bey o kadar rica ve ısrar etmiş ki, bu bildik otelde kendisine bir banyo odası vermişler. O da, çabuk çabuk tıraş olmaya, çabucak gömleğini ve yakalığını değiştirmeye muvaffak olmuş.

Fahim Bey telaşla giyinirken aklına birtakım düşünceler gelirmiş: Kendisi için hayati olan bu işini, randevusunu kaçırmak ihtimali yüzünden tehlikeye koyduğu bu sırada bir nezafet ve medeniyet vazifesini yapmakta olduğunu bilmekle eğer randevusuna yetişememesi yüzünden işi reddolunursa kendisi yine de bir medeniyet vazifesini kahramancasma yapmış olacağından, takdir edilmelidir. İnsan, hayatta, bazen medeni bir vazifeyi vakti olmadığı halde dahi yapmak zorunda kalabilir. O zaman, görülecek iş değil de, feda edilmeyecek medeniyet icabı yerine getirilmelidir. Ne olsa, insan, hayatında yine başka bir fırsat bulabilir. İşte Fahim Bey böyle düşünür ve işini tehlikeye düşürmek bahasına da olsa vazifesini yapmakla memnun olurmuş.

Nihayet Fahim Bey o gün randevusuna tam vaktinde yetişmiş. Onun çektiği müşkülattan hiçbir haberi olmayan müessese kâtibi, vaktinde gelmesini pek tabii bulmuş. Kendisini büyük bir nezaketle kabul ederek, müessese erkânının toplantı halinde bulunduklarını, projesinin ise, daha evvelden görüşülmemesine karar verilmiş bulunduğundan, kendisinin de izahat vermesine lüzum kalmadığını söylemiş. Öyle ki, bütün bu hikâyenin zaten

lüzumsuz ve manasız gözüken, bir randevuya vaktinde yetişebilme halecanı içinde İstanbul'dan Londra'ya nihayet vaktinde varılıp gelir gelmez de bütün seyahatin nafile yapılmış olduğunun aynı zamanda anlaşılmasına ve hep aksi tesadüflerle başlayarak bu en mühimi olan sonuncu aksi tesadüfle bitmesine rağmen, asıl şaşılacak ciheti şu oluyordu ki, Fahim Bey böyle birçok halecanlar geçirdiği halde işinin reddolunmasından büyük bir sukutu hayale uğrayarak ümidini kaybetmiyor ve hep aynı yerde, hep vazifesini yapmış, tecrübesini çoğaltmış, hep aynı vaziyette kendini takdir etmiş kalıyordu.

Babamın Fahim Beyden bahsettiği bu senelerden nice sonra ben de, altın madenleri keşfetmek ister gibi, temsil ettiği sermayeye yüksek kârlı işler arayan bir Fransız işadamının yanında çalışıyordum ve meğer Fahim Beyin de takip ettiği –o zaman bile herkesin dilinde dolaşmaya başlayan– mühim bir iş varmış: Bursa ovasında pamuk zeriyatı işi!

Babam bana bir akşam, itina ettiği şeyleri söylemek için kullandığı üslubuyla, gözlerini aça aça, herhangi bir teşebbüsün sağlamlığı iki şarta tevakkuf ettiğini söylemişti: "Evvela iş sahibinin ciddiyetine, sonra işin ciddiyetine!" ve işte bu itibarla bana başka tekliflere ehemmiyet vermemek lazım geldiğini, fakat münasebette bulunduğum sermayedara dünyanın en ciddi adamı olan Fahim Beyin bu mühim işini tavsiye etmeyi tenbih etti. Zira bu iş yalnız kâr bakımından kıymetli değil, fakat memleketin hayrı namına da en evvel ileri sürülecek bir işti!

Fahim Beyi sermayedar Baron de Lormais ile görüştürmek üzere davet ettik. O, kalın kumaşlı bir esvap giymiş, berberden henüz çıkmış, temiz, memnun, Perapalas'ın gıcırdıyan parkeleri üstünde seke seke yürüyen ümitli bir kuş haliyle geldi. En müsait bir tarzda görüşmeye başladık. Fahim Bey kırk yıllık bir dost, hele bu işte yıllanmış bir şerik gibi konuşuyordu. Tasavvur ettiği yalnız müteşebbislerine büyük bir servet kazandıracak bir iş değil, aynı zamanda oranın fakir halkıın ihya edecek içtimai faydası mühim olan bir iyilikti.

Bu musahabemizden birkaç gün evvel ben garip bir yat gezintisine davet edilmiştim. Birçok hevesli davetlilerin doldurduğu bu motorlu ve gösterişli yat Tarabya'dan büyük bir neşey-

le açılmış ve doğruca karşı sahile geçerek büyük bir gürültüyle karaya oturmuştu. Ben ister istemez tuhaflığı daha üzerimden geçmemiş olan bu hadiseyi hatırlıyordum. Zira bu defa da aynen böyle sanki pupa yelken açılan musahabemiz de çok geçmeden sanki bir kumluğa saplandı: Fahim Beyin elinde bir imtiyazı yoktu. Toprakların sahipleri ayrı ayrı kimseler ve çok yerde köylülerdi. Pamuk ekmek serbest bir teşebbüstü. Bütün o adamlar toplanmış, kendisini vekil tayin etmiş değillerdi. Onlara nasıl bu fikir kabul ettirilecek, hangi teminata mukabil sermaye dağıtılacak ve müşterek pamuk zeriyatı nasıl tanzim ve idare edilebilecekti? Fahim Beyin bu işte sermayedara ne getirdiği anlaşılamıyordu. Hülasa bir fikir vermiş oluyordu. Fakat daha kolay ve sağlam görünen işler pek çok değil miydi? O, bu tereddütler, bu sualler karşısında derdini anlatamayan bir insan gibi, ilk önce hayli üzüldü, çırpındı. Esmer yüzüne kan sıçradı. Fakat nazik bir adam olan Baron mahza tatlı bir tarzda ayrılmak için, ona yeni bir randevu tayin edeceğini söyleyince, tasavvurunu o zaman anlatabileceğine kanaati yerine geldi. Ümidinden hiçbir şey zail olmamışa döndü ve, ayrılırken, halinde muvaffakıyetsizlikten eser kalmadığı gibi, gariptir, onu belki bizim teselli etmemiz lazım gelirken sanki bize "Gönül isterdi ki daha akıllı ve malumatlı olasınız da işimi derhal kabul edesiniz. Fakat zarar yok, hiç üzülmeyin, işimi gelecek defa anlar ve kabul edersiniz!" diye ümit vermek istiyen bir tavır almıştı. Sanki o bize teselli veriyor gibiydi. Bu mağlup bir muzaffere benziyordu.

Halbuki o gider gitmez Baron bana "Bu kadar methettiğiniz bu beyle yapılabilecek hiçbir iş yok! O bir iş adamı değil ki, hayalperestin biri!" dedi.

* * *

Aradan zaman, bir hayli zaman geçti.

Bir gün, o vakitki müşterekülmenfaa Tütün Reji İdaresi'nde umumi kâtip olan bir arkadaşımı görmeye gitmiştim. O, bu esnada Tercüme Kaleminden birini çağırtmıştı. Koltuğunda dosyasıyla, mahçup, içeri giren ve amirinin masasının önünde duran Fahim Bey oldu ve sonra benim onun yanında oturduğumu gö-

rünce mahçubiyeti arttı. Arkadaşımın "Ya? Tanışır mısınız?" demesi üzerine kendisi için gûya daha müsait bir fikir vermek arzusuyla "Nasıl tanışmayız? Pederi benim aziz dostumdur!" diye başlayarak öyle muhabbetli ve kısmen de tesahüpkâr olmak isteyen sözlerle devam etmeye koyuldu ki bir aralık karşımızda hâlâ ayakta duran bu adamın bize iltifat ettiği zahir oluyordu. İçimden hem ona merbutiyet, hem bu halinden mahçubiyet duyuyor ve onu nasıl tatmin edebileceğimde, nasıl susturabileceğimde tereddüde, acze düşüyordum.

Fahim Bey dışarı çıkınca arkadaşım bana ondan bahsetti: Meğer "işime bir sermayedar bulacağım!" diyerek senelerden beri mensup bulunduğu Hariciye'den ayrılmış. Sonra "Muvakkaten, işim düzelinceye kadar" kaydıyla ve cüzi bir maaşla bu idarede Tercüme Kalemine girmiş. Sayılır meziyetleri varmış: Muhakemesi yerinde, malumatı geniş, halinde herkese çarpan bir kibarlığı var. Nazik ve herkesin hayrını isteyen bir adam. Arkadaşım onu ciddiyeti, en küçük teferruata kadar inen dikkati için methediyor ve bilhassa tercümelerine itimat olunabileceğini söyleyerek, "Cümleleri o kadar olduğu gibi tercüme eder ki hatta kısa veya uzun, boylarını'bile değiştirmez, hatta bir virgül kaçırmaz!" diyordu, "fakat kör değneğini bellemiş gibi hep tercüme eder, durur. Bütün hayatında mütercim kalacak! O Fahim Bey değil, mütercim Efendi!" ve ilave ediyordu: "İnsanda biraz da yüksekten muhakeme etmek kudreti, bir parça da atisiyle iştigal eden hayal kuvveti olmalı!" İşte Fahim Beyde bu eksikmiş. O, bu dairenin içinde, hiçbir yerde, velev ki ay sonlarında veznenin önünde bile gözükmezmiş ve hatta çokları onun burada bulunduğunu da bilmezlermiş. O, iyi, ciddi, sebatlı nazarlarıyla buraya kimseye görünmeksizin herkesten evvel gelir, burada kimseye görünmeden çalışır ve yine hiç kimseye gözükmeksizin, herkesten sonra, bir gölge gibi, çıkar, gidermiş. Belli ki Fahim Bey kendisini içlerinde ömrünü çürüttüğü bu idarehanelerin tabii fertlerinden biri addetmiyordu.

Arkadaşımla Fahim Beyden bahsettiğimizi duyan odacı da kendini tutamadı. Ondan halkın velilerden, nebilerden bahsedişi tarzında bahsetmeye ve ona dair bildiklerini söylemeye başladı:

Fahim Bey her gün evinden üstü paket kâğıdıyla sarılı alafranga bir sefertası getirir, öğleyin herkesin çekilmesini bekler ve yemeklerin soğuk yenecekleriyle başlayarak, ötekilerini de kaloriferin üstünde ısıtarak, masasının başında, kendi kendine yemeğini ve sonunda pek sevdiği bir parça peynirini yermiş. Sonra da, başkaları daha dönmeden evvel, bir çeyrek saat kadar uyuklarmış. Odacı "O, evliya gibidir. Artık bütün gün akşama kadar bir fincan çay, kahve veya bir bardak su bile içmez!" diyordu.

Dahası, hademenin şimdi mektepte bulunan oğlunu, yakında kendi işini yoluna koyar koymaz teşkil edeceği şirkete almayı ve şimdilik çok küçük olan diğer oğlunu da mektepte okutmayı vaat etmiş olduğunu da öğrendik. Zaten o esnada Fahim Beyin kendi küçük kardeşlerinin çocuklarıyla da alakadar olduğunu ve onların da tahsillerine yardım ettiğini duyuyordum.

* * *

Aradan zaman, bir hayli zaman geçti.

Bir gün yolda Fahim Beye rastgeldim. O aralık Reji'den ayrılmış ve bir idarehane tutmuştu, işine bir sermayedar bulmak için benimle tekrar görüşmek istediğini söyledi ve bir gün ona gittim. Galata'da içerlik bir yerde, ancak dört beş kat kârgir bir han. Fakat etrafını kaplayan bir iki katlı boysuz binaların yanında sivrilerek yüksek gözüküyor. Mermer ve nispeten temiz merdivenlerden geçerek Fahim Beyin odasına vardım. Ancak kapıcıdan sorup odada bulunduğunu öğrenmiş olduğum halde içerden hiçbir ses çıkmadı. Ben de geriye dönerken kapıcıya "Neden burada diyorsun? Odada hiç kimse yok!" diye çıkışacak oldum. Meğer kapıcının kendisine pek az bahşiş veren, hiçbir gün misafiri gelmeyen ve ne çay, ne kahve, ne su ısmarlamayarak hanın bir odasının getireceği kârdan kendisini büsbütün mahrum bırakan bu kiracıya bir hayli kızgınlığı varmış. Bana, "Beyim, onu bir Allah kulunun gelip aradığı yok ki! Ona mektup bile gelmez! Zaten bir işi de yok; o da odasında boyuna uyur! Kapısını iyice vurmalı, o zaman uyanır, açar!" diye başlıyarak bir hayli dırlandı. Bir daha yukarı çıkıp kapıyı daha hızlı vurdum. Hakikaten bu defa Fahim Bey uykulu gözlerle gelip kapısını açtı.

İptidai bir tarzda döşeli odasında bir kanepe, bir koltuk, bir iskemle, bir soba, bir yazı masası, üstünde kopya makinesiyle ve kopya defteriyle diğer bir masa ve bunun yanında büyükçe bir etajer vardı. Bu etajerin alt raflarında sıra ile bir düzine kadar yeni kartonlar ve orta rafında birçok şirketlerin nizamnameleri, bilançoları, senelik raporları ve üst rafında da boy sırasıyla dizilmiş siyah kaplı, büyük ve küçük kıtada, kalın ve ince birçok yeni defterler bulunduğunu gördüm. Bütün bunlar geveze kapıcının sözlerini tekzip ile bu odada bir hayli muhabereler yapıldığını, bir hayli kayıtlar ve hesaplar tutulduğunu düşündürüyordu.

Fahim Beyle görüşülürken, dosyalarını itina ile tanzim etmiş olduğu ve bir tanesi yerinden oynasa onu derhal düzelttiği görülüyor, sözleri arasına karıştırdığı "Sakla samanı, gelir zamanı!" gibi vecizelerle de, gayet ihtiyatlı bir adam hissini veriyordu.

İşine dair uzun uzun görüştük. Hakikaten şaşmaktan kendimi alamıyordum. O hem bu meşhur işi izah ettiğini sanıyor, hem, bazı sualleri ve tenkitleri önlemek için, bazı noktaları hiç açmamak istiyordu. Ben bu hassas noktalara dokunmaya yaklaştıkça onun kuşkulandığını duyuyordum. Zihninde kendi kendine kolay kolay hallettiği şeyler hep hayal ve muhalden ibaret tasavvurlar olduğu için mi, nedir? O bunları maddi şekillere sokmak zarureti karşısında şaşırıyor mu ne oluyor? Bilmem, fakat sizden yardım beklerken bile gene bu işin bir kısmını sizden de gizlemek, işini, üstüne bir kuluçkaya yatar gibi, örtmek, bir sır gibi saklamak istiyordu. Nihayet, sorduklarıma cevap veremeyince müphem taraflardan bir haber beklediğini, mühim bir grubun yardımını umduğunu söyleyerek bana yeni teminat verdi ve "Bir gün olur, bu işi hep birlikte yoluna koyarız, inşallah! Görürsünüz! Gönül isterdi ki herkes akıllı ve rabıtalı olsun, fakat bu kabil olamıyor. Hayatımda bu iş yüzünden benimle birçok eğlendiler, ama zarar yok, hani Fransızca 'Sonuncu gülen haklıdır!' gibi bir darbımesel vardır. Bu ne doğrudur!" tarzında bir şeyler söyledi. Ve hakkından ve zaferinden emin bir adam şivesiyle bu sözü zikretti: "Rira bien qui rira le dernier!"

Bu musahabemizden birkaç gün evvel ben tuhafça bulduğum bir İspanyol darbımeseli duymuştum. Âdilik öyle sarîdir ve herkes o kadar eski bir alışkanlıkla her duyduğunu tekrar et-

meyi ister ki eskiden Fahim Beye hitaben söylenmiş olduğunu duyduğum nice cümlelere ittiba ile, ben de ona hitaben böyle bir söz söylemek hevesini duyuyor ve bu İspanyol darbımeselini zikir ile "İlahi Fahim Bey!" demek istiyordum, "'birazdan' geçidi ve 'yarın' caddesi insanı 'hiçbir şey' şatosuna götürür!" Evet, bilmem neye cevap olarak bu darbımeseli zikretmek arzusunu içimde şiddetle duyuyordum. Fakat kendimi tutabildim. Zaten o zamanlar atiye benim de itimadım vardı. Bu itimat benden ancak sonraları zail oldu. İşte bunu düşünerek diyorum ki, hislerimizde ve kanaatlerimizde nasıl bir isabet olabilir ki vahdet yoktur. Hayatımız bunları muttasıl yoğurur, değiştirir. Bu itibarla biz hayatta hep aynı adam sayılamadığımız gibi hislerimiz ve fikirlerimiz de yaşadıkları anlarda doğru sayılamaz. Zira hep değişmeye mahkûm olan bunların ancak geçip değişmeleri doğrudur. Hayat o zaman benden daha atiye itimadımı izale etmemişti. Bunun için Fahim Beye de itimadım vardı. Bütün bu deruni sebeplerden dolayı onun söylediklerine hissen inanıyor gibiydim.

O, ayrılacağımız sırada, benim biraz evvel de gelmiş olduğumu öğrenince, beklemediğim bir telaş ile "Aman, benim burada uyuduğumu sakın kapıcıya söylemeyiniz!" dedi. Ben "Ama o biliyor, bana kendisi söyledi!" diye cevap verdim. Bu sözlerim onda gözle görülür bir merak uyandırdı. Onu ilk (ve son) defa olarak böyle biraz halecanlı ve şaşkın gördüm. Fakat kendini topladı, tekrar masasının önüne oturarak gûya büyük bir müessesenin başında mesuliyetli bir iş için mühim bir karar alıyormuş gibi dikkatli dikkatli bana kapıcı ile aramızda geçen muhavereyi sordu. Onun, hangi cümleme cevap olarak neler söylemiş olduğunu, kullandığı kelimeleri ayrı ayrı tekrar ettirerek, bir müstantik gibi uzun uzun tahkik etti. Yüzüne baktım: Gayet ciddi idi. Sanki adeta kendi ciddiyeti ile dolmuş, mesuliyetini idrak eden ihtiyatlı bir müdüri umumî, bir amir oluvermişti. Acaba ruhunda istihfaf ettiği bütün maddiyatın fevkinde bir kanaat mi besleyebiliyordu? Ondan ayrılırken içimde belki çocukça bir sual beliriyordu: Acaba niçin bu mağlup, arada sırada bir muzaffere benziyordu?

IX

Hanımların Söyledikleri

Bu, gece yatısı misafirliklerinin âdet olduğu, akşamları evlerimize dönünce hiç beklemediğimiz misafirlerin gelmiş olduklarını öğrendiğimiz ve evimizin havasını biraz kendilerine göre tadil edilmiş bulduğumuz zamanlardı.

Bunun için o zamanlarda evlerimize dönünce ilk işimiz kapıyı açanlara bir misafir gelip gelmemiş olduğunu sormak olurdu. Bir akşam böyle bir sualime cevap olarak Huriye Hanımın bizde bulunduğunu öğrenince sevinmiştim.

Zira bu, yüzü çirkin, fakat zekâsı keskin kadının biraz kapanık evimize haricin seslerini, hatta haykırışlarını duyuracak ve oturduğumuz odanın bir kanepesinde yatan hasta annemin fikirlerini havalandıracak canlı gevezeliğini bilirdim. O, bir zurna gibi duyulan çatlak sesiyle âlemi çekiştirir, öfkesi kendi kendine kızışan hasbıhallerle, sesi gittikçe yüksele yüksele saatlerce söylenirdi. Annemin uzanmış bulunduğu odaya daha girerken Huriye Hanımın bir erkek sesini andıran kalın, yağlı sesiyle, âdeti üzere, birini çekiştirdiğini duymaya başladım. Hatırımda aşağı yukarı şöyle kalmış monologlarından birini söylüyordu:

— Beceriksiz mi beceriksiz, pısırık mı pısırık!... A, ne yapayım ben böyle erkeği!... Onun bilgisi de, iyiliği de kendinin olsun!... Saffet Hanımın hiç şikâyet ettiği yok ama, zavallı kadı-

nın sesi çıkmaz da ondan!... Lakin biraz geçineceği olmasa belki bugüne bugün ikisi de aç kalırlardı!... Zaten yavaş yavaş, akide şekeri gibi, uçlarını kıra erite biçare kadının nesi var, nesi yoksa hepsini yediler ya!... Ortada bir oturdukları ev kaldı!... Gûya beyim iş yapacak, bilmem ne koz kıracak da bir gün zengin oluverecekmiş!... Bursa'daki o meşhur pamuk zerriyatı!... Artık bu masalla Mısır'daki sağır Sultanın kulakları doldu!... Yine meydanda bir şeyler yok!... Hani Nasreddin Hoca etrafını saran alacaklılarına 'Yol kenarına çalı dikeceğim, geçen sürülerin yünlerini toplayacağım, satıp da sizin paranızı vereceğim!' demiş. Bu da onun gibi bir şeyler!... Bir aralık bu iş için bir de yazıhane tutmuş!... Her tarafa mektuplar yazmış, fakat hiçbir yerden bir cevap alamamış!.. Evdeki safdiller onu sabahtan akşama kadar işini yoluna koymaya uğraşıyor, gelecek altınlara yer hazırlıyor zannededursunlar, Fahim Bey evden idarehaneye sefertasıyla yemek taşır, bunları afiyetle yer, sonra, bu herkesin kiralanacak yazıhane arayıp da bulamadığı mermer merdivenli, o canım Arslan Hanında ne yaparmış bilir misin, Hanım?... Söylesem inanmayacağın gelir!... Meğer sefertasında taşıdığı yemekleri yarı soğuk, yarı sıcak yedikten sonra yatar da bol bol uyurmuş!... Gel de sen buna kızma!... Dünyada hiç böyle manasız iş mi olur?... Ayol, sen böyle her gün istihareye mi yatıyorsun?... Hiç insan bunca para vererek yazıhane kiralar da Galata'nın çamuruna bata çıka elalemin hanında uyku çekmeye gider mi?... Uyumak istiyorsan sanki evinde yatak, kerevet, kanape mi yok?... Bak, geçen gün, Saffet Hanımda yoğurtlu bulgur pilavı yemiştik. Yemekten sonra beni bir âlâ uyku bastırdı. Ben de misafir odasına çekildim. Bir kanepenin üstüne uzandım. Oh, öyle bir rahat uyudum ki tarif edemem!... Senin bu kadar da mı aklın yok, a musibet!... Sen de bari salonda bir yer bulup zıbarsan a!... Sonra dünyanın öbür ucunda ufak bir patırtı olsa, küçük bir harp ihtimali baş gösterse beyimin ödü kopar!... Zavallı Saffet Hanımın yufkacık yüreğini de yerinden oynatır!... Ayol, âlemin gidişatından sana ne?...' Sen sadrazam mısın, yoksam hariciye nazırı mısın, a mübarek!... Sana ne oluyor, şunu bir anlat bakayım!... Dünyanın derdini söyleye söyleye biçare Saffet Hanımı da dertli etti!... A, vallahi hep kendi zibidili-

ği meydana çıkmasın diye karısını elalemin derdiyle oyalamak istiyor!... Yediği naneye bak!... Ben ne yapayım öyle erkeği!... Beceriksiz mi beceriksiz!... Pısırık mı pısırık!... Aptalın biri, ahlaksızın biri vesselam!..."

Ya?... Fahim Beyden böyle bahsolunabilir miydi? Bunları duymakla gönlüm kırıldı ve biraz kendime gelmek için düşündüm ki hayatımızın ve tabiatımızın vakalarına ve hususiyetlerine hariçten bakanlara bunlar çok kere zoraki ve gülünç gözükebildikleri halde insanların derin hassasiyet tabakalarına nüfuz edilince bu hareketlerin ve bu hislerin ihtirama layık bir şeye delalet edebilecekleri görülür. Bunların saiki çok kere kendimiz yahut başkaları için duyduğumuz bir muhabbet, bir şefkat ve bunların neticesi olan bir aldanma ve aldatma ihtiyacı olabilir. Fahim Bey gençliğinde, babası duysun da memnun olsun diye, boş bir konak tuttuğu gibi, gene, içinde hülya kurup uyumaktan başka bir şey yapamadığı Arslan Hanındaki yazıhanesini de hareminin gönlünü hoş etmek için tutmuş olabilecekti. Onun oraya her gün nice zahmetlerle taşınması acaba Saffet Hanımın ümitlerini beslemek için yaptığı bir fedakârlık değil miydi? Oradaki rahatsız uykuları belki hep Saffet Hanımın rüya görebilmesi içindi!

Annemle babam ayrılmışlardı. Babam, Fahim Beyi iyi biliyorsa da annem, Saffet Hanımı hiç tanımıyordu. Fakat Huriye Hanım gibi onunla görüşen ve bize gelip giden üç beş hanımdan hep "melek gibi bir kadın" olduğunu duyardık. Fahim Bey ise bu hanımlardan bir ikisinin kavlince saman altında su yürütenlerdenmiş! Vaniköyü'nde mi, Çengelköyü'nde mi, akrabalarından birinin bir eski yalısı ve burada teyzezadesi mi, halazadesi mi, pek genç ve oldukça güzel dört beş kız varmış. İşte Fahim Bey arada bir, yazları, bu yalıya "kapağı attı mı" artık burada günlerce kalır ve "Yazılacak raporlarım, layihalarım var!" gibi bahanelerle, İstanbul'a bile inmezmiş. Burada yaşına nispetle daha genç, açık renkli, incecik kumaşlı alafranga esvaplar giyermiş ve uykudan kalkar kalkmaz, ta yine uykuya yatıncaya kadar, sabahleyin balık tutmak, ikindiyin gezinmek, geceleyin mehtap seyrini kaçırmamak gibi vesilelerle ikide bir sandala binmek, kürek çekmek yahut evde keman meşk ettirmek

gibi bahanelerle de bütün vaktini bu genç kızların yanlarından ayrılmayarak, onlarla neşeli, kahkahalı bir gençlik ve alafranga harem hayatı yaşarmış.

Hanımlar böyle söylüyorlardı ve ben onları dinlerken bu sözlerin içinden, bildiğim bir kokuyu duyar gibi, bir şeyler sezerek düşünüyordum: Bu anlatılan hayatın tekmil unsurları, yani Boğaziçi'nin münzevi bir köyünde bir eski akraba yalısı, içinde dört beş genç ve güzel amca veya hala kızı, yazılacağı söylenen ve muhtemeldir ki yazılamayan raporlar, layihalar, İstanbul'a inmeden geçirilen günler, bu kızlarla müşterek bir hayat, sandala binişler, balığa çıkışlar, gezinmeler, oyunlar, mehtaba çıkışlar, musiki faslı, bütün bunlar Halit Ziya'nın –tam Fahim Beyin bu yâd edilen geçmiş zamanlarda intişar etmiş olan– *Bir Yazın Tarihi*'nde hikâye ettiği hayatın unsurları ve bu hayat o hayatın ta kendisi değil miydi? Hanımlar bunları birer birer söyledikçe ben Fahim Beyin o hikâyeyi okuyarak, beğenerek ve onda tasvir edilen hayatı severek ve ona imrenerek kahramanını taklide özenmiş ve *Bir Yazın Tarihi*'ni yaşamak istemiş olabileceğini sanmıştım. Bilmek isterdim ki bu kızlar arasında acaba bir çirkini, bir hastası da yok muydu? Zira diğer güzellerinin yanında bulunmakla pek çok haz duyan Fahim Bey ihtimal ki hikâyeye tamamen uymak için asıl onu sevmek istemiş, sevmiş yahut sevdiğini sanmış olacaktı. Ben burada sadece bir "Edebiyatın hayata tesiri ve tahakkümü" vakası karşısında olduğumuza ihtimal veriyordum.

Fakat başka bir iki hanımsa bu hikâyeyi kısmen tağyir ve bu tabloyu tadil ile çizgilerini ve renklerini değiştirerek kıs kıs gülüşleri arasında "İş öyle değil!" diye başka şeyler fısıldıyorlardı: Evet, Fahim Bey muttasıl kızların alakalarını celbetmek, onlara alim ve zeki, fedakâr ve (Saffet Hanımı unutarak ve unutturmak isteyerek) vefakâr görünmek, kendisini ciddiye aldırmak ve beğendirmek istermiş. İstermiş, ama onun bu sevdalı ve manalı halleri afacan kızları gülmekten bayıltırmış. Evet Fahim Bey bu haşarı genç kızlara pek düşkünmüş, ama onlar kendisine yüz vermek şöyle dursun bilakis kendisiyle muttasıl şeytanca eğlenirlermiş. Aralarında tertip ettikleri bir oyunla her biri de ona ayrı ayrı merbut görünür ve Fahim Bey kendilerine inandıkça

katılasıya gülerlermiş. Bu öyle bir münasebetmiş ki bir taraf karşıki tarafı alaya alır ve karşıki taraf ise bu tarafın âzası hakkında ayrı ayrı aldanırmış. İşte bu tehlikeli olmaktan ziyade gülünç münasebetin içyüzü bundan ibaretmiş!

Bize gelen giden bu hanımların kimi "Fahim Beyin talihi varmış ki Saffet Hanım gibi bir kadın bulmuş!", kimi de "Saffet Hanım ne talihsiz kadınmış ki Fahim Bey gibi bir kocaya düşmüş!" derlerdi. Zira Fahim Bey imtiyaz işinin kendilerine bir servet temin edeceği vahimesiyle kadını bugüne kadar oyalamış. Meğer vaktiyle onların bir "kredi fonsiye" tahviline oldukça ehemmiyetli bir ikramiye isabet etmiş. Fahim Bey "İşime bir sermayedar bulacağım" diye bu parayı almış da Avrupa'ya gitmiş. Rivayete göre orada birçok kadınlarla düşüp kalkmış ve oradan bir parasız dönmüş. Saffet Hanımın pek sevdiği, kıymetli, kapağı mineli ve mücevherli bir saati varmış. Fahim Bey kim bilir ne diller dökerek bunu da kadıncağızın elinden almış ve satmış. Tabiat onlara çocukların şiirini ve tesellisini de nasip etmemiş. Saffet Hanımın zaten Allah'tan başka kimsesi yokmuş. Fahim Beyin de, sözleri arasında ikide bir "Düşündük de bütün efradı aile buna karar verdik" gibi bir cümle kullanmak âdeti olmasına rağmen ne kardeşleri, ne de bunların –vaktiyle tahsillerine o kadar yardım etmiş olduğu– çocukları kendisini çokluk aramazlarmış. Hatta –sevdiğimiz insanların bize ihanet etmeleri beşer tabiatı iktizasından değil midir?– doğrusu, tamamen ihmal ederlermiş. Öyle ki hiçbir neşenin havalandırmadığı ve saatlerinin kâh işleyip kâh durduğu bu küçük evde şimdi yaşlanmış, şimdi ihtiyarlık arifesine gelmiş bu karı koca "arpacı kumruları" gibi ortada kalmışlar!

Annem, uzun rahatsızlık günlerinde, kim bilir böyle kaç defa dinlemiş olduğu Huriye Hanımın sözlerinin tesiri altında kalıyordu. Saffet Hanımı hiç tanımadığı, Huriye Hanımın her zaman mübalağalı ve hırslı sözlerine itimat etmek caiz olmadığını iyi bildiği, ve Saffet Hanım, ihtimal ki, rivayet olunduğu gibi, kocasıyla pek iyi geçindiği halde, annem, Huriye Hanımın getirip götürdüğü haber, selam ve naklettiği fıkra ve havadis kabilinden şeylerle, Saffet Hanımla kendisinin hissi karabetlerine itikat etmiş ve onun, babamın arkadaşı bulunan Fahim Beyden se-

nelerden beri kim bilir neler çekmiş olacağına, felaketini gizleyen kibar ve bedbaht bir kadın olduğuna hükmetmişti. Huriye Hanım ve sair bazı hanımlarla aralarında görüşürlerken ondan artık hep "Zavallı Saffet Hanım!" diye bahsederlerdi. Zira o Fahim Bey gibi bir adamla evlenmişti!

X

Rüya

Aradan zaman, bir hayli zaman geçti.

Nihayet, bir gece... Bunu, hanımların hikâyeleriyle, biz de duyduk ki nihayet, Fahim Bey bir gece mühim bir rüya görmüş. Bu rüyayı o zamanlarda ağızdan ağıza yayılmış, türlü türlü hikâye ve tefsir edilmiş ve manası karışmış olarak duymuştuk.

Bu rüyayı başkalarına söylediğim zaman, bazıları "Bir insan için bu, bir hadise midir ki? Nihayet bir rüya görmüş!" diye bir tenkidde bulundular. Halbuki, hadisesiz, muvaffakıyetsiz, bomboş, bir nevi mübhem hayal ve intizarla geçen hayatı içinde, zavallı Fahim Beyin kendisi de, kendi kendine inşa ettiği rüyaları tercih eden, gündüzki işlerini, gece rüyalarına hazırlamak içinmiş gibi gören bir insan değil miydi? Bu yüzden, etrafındakilerin hepsi de, nihayet hayırlı bir rüya görmüş olmasını bir hadise, bir vak'a telakki etmeye hazır ve taraftar değiller miydi?

Diyebilirim ki, aslı Fahim Beyde kalan bu rüyadan ilk önce hanımların çıkarmış oldukları acemi, soluk, solgun kopyaları görmüştüm. Sonra bunu halamın, Saffet Hanımdan duyarak, uzun uzun anneme anlatışını dinledim. En sonra da, suallerime cevaben, biraz isteksiz olarak, bunu bana Fahim Beyin kendisi de anlattı ve şüphe yok ki bu, rüyanın aslı değilse de, ona daha yakın bir kopyasıydı. Şimdiyse bilemiyorum ki bütün bu rüyayı vaktiyle duymuş olduğum gibi mi, yoksa hayalimle değiştirerek mi hatırlıyorum. Bunlar ilk önce Fahim Beyin Saffet Hanı-

ma anlattıklarından ve onun bize gelen hanımlara naklettiklerinden ve bunların halamla anneme söylediklerinden ve benim onlardan duyup kendime göre çıkardığım ahkâmla bilhassa Fahim Beye irat ettiğim suallere aldığım cevaplardan şimdi hatırlayabildiklerimdir.

Bu rüya Fahim Beyin ihtimal ki biraz çorak ruhunda yavaş yavaş birikmiş şiirin tasmasıyla belki artık kurumaya yüz tutan muhayyilesinde sonuncu bir çiçek gibi açılmış. Bu, görülürken son derece tatlı bir his veren, fakat uçuk benizli ve kenarlarını tutuşturan renklerin bir şafaktan mı, bir guruptan mı geldiği pek de belli olmayan ve her duyana da "Hayırdır inşallah!" dedirten bir rüya imiş.

Bu rüya ilk önce hafif bir haşyet hissi vermekle başlamış. Zira ay yahut güneş tutulmuş gibi havada ve ziyada değişikliğe benzer bir hal olmuş. Lakin bu his yerleşmeden Fahim Beyin eline pek parlak renkli, adeta ziyalı birtakım iskambil kâğıtları geçmiş ve o bu kâğıtların aydınlığında bunlarla yapabileceği oyunları zihninde tam bir vuzuhla görüyormuş. İçinden memnun olarak bilinmez kimlere "Siz hayatın zahiri şekillerini görüyorsunuz; ben batıni şekillerini!" diyormuş ve o demin havayı ürpertmiş olan tereddüt hissi büsbütün geçerek ta çocukluk zamanlarında sabahları yatağında lezzetten gönlünü bayıltan bir eski dakikasına kavuşmuş. Kendinin hiç yadırgamadığı bir yerde bulunduğunu büyük bir emniyet hissiyle duymuş.

Uzaktan, heybetli bir çanın sesleri, birer altın damlası gibi, teker teker dökülmüş. Sonra, bu uzak ve münferit sesler toplaşmış, birleşmiş. Meğer bunlar altın bir çandan birer birer dökülen sesler değilmiş. Bunlar meğer bir musiki faslına hazırlanan muhtelif aletlerin tellerinden çıkan ilk heceler, onların bir fasıl içinde hep beraber uçarak karışmak üzere şimdiden ayrı ayrı yoklanmaları, kanat çırpmaları imiş. Uzaktan gelen bir yağmur gibi, bir saz faslının derinden belirdiği, yaklaştığı, hızlaştığı duyulmuş ve Fahim Bey, vecd içinde, bir nevi musiki dinler gibi olmuş. Bu sesler coşmuş; muhiti doldurmuş ve kendisini her tarafından sarmış. Ve Fahim Bey, vecd içinde, ruhunun en son hudutlarını aşan bir hazla duyduğu bu sesleri ayrı ayrı tanımış. Meğer bunlar yabancı bir musikinin alelade sesleri değilmiş. Bunlar meğer

vaktiyle gençliğinin eşiğinden, her sabah kemanıyla hayata, saadete, kim bilir hangi muvaffakıyetlere ve hangi vuslatlara doğru saldığı ısrarlı, uzun dâvetleriymiş! Bu dualar vaktiyle gönlünden uçurduğu birtakım güvercinler şeklinde dönüp şimdi etrafını sarmışlar ve Fahim Bey, vecd içinde, ruhunun en son hudutlarını aşan bir hazla duyduğu bu sesleri birer birer tanımış. Meğer bunlar çalgı dalgaları gibi manası hisle duyulan uğultulardan ibaret değilmiş. Bunlar meğer zihinlerde birer kördüğüm halinde kalan muammalara verilen felsefi cevaplarmış. Bu rüzgârlar Fahim Beyin geçmiş günlerinin başakları ve gecelerinin sazlıkları içinden geçtikçe onların hepsini dile getirerek sırlarını söyletiyor, onlar, başlarını eğiyorlar, sallıyorlar ve içlerindeki halledilmemiş sırlar birer ses halinde canlanıyor, havalanıyormuş ve Fahim Bey, vecd içinde, bir nevi felsefi meviza dinler gibi olmuş.

Fahim Beyin zihnindeki nice vesvese ve endişeler şimdi çözülerek dağılıyor ve o nice şeylerin sebeplerini şimdi anlıyor ve bu akıl ziyafetinde öyle nimetlere konduğunu duyuyor ki bunların bir zerresini kaçırmaya kıyamıyormuş. Hayaletler ve ruhlar kendisiyle kafa kafaya gelerek samimi bir hasbihale koyulmuşlar ve Fahim Bey hayatta ne kadar ciddi olmak lazım geldiğine rüyasında bir daha kanmış. Şimdi etrafında herkes kutsi birtakım düsturlara yükseliyor ve kendisine hak veriyormuş. Hayatımızda bize her adımda refakat eden fuzuli düşmanlar ordusunun artık nadim ve mahçup olduğunu duyuyormuş. İhtiyar babası İstanbul'a geldiği zamanki dualarının neticesi nasıl tahakkuk etmiş olduğunu görüyor, onu bağrına basıyormuş. Saffet Hanım alışkın oldukları bir mangal başı sohbetiyle "Hakkın varmış, iyi oldu o geçen zamanlar!" diyormuş. Fahim Bey "Ya? İyi mi oldu? İyi oldu, değil mi?" diye soruyor, Saffet Hanım "Evet, iyi oldu!" diye tekrar ediyor ve Fahim Beyin vicdanının sesi lezzetli bir aksisada gibi "Öyle değil mi, iyi oldu!" diye tasdik ediyormuş.

O zaman Fahim Bey affedilmiş, yıkanmış ve gözleri yeni açılmış gibi, büyük bir zihin küşayişiyle etrafına bakınmış: Dünya yeni, sema saf, hava temiz, hayat, ilk defa olarak, asıl gönlünün istediği gibi çiçek açmış, zaman kanat germiş, sanki uçmuyor, bekliyormuş ve o bir mucizeye şahit oluyormuş.

Hayatında, ta eski zamanlardan beri, ne kadar emeli olduysa, hatta, en geçmişte kalmış ve kendisinin unutmuş olduğu en küçük isteklerin bile, en eski zamanlarından beri, mektep arkadaşlarından başlayarak, ne kadar adam tanıdıysa onların şekillerine girerek ve onların hüviyetlerini takınarak, bir düğün evine kafile halinde gelen misafirler gibi, yan yana, sıra sıra, el ele bu mübarek gün şerefine kendisini tebrike geldiklerini görüyormuş ve Fahim Bey evinin içinde bu asil, iyi kalpli, dost yüzlü ahbaplar ve akrabalar gibi gelen arzularını istikbal ediyor ve bazen bu emellerini onların kalıbını almış oldukları insanlarla karıştırıyormuş. Fakat onlar o kadar arkası kesilmez bir sürü halinde geliyorlarmış ki hepsi bu evin içine sığamayarak bir kısmı kapının önünde yolda birikmişler ve o, kapısının eşiğinden bu arzularının aşina yüzlerle sokaktan kendisine selamlar vererek bekleştiklerine bakıyormuş. Fakat bütün bu ziyaretçilerin kibar ahlaklarından o kadar eminmiş ki "Bu halimi görüyorlar, beni elbette mazur tutarlar!" diye onların hepsini evinin içine alamadığına fazla telaş etmiyor, üzülmüyor ve memnun memnun, içeride, hamarat bir ev sahibi gibi, misafirlerinin arasında dolaşıyormuş!

Fahim Bey böylece o kadar saadetle olgunlaşmış bir ruh ve öyle tekemmül etmiş bir zihinle uyanmış ki eriştiği yüksek hakikatin onunla aynı ayarda olamamak yüzünden mahvolmasından çekinerek, rüyasına inanılmazsa belki tılsımı bozulur diye endişe ederek bin bir hesap ile Saffet Hanımı da bu seviyeye nasıl yükseltmek kabil olabileceğini düşünmüş. Saffet Hanımın aptest almasını, namaz kılmasını ve kendisini sonra dinlemesini istemiş ve ona bir sır ifşa eder gibi, büyük bir iman ile bakan gözlerle ve tamamıyla mutekit bir sesle bu uzun rüyayı, hususiyet ve ehemmiyetini tebarüz ettirerek, anlatmış ve "Hanım! Gözlerimiz aydın! Yakında mukadderatımız büsbütün değişecek! Bak, görürsün, inşaallah!" diye müjde vermiş.

Bir mucizeye belki senelerden beri susamış olan Saffet Hanımın da kendisine bu kadar imanla anlatılan bu rüyaya inanacağı tutmuş ve o da bunu kendi gönlünün süzgecinden geçirerek ve yeni beşaret alametleriyle süsleyerek başkalarına anlatmış. Fahim Beyin etrafında ona çok yakın olan bir iki akrabasıyla birkaç ahbabı ve işlerinin düzelmesinde menfaatleri olan üç beş eşi dos-

tu ve tanıdığı bazı dükkâncılar da bu rüyaya gaipten gelen bir haber ve bir vaat kıymeti vererek sevinmişler. Zira meğer Fahim Bey bu kadar itinalı ve hesaplı olduğu halde, kendisine pek hürmet ettikleri için, uzun müddet veresiye alışveriş etmesine razı olan esnaftan birkaçının ondan bir hayli alacakları varmış.

Fahim Beyin yakınında bulunanların bu rüyaya böyle bir ehemmiyet vermemelerine imkân yoktu. Biliriz ki insanların çoğu hâlâ karanlıktan gelecek haberleri dinler ve ömürlerini kurtaracak mucizeyi beklerler. Düşünsek, beşeriyetin tarihi malum olduğundan, şimdiye kadar böyle kaç rüya tarihin de seyrini değiştirmiş, nice milyonlarca insanların ömürleri, hatta kendilerinin bile değil de başkalarının gördükleri bir rüya yüzünden ve onun tabiriyle kurtulmuş, düzelmiş yahut bozulmuş ve mahvolmuştur! Esasen nice insanların ömürleri gûya ezelde gördükleri bir rüyanın tesiri altında kalarak, o rüyayı yerine getirmek için gibi geçer ve zaten belki yeryüzünde her tahakkuk eden şey de ancak evvelce görmüş olduğumuz yahut başkalarının görmüş oldukları rüyaların tahakkukundan ibarettir.

İşte bu küçük evin alakadarlarının bunca ehemmiyet verdikleri bu rüyanın müsait tefsiri de, heyecanlı ruhları vasıtasıya, mahalleleri aşarak ta bize kadar gelmişti. Zira biz bu küçük evden, bu yaşlı adamla onun solgun hareminden ve üstümüze hiç taalluku olmayan hadiselerden arada sırada mutlaka böyle haberler alırdık. Birçok kadınlar, ruh tahlillerini seven romancılar gibi, ömürlerin kuruluşunu ve bozuluşunu takip eder ve bunları kendi aralarında bin bir gevezelikle hikâye ve tefsir ederler. Esasen yaşayanın görüp duyduğunu söylemesini tabii bulmalı ve bunu kabul etmeliyiz. Bu hikâyeler, bu hükümler sıcak ömürlerimizin tüten dumanı, dağılan buğusu gibi bir şeydir ve edebiyatın bir kısmı da bu türlü meraklardan hâsıl olur. Fahim Bey benim suallerime cevaben bana bu rüyasını hikâye ettikten sonra ben onu artık hep "bu rüyayı görmüş olan adam" diye tanımıştım. Onun bu rüyasını işitmekle bazı romantik fikirlerini duymuş yahut şiirlerini okumuş gibi olmuştum.

XI

Rüya Tabiri

Ben, o zamanlar, sanatın sanat için olması tarzında, hülyanın da hülya için olduğuna kani değildim. Fikrimi nice yıllardan sonra değiştirdim. O zamanlar, bence, Fahim Beyin bu rüyasında bile, gene zamanı hesaba katmamak gibi, mühim bir yanlışlık vardı. Zira genç Fahim Beyin bütün hülyaları şimdi tahakkuk etse, hepsinin de zamanı geçmiş olması yüzünden, bugünkü Fahim Bey bunların nimetinden gene mahrum kalacak değil miydi? O ancak hatırasıyla bağlı bulunduğu birtakım arzularının kâmını aldığını şimdi ancak aklıyla anlayacaktı. Fakat genç kalbinin aşkı hani neredeydi? "Aşkın humması olmayınca da vuslatın manası nedir?" diyordum. Daha diyordum ki: "Aşkın humması olmayınca bütün vuslatlar ancak birer hayaletten ibaret değil midir?" Ve daha diyordum ki: "Ellerimize geçen nimetler böyle çok kere bizim artık layık olmadıklarımızdır!" Fakat bu rüyayı benden başka istihfaf eden kimse olmadı. Bilakis herkes onun verdiği vaidlere inanıyordu.

Eniştem ise Fahim Beyin rüyasını kendisinin ve hanımların böyle müsait tefsir etmelerine sinirleniyor, itiraz ediyor, onların bu cehaletlerine öfkeleniyordu. Fahim Bey hakkında "Her şey için bilgiçlik taslar da, bak, asıl lazım olan şeyi bilmiyor, asıl kendisine yarayacak olan rüya tabirinden haberi bile yok!" diyordu. Eniştem zaten bizim terbiye ve tahsilimizi birçok bakımdan noksan bulurdu. Şimdi, babamla anlaşmamasını mucip olan bu

mevzuu bu münasebetle kurcalamak istemiyordu, ama sözünde ben için için serzenişler, kinayeler sezmiyor değildim. İnsanın rüya tabirine ehemmiyet vermemesi nasıl olurdu? Halbuki bundan sanki bizim de haberimiz mi vardı? Biz de, frenk kafasına uyarak, bu hakikatleri inkâr ediyor değil miydik? Eniştem bize meçhul kalan atimizin de, tıpkı daha tamamını okumamış olduğumuz bir kitabın buna rağmen mâbâdinin de evvelinden yazılmış bulunması tarzında, önceden mürettep olduğuna kaniydi. İş bunu keşfedebilmekti.

Halamdan ayrıldıktan sonra, eniştem, son senelerinde, Çamlıca'daki o bir tekke, bir türbe gibi yeşile boyalı köşkünü hemen hemen bir sefahathaneye çevirmişti. Birtakım simsarlar vasıtasıyla bir sürü genç kızları hizmetçi diye evine toplar, yemek pişirmek gibi bahanelerle, bunlarla düşüp kalkar, günlerce sokağa çıkmaz, bir fuhuş hayatı yaşarmış. Komşular bu hali anlarlar, ayıplarlar, huylanırlarmış ve köşkün etrafını bir rezalet havası sararmış.

Bu evde eniştemi görmeye gittiğim son günü hatırlıyorum. O, üst katın arka tarafında, bahçedeki yüksek çam ağaçlarına bakan büyük bir odada yatıyordu. Pencereden bu ağaçlar bana münzevi ve ulvi birtakım şairler, filozoflar gibi yahut bunların his ve mana taşan eserleri gibi görünüyordu. Onlar, sükûnuna imrendiğim yüksek ve tabii bir iklimin asil ve gamsız mahluklarıydı. Biz onlardan ayrılmış bu zavallı odanın sefaleti içindeydik. Gerçi bu pencereleri kapanmış oda her vakit olduğu gibi beni hatıralarımın evvel zamanlarına ait tabakalarına isal ediyordu. Zira onun hayat için tanzim edilmiş olmaktan ziyade bir göç manzarası gösteren karmakarışık eşyasını eniştemin muhtelif Arabistan seyahatlerinden gelme birer köle, birer lala, birer ahbap yahut birer akraba gibi tanırdım ve gerçi bugün ta ortasındaki –o Yılanlı Sütun'un koparılmış bir parçasına benzeyen– burma burma mangalına atılmış ödağacı kokusuyla birlikte eski aşina kokuları, bu eşyaların hâlâ yaydıkları çöl, kum ve Hac kokularını da duyuyor yahut hatırlıyordum. Fakat bütün o zamanlarda kendimi yakında ölecek bir hasta sandığım için, genç ve yaralı bir hayvan gibi, bunlara karıştığını sezdiğim bir eczahane, ilaç ve ölüm kokusundan huylana-

rak, bu odanın ağır havasında daha çok durmak istemiyor, kaçmak istiyordum.

Eniştem sarı pirinç karyolasında yatıyordu. Çoktandır kestirmediği ve boyamadığı sakalı uzamış ve ağarmış, benzi son derece uçarak teni adeta şeffaflaşmış, gözbebeklerinin etrafı ihtiyarlıkla hâlelenmiş, fakat siyah nazarları hâlâ parlak; ince, zayıf ve hasta vücudu hâlâ çevik ve tetik, yattığı yerde ihtiyar bir hastadan beklenmeyecek bir süratli hareketle, bir yandan bir yana dönüyordu. Arkasında Arabistan yahut Hindistan'dan kopup gelmiş bir parça gibi Hint renkleri ve çizgileri içinde şal örneği gecelik entarisi; üstünde pamuklu Şam hırkası; daha üstünde yorganlar ve battaniyeler; başında devetüyü, kocaman, takkeden ziyade bir külaha benzeyen ve başı sarılı ve sarıklı gibi gösteren bir başlık; eniştemin giydiği, taşıdığı bütün bu şeylerle duyduğu ve söylediği bütün hisler ve fikirlerin menşe birlikleri ve aynı cins birer mahsul oldukları görülüyordu ve eniştem bu ölüm döşeğinde de bütün hayatında yaşamış olduğu gibi yaşıyordu. Sakalı muhterem, gözleri masum, yüzünde ve dudaklarında bütün ailesinin maddi ve manevi menfaatlerini sınayete şamil bir iyiliğin tebessümü, ağzında –şefkati kendi gönlünü rikkate getirip kendi gözlerini yaşartan– iyiliğinin sözleri ve kalbinde ateşi hiç sönmeyen bir kin, haset, ihtiras ve fesat!

Ya sevdiği yemeklerini hatırladığı yahut beni yanında daha tutmak istediği için olacak, "Sana yemek verdiler mi?" diye sordu, "Vermedilerse haydi biraz bir şey ye, karnını doyur!" Ben "Verdiler!" diyor, bir an evvel gitmek istiyordum ve o bana Fahim Beyin rüyasından haber soruyor, Fahim Bey aleyhinde hâlâ galeyana geliyordu. Ruhu gayz içinde çalkanarak ecdadın mağaralarında esmiş kinlerden arta kalan bir sesle:

— İş anlaşıldı! dedi, herif nalları dikecek! Herif geberecek de, bak! Hâlâ haberi yok! Böyle akıllının aklına şaşmalı! Ne anlattılar sana, evladım, sen çocuk musun? Hiç rüyada çalgı duymak hayra alamet olur muymuş? Fakat, dur bakalım, daha alt tarafı da var!

Rüyanın diğer kısımlarını da hatırlıyor, tekrar ediyor, yoruluyor ve gûya başkaları kendisini fuzuli bir zahmete sokuyorlarmış gibi "Oof! Bu da ne karışık bir rüya imiş!" diye söyleni-

yordu. Ben ikide bir gitmek istiyordum. O muttasıl "Dur bakalım!" diyerek yatağında sağında bulmadığı rahatı solunda bulmak ister gibi, bir yandan bir yana dönüyor ve hep Fahim Beyin rüyasının tefsiriyle meşgul oluyordu. Birdenbire bu rüyanın hatırladığı bazı müphem kısımlarıyla tereddüde mi düştü, yoksa beni büsbütün ilzam edecek bir vesikanın eli altında bulunduğunu mu hatırladı, bilmem ne oldu, yatağında biraz doğrularak kendisine bakmak için birkaç zamandır yanında bulunan kızına ve –evin içinde kalın çoraplarıyla terliksiz dolaşması ayrıca sinirime dokunan– hizmetçisine istediğini anlattı ve odadaki kitap dolabından ciltli ve kocaman bir kitap getirtti. Bu, Eşşeyh Abdülganî Nablusî'nin Mısır'da basılmış olan *Ta'tîrü'l-enâm fî ta'bîri'l-menâm* unvanlı Arapça eseriymiş. Tabirnamelerin en makbulü, en meşhuru olduğunu söylüyordu. Fakat kalın kitabın iri sayfalarını uzun uzun karıştırdığı halde saz, musiki kelimelerine tekabül edecek tarab, nağme gibi hatırladığı kelimelerin hiçbirinde bir tefsir bulamayarak bazı bakışlarıyla hâlâ çocuğumsu bir mana taşıyan çehresi istediği oyuncağını bulamayan bir çocuk yüzünün hüznüne daldı. Gözleri mahçup görünecek kadar mahzun oldu. Ya Fahim Beyin rüyasının umduğu kadar meşum olmaması endişesi, ya kani bulunduğu bir hakikate beni ikna edememek aczi, yahut geldiğimden beri ve bilhassa bu ağır kitabı tutmak ve okumak için sarf ettiği gayret yüzünden hastalığının yorgunluğu büsbütün arttı. Kitabın sayfalarını çeviremez oldu. Kocaman kitabı yanından alıp götürdüler. Artık gözleri kapanıyor, dalıyor, uyumak istiyordu. Bana izin vermek lüzumunu duydu ve bu esnada yorgun zihninde bir karışıklık hâsıl oldu. Beni –o günler sabah akşam gelip gitmekte olan, fakat o esnada odada bulunmayan– doktoruyla karıştırarak bana hitaben "Peki, doktor, hadi sen şimdi git de, hiç üzülme! Bu rüyanın aslını yarın buluruz!" dedi.

Bu, eniştemi sonuncu görüşüm olmuştu. Ona son olarak rüya için kitaptaki tabiri aramanın abes olduğunu söylediğimi hatırlıyorum. Onun da bana son söylediği cümle doktoruna teveccüh ettiğini sandığı zavallı sözler oldu. Halbuki rüyamızın aslını yarın değil, hiçbir gün bulamayacağız! Bu odadan, ölümün eşiğindeki bu dindar adamın ruhunda hâlâ sönmemiş olan eski

kin ateşinin –ziyasını bir an kırpmayan bir yıldız gibi– muttasıl sabit parıltısını hayretle görerek ayrılmıştım. Eniştem Fahim Beyden evvel öleceğini rüyasında bile görmemişti. Halbuki bir daha kalkmamak üzere yattığı ölüm döşeğindeymiş ve ondan senelerce evvel ölecekmiş! İşte daima böyle bir atimizden haber verenlerin kendi atilerinden habersiz kaldıklarını, herkesin istikbaldeki ikbal ve idbarını bildiren falcıların yarın yiyecek ekmek bulup bulamayacaklarını bilemediklerini, herkese muvaffakıyet muskaları dağıtan biçarelerin kendi sefaletlerini gidermeye muvaffak olamadıklarını göre göre, istesek de istemesek de, rüyaya ve fala da hiçbir itimadımız kalmıyor!

XII

Fahim Bey Hakkında İlk Hislerim

Ben de, uzun bir zaman içinde, Fahim Beyi arada sırada görerek ve ona dair söylenenleri ikide bir işiterek hakkında birtakım kanaatler edinmiştim. Ancak bu hislerim geçen günlerle değişmekten hâli kalmadı. Fahim Beyi en evvel hemen çocuk, sonra genç, sonra orta yaş gözlerimle görmüştüm. Esasen her şeyi muttasıl yoğuran zamanla o da değişiyordu. Fakat Fahim Bey bir insan değil de, mesela, Yangın Kulesi, Galata Kulesi veya Kız Kulesinin biri olsa onun hakkında benim fikrim yine değişecekti. Zira fikrimiz şehrimizdeki kuleler hakkında bile sabit değildir ve bu müddet zarfında ben başkalaştığım için onu elbette başka başka görecektim.

Hâtıralarıma şimdi dikkat edince anlıyorum ki çocukluğumda ve ilk gençliğimde tanıdığım insanları adeta uzak akrabalarım gibi telakki edermişim. Onların tabiatlarıyla tabii bir tarzda alakalanırmışım. Bu da gençliğin his cömertliğinden gelirmiş. O zamanlarda tercih ettiğim insanlar ya neşe, gevezelik ve güzelliklerinden dolayı sevdiklerim, yahut bir nevi medeniyet müritliğini beğendiklerim olurmuş. İşte Fahim Beyde bu hasletlerin ikisi de vardı. Fakat sonraları benim bütün insanlar hakkındaki telakkilerim değişti. Düşüncem hususileşti ve rabıtalarım gevşedi. Fahim Bey de muttasıl insanlara dair başkalaşan duygularım içinde bir yer alıyordu. Onun hakkında ilk önce, şüphesiz mu-

habbetli hisler, sonra, galiba, bir meraklı alaka duymuştum. En sonunda da belki hiddetten, istihfaftan geçerek bezginliğe, kayıtsızlığa vardım. Fakat bu hislerim birbirlerinden muntazam fasılalarla ayrılmadı. O kadar çapraz zikzaklarla gelip geçerek birbirlerine öyle karıştı ki başlı başına yalnız kendimin bütün o Fahim Bey hakkında ittifak edemeyerek hep başka başka hisler ve fikirler besleyenlerin cümlesi kadar muhtelif kanaat ve duygu beslemiş olduğumu zannediyorum.

Fahim Bey her zaman ciddi olmakla beraber, sevimli ve gösterişsiz olmakla beraber temiz giyimli idi. Esvapları yüzünün kehrüba sarısına yaraşan sarımtırak renklerin birindeydi. Üstünde daima saz rengi, hardal rengi, bal rengi, kaz sarısı, devetüyü, kavuniçi, kestane, krem, bej, turuncu, samani, nohudi renklerde veya bunları andıran bir renkte bir esvabı, pardösüsü yahut paltosu vardı. Onu senelerce o kadar hep bu birbirlerine yaklaşan renklere bürünmüş gördüm ki bunların hülasasından hâsıl olma bir nevi silik ve sarımtırak renk hatırımda onun adeta hüviyetinin, vücudunun, teninin sanki mevsimlere göre ancak biraz açıklaşıp koyulaşan tüylerinin rengi gibi kalmış. Uzun zamanlar üstünde önce eskitememiş, sonra, eskitmesine rağmen, değiştirememiş olduğu o hep birden gelmiş her renkteki esvaplarını nihayet yeniletince sanırdınız ki ona bu defa da bütün sarımtırak renklerde bir alay esvap daha gelmişti de artık bunlardan birini çıkarıp ötekini giyiyordu. Onun giydiği bu sarı renkli şeylere akraba olan kehrüba gibi sararmış bir benzi, kalbinin iyiliğine şahadet ediyor gibi bir yüzü vardı. Dudaklarını uçlarına kadar kaplayan kesik, sert bıyıkları zamanla gayet temiz bir beyaza bürünmüştü. Hep iyiye çekerek anlattığı şeylerde sesini hakikatleri örtmek istiyen bir perdeden duyardım. Yaşlılar, tecrübeleri arttıkça, her şeyin abes olduğunu göre göre, artık büyük bir laubaliliğe düştükleri ve sözlerinin arasında en açık saçık kelimeleri bile kullanmaktan çekinmedikleri halde ihtiyarların bu bozgunluk hali Fahim Beye sirayet etmemişti. O hâlâ muntazam, teşrifatlı, nezaketliydi. Sözleriyle herkese iltifat ve atiye itimat ederdi. Ona tesadüflerimde memleketin geçirdiği muhtelif felaket safhalarında onu akıntıya karşı emniyetle kürek çeker gibi vekarlı, mütevekkil görürdüm. Onun başkalarının huyları-

na benzemediğini gördüğümüz hususiyeti dudaklarında ve sözlerinde devam eden bu sükûn ve şefkatti. Ekseriyetle olduğu gibi yaşlanmak Fahim Beyin yüzünün asaletini arttırmıştı.

Vaktiyle nesiller birbiriyle galiba daha çok anlaşırdı. Fahim Beyin babamın yaşında olması lazım geldiği halde ona rastgeldikçe görüşmekten memnun olurdum. Munis ve hep bir edadaki sesiyle, hiçbir vakit belagata ermeden, eski kelimelerini daima arayarak, bazen de bulamayarak, nazarlarının ve edalarının yardımıyla konuştuğu zamanlar hep vaktin, gönüllerin, keselerin bol olduğu kendi gençlik zamanlarından bahseder ve, böyle konuşurken, o zamanların hâlâ gönlünde kalmış tadına sanki gülümser, o tatlı âlemin yâdı içinde belki de biraz sayıklar gibi bir hal alır ve beni de o sıcak ve samimi muhitin neşelerine ve latifelerine teşrik etmek ister gibi olurdu. O, bu anlattığı şeylerle, gençlik zamanının şiirine dalıyor, bu melali tadıyordu. Böylece Fahim Beyin sözleri işine ve istikbaline ait olmadığı zamanlar maziye ait olurdu. Üstlerinde eski gevezeliklerin daha büsbütün uçmamış tadı hafif bir güzel koku gibi duyulan bu sözlerinde ekseriyetle "dün", "evvelki gün", "geçen gün" der gibi "bundan yirmi beş sene evvel", "bundan otuz sene evvel", "otuz beş sene evvel", "kırk sene evvel" dediği olurdu. Cümleleri zaten hep eski renkleri solmuş, eski tesirleri uçuksamış birtakım kelimelere ve şekillere bürünüyordu. Sözüne çok kere "bir gün olur...", "gönül isterdi ki...", "hüda bilir..." yahut "inan olsun ki..." diye başlardı. Gûya, annemizin veya büyükannemizin açtığı bir eski zaman sandığı içinden nasıl gönüllerin derinden sezdiği ve hafif hafif bayıltıcı bulduğu bir ıtır duyulursa ekseriyetle bu sözleriyle sanki eski rayihaları biraz saklamış birtakım kurumuş çiçekler, lavanta çiçeği torbaları, ödağacı, gülsuyu, çiçeksuyu, anberçiçeği, kil, el sabunları, günlük ve tütsü gibi eski zaman kokan şeyler koklatmış oluyordu. Bir gülün kokusunda nasıl birçok eski mevsimlerimizin baygın gönüllerini duyarsak öylece o bana eski zamanından bahsederken ben kendi geçmiş zamanlarıma kavuşurdum ve nasıl ki yine bu sandık içinden unutmuş olduğumuz, fakat görür görmez bizi ta çocukluk zamanımızın sularına indiren, zira o zamandan aşinası olduğumuz çalgılı bir kırık oyuncak, bir köşk taklidi bir küçük kutu, edalı bir man-

şon, alayişli bir yelpaze çıkar da biz bunları çalmaya, seyretmeye, koklamaya ve açmaya başlayınca ruhumuzda nasıl bütün bir eski zaman açılmış ve yayılmış olursa işte böylece Fahim Beyi dinleyişlerimle bir zaman ve mekân değiştirmiş olur ve bunun hazzına doyamazdım. Onun 1897 Yunan muharebesi sırasındaki İstanbul hayatına, ahalinin asker sevkine gösterdiği alakaya, gönüllü gidenlere mahalle arkadaşlarının tertip ettikleri merasime, Sirkeci lokantalarında ve Şehzadebaşı tiyatrolarındaki tezahürlere dair gayet canlı birtakım hâtıraları vardır ki bunları anlatmayı pek severdi.

Bazen bir şeyi evvelce de hikâye etmiş olduğunu unuturak bildiğim o fıkrayı sanki bir daha mahfazasından çıkarır gibi, o kadar aynı eda, aynı kalıp, aynı ölçü, aynı kelimelerle tekrar ederdi ki anlattığı vakaya ne kadar sadık kaldığını lezzetle görürdüm. Ben onu dinleye dinleye artık o hadisenin bir şahidi olmuş gibi değil miydim? Evvelce duyduklarıma fazla bir şey ilave etse ona hakikatin hududunu hatırlatamayacak mıydım? O kadar ki cümlesinin baş tarafını duyarak sonunda gelecek kelimeleri evvelinden bilirdim. Sanki garip bir haletle bunları söylenilmesinden daha önce duymuş yahut duyduğum bu sözleri ben söylemiş gibi olurdum. Yeni açılmış Bomonti bahçesinde Abdülhak Hâmid ve babamla birlikte bir akşamdan gece yarısına kadar güle eğlene iki küçük bira fıçısını nasıl içerek bitirmiş ve sonra buna nasıl gülmekten katılmış olduklarını hikâye ederdi. Bunu daha evvel de söylemiş olduğunu unutarak iki üç defa tekrar etti.

Bu zamanlarda Fahim Beyi görür görmez yanına gitmeyi ve kendisini dinlemeyi pek severdim. Bu sözlerle ben –o zaman çok kullanılan bir tabir ve bir ilaç olan– bir nevi kordiyal içmiş oluyordum. Gençler kendilerini daha yormayan hafızalarını doldurmaya meraklıdırlar. Sorarlar, dinlerler. Fahim Beyle görüştüğümü gören bir arkadaşım bana gülerek "Sen Fahim Beyi bir ders alır gibi dinliyorsun!" demişti.

Fakat bazı günler ona tesadüflerimde ruhunu büsbütün durgun ve gözlerinin sabit ve siyah bakışlarını büsbütün koyulaşmış gördüğüm olurdu. Onun bu haline adeta çarptığım anlarda Fahim Beyi –duyurmayı bana gûya zımnen vaat etmiş bulun-

duğu– maziyi bile unutmuş, uyuşmuş ve adeta uyumuş bulurdum ve bu günler ona karşı için için öfkelenirdim: "Niçin mazi içinden artık beni meclup edecek hiçbir şey hatırlayıp söylemiyor?" diyen bir hisse kapılırdım. Zira bize birçok çalgılar duyurmuş olan bir sazendeyi, her zamanki hodgâmlığımızla, hüviyetinin karıştığı bu havaları bize artık daima dinletmek vazifesiyle mükellef sayarız. Şarkısı devam etmeyen şarkıcı itibardan düşer. Bir gün onun yorularak çalmamaya inat ettiğini görsek hem bize karşı vazifesini yapmadığını, hem onun havasından böylece ayrılınca manasız ve tatsız kaldığını duyarız. Ölüm korkusuyla masalına bin bir gece devam eden Şehrazat gibi, tutturmuş olduğu hikâyesine herkesin devam etmesi lazım gelir.

Pek kısa kestirdiği için yan taraflarında hiç görünmeyen beyaz saçlarına ve bıyıklarına rağmen, Fahim Beyin, ne kadar gariptir, bazı insanlarda görüldüğü gibi, yaşıyor değil de hâlâ bir yaşamaya hazırlanma devresinde bulunuyor hali vardı. Yahut ben onu eskiden böyle görmeye alışık olduğum için hâlâ öyle görmeye devam ediyordum. Bu, Fahim Beyde optimizm felsefesinin hâkim olduğu ve onun işine bir sermayedar bulmak ümidiyle birçok müesseselere başvurduğu zamanlardı.

Duyardım ki önceleri kendisini nezaketle karşılayanlar bu silik ihtiyarın hep aynı imkânsız işi sayıkladığını görerek, artık kendisini boş vakitleri olmadan kabul etmezler de saatlerce bekletirlermiş. Onun böylece bir bekleme odasının, hatta bir sofranın tahta kanepesine oturarak bir saat, iki saat, üç saat, dört saat beklediği olurmuş. O kadar ki bu ticarethane sahipleri içinde Yahudinin biri bu garip ihtiyarın yumuşak inadıyla bir iki kere yenildikten ve onu kabul ederek dinlendikten sonra "Yolladığımız yere öyle takılır ki canı çıkar da parayı almadan çıkmaz!" fikriyle onu yazıhanesine tahsildar olarak bağlamak sevdasına düşmüş. Ona "Gel, işini bırak da bizim paraları tahsil et, bu hesapta sen daha kârlı çıkarsın!" diyormuş. İnadına mağlup olanlar Fahim Beyi nihayet kabul ettiler mi, o yanlarına memnun ve güler bir yüzle girer, söylenen müphem ve hatta menfi sözlerden ümit verici ve hatta müspet manalar çıkarır ve onların yanlarından müteselli ve hatta beşaretli bir yüzle ayrılırmış.

Yine o sırada yabancı büyük bir ticarethanenin İstanbul'daki

mümessili bana Fahim Bey hakkında fikrimi sormuştu. "Çünkü, filhakika bana iyi bir tesir yapıyor, ama kendisiyle pek garip bir tarzda tanıştık. Bana evvelce takdim edilmiş olduğunu ve benim bunu unutmuş olacağımı iddia ediyorsa da bunun doğru olmadığından eminim. Belki kendi hafızası bozulmuş da yanlışlıkla böyle zannediyor. Bunun için soruyorum: Ciddi bir adam mıdır?" dedi. Fahim Bey görüşmesinde fayda memul ettiği bir kimseyle tanışmayı kolaylaştırmak için bu küçük hileyi irtikâp etmiş, bu çocukluğa mı düşmüştü? "Ciddiyetine itimat olunabilir. Takip ettiği işlerdeki kabiliyetini iyice bilemiyorum!" diye cevap verdim. Zira bence Fahim Beyin birçok işlere verdiği lâfzi ehemmiyete rağmen, bilmem neden, bu alakası hep gevşek ve sathi kalıyordu. Onun kendinden emin ve mütevazı bir gurur içinde kuş bakışlı nazarlarının sebatı altında sanki için için olduğundan memnun kalan, başka bir şey aramayan ve hep biraz uyuklayan bir hali vardı.

Ben, Fahim Beyle görüşürken ve hatta bazen onu düşünürken acaip bir hisse kapılıyordum: Bana onun hayat ve maneviyatında, belki tembellik, belki muhabbetsizlik, belki beceriksizlik ve belki talihsizlik yüzünden konağının vaktiyle boş bırakmış olduğu odaları tarzında büsbütün ihmal edilmiş hücreler var gibi geliyordu. O gûya bunlarla meşgul olmamış veya buna vakit ve imkân bulamamış ve bunları döşeyememiş, süsleyememişti. O galiba hayatı pek de ciddiye almıyordu. Yahut da onun kalbinde veya zekâsında durmuş, hani, Saffet Hanımın saatlerinin kurulmamış oldukları vakit artık ileri gitmedikleri gibi işlemeyen, duran bir hal vardı.

Bu hissime kapıldığım zamanlar Fahim Beyin gözlerinin bildiğim o sert ve aşınmamış cevherini görünce gizli bir istiğna ile yer değiştiren iştikâlı bakışlarının bu hali canlı bir manaya delalet etmekten ziyade eskiden beri aşinası bulundukları bir âdete uyduklarını sanırdım. Onun ciddi ve sabit bakışlarıyla meymenetsiz şeyleri görmemek hususunda aynı inat ile baktığı zamanlar istediği belki hiçbir hakikati görmek değil, sadece ruhunun sükûnetini muhafaza etmekten ibaret olabilirdi. İhtimal ki Fahim Bey muhayyelesinde bazı kıymetli emeller beslemekle beraber hayatta bunları tahakkuk ettirmek için ihtiyar olunacak

fedakârlıkları ve gayreti kabul etmiyor yahut benimsemiyor ve böylece onları sade hayalinde yaşatmayı tercih ediyordu. İhtimal ki onun hayali pek geniş ve kendi hülyasına,inanmak kabiliyeti de pek kuvvetliydi. Lakin belki hayatın hakikat ve muvaffakıyet çerçevelerine uymayan ve sığmayan bu hülya ve hesap ile o hep hakikatin haricinde, ancak bir efsane âleminde kalmaya mahkûmdu. Gönlümüzde yaşayan hülyalara onların hakikate inkılap etmesiyle alakamız kalmayacak kadar inandığımız zamanlar bizim içinde yaşadığımız hayal âleminin başkalarının gördükleri hakikat dünyasıyla hiçbir münasebeti kalmaz. Bizi bu dünyaya bağlayan her türlü muhakemeden, yani zincirlerimizden kurtuluruz. Hayalimiz bizi başka bir iklime çıkarır. Hayalperestin ayakları yerden kesilmiştir. Artık o bir hülya âleminde uçuyor. Mevleviler, ayinlerinde, döne döne uçmasınlar diye dervişlerine yeryüzünden bir ses duyurmak için musiki çalarlar. İşte Fahim Beyi evliya telakki eden eski Reji odacısının belki bu bakımdan hakkı vardı. Zira evliyalar bizim içinde yaşayamayacağımız bir kâinata yükselenlerdir.

Böyle, Fahim Beyin sözlerinden zevk alamadığım ve onu biraz gaiplere karışmış sandığım zamanlarda bile, eski hayatımın menbalarından gelen bir alaka ve gittikçe çoğalan bir taaccüb beni, hayatı, herkesin hayatı gibi, muammaya benzeyen bu adama bağlardı. Bazen de Fahim Beyin, gûya her şeyden uzakta, belki yarı uykuda, yarı sonsuz bir hesap içinde, mülayim mülayim geçtiğini görürdüm de, o bundan tamamen habersiz kaldığı halde, ona adeta isyan ederdim. İçimde birçok suallerin canlandığını duyardım ve, değişen hislerime tabi olarak, içimden ona uzun uzun söylenir, günlerime göre derdim ki:

"Fahim Bey! Uzun yıllardır sizi sabahları aynı iman ile yürüten ve akşamları aynı itikat ile döndüren, sizi yolunuzun hatta kaldırımından bile şaşırtmayan maksat ve gayeniz nedir ki bunlar sizin adımlarınızın hiç değişmeyen intizamını ve bakışlarınızın hiç gevşemeyen sebatını temin ediyor! İşte zaman ile her şeyden önüne geçilmez bir bıkkınlık duyarak hiçbir yol üstünde iki üç seneden fazla ilerleyemeyen, yürüyemeyen bana asıl bu haliniz hayret veriyor. Size ne kadar şaştığımı bilemezsiniz!

"Fahim Bey! Siz hiç hastalanmaz mısınız? Yani her günkü

hayatınızla zehirlenip bazı günler her şeyin rağmına olarak yatağınızda kalmak istemez misiniz? Bazı geceler her günkü yatağınızın hâtıralarına artık tahammül edemediğinizi duyup da başınızı almaz ve içinde bir tek hâtıranız bulunmayan bir bakir odaya vararak içinde hiçbir rüya görmemiş olduğunuz bir yatakta uyumak ve yepyeni rüyaların kucağına sığınmak istemez misiniz? Bu kadar yürüyorsunuz da hâlâ bir inkılaba, bir infilaka varamadınız mı? Yahut, hâlâ kendinizi arıyorsunuz da kendinizi hâlâ bulamadınız mı?

"Fahim Bey! Bilmez misiniz ki bütün vuslatlar halecansız bir sabır ve itinanın değil, ancak galeyanlı bir iştiyakın mükâfatıdır. Bizim olacak şeyleri ancak kalbimizin aşkı cezbedebilir. Tadacağımız lezzetler kalbimizin yorgunlukları sayesinde elimize geçer. Her vuslat buhranlı bir aşkın mahsulüdür. İnsan talihinin bu kanununu kabul etmez misiniz? Para, mevki, şöhret, elde edilen bütün zevklerin nasıl ödendiğini bilmez misiniz? Bilmez misiniz ki insanlar bunları sıhhatleri, zekâları, huzurları pahasına öderler. Bunları hatta şerefleri, haysiyetleri ve hayatlarıyla ödeyenler vardır. Bütün kuvvetlerini harcayarak tekmil ruhlarıyla oynayan oyuncular arasında, siz, soğukkanlılığınızla ve hiç değişmeyen hülyalarınızla, mızıkçılık eden bir oyuncu gibi kalıyorsunuz! Uykuda mısınız? Hâlâ mı uyuyorsunuz? Yoksa aşklarını ruhlarımıza salan bütün dünya nimetlerine siz lakayt mı kalıyorsunuz? Bütün bu şeylerden ziyade, siz, yalnızca hodgâm ruhunuzun râkitliğini mi seviyor ve ancak onu mu arıyorsunuz?

"Fahim Bey! Münzevînin daimi düşüncelerinde her zaman eriştiği yüksek kabiliyetle ve kendi ikliminde geçen şeyleri sezmekte her zaman gösterdiği maharetiyle siz bir karar vermiş ve bir hayalden ibaret olan emelinizi intihap etmiş misiniz? Siz bu hayal ülkesine varırken, bizi hayata bağlayan ve makbulümüz olduğu için kabul ettiğimiz rabıtalardan hiçbiri gönlünüzü geri çekmiyor, topraktan gelen hiçbir musikinin davetini duymak size artık müyesser olmuyor mu? Hülasa, semanızdan yere inmeniz için lazım gelen büyük sarsıntılardan hiçbiri sizi hâlâ uyandırmadı mı?"

Bütün bunları bilmek isterdim. Fakat insanlar arasında cari olan ve hiçbirisinin riayette kusur etmediği anlaşmamak, hiç

kimseye kendi mukadderatını alakadar edebilecek bir sözü söylememek ve bunu nafile yere ancak içimizden düşünmek kaidesine uyarak ne ben size bu vazıh suallerimi irat etmiştim, ne de siz bu meraklarıma canlı bir cevap vermiştiniz. Bütün bunlar kendi kendimde kalan faraziyeler ve tahminlerimin karanlık sahasını geçmemişti.

İpinin üstünde yürüyen cambaz düşecek mi, düşmeyecek mi? Bu kadar ince bir yol üstünde nasıl tutunuyor, nasıl yürüyor? Ona muhabbetimiz çok olmasa da bir merak ve alaka ile bağlandığımız muhakkak. Size rabıtamın bir kısmını bendeki bu taaccüp ve tecessüs teşkil ediyordu. Siz bunu duymadınız, çünkü ben sizi gördükçe kendi kendime yalnız içimden derdim ki: Fahim Bey kurulmuş bir eski saat gibi, maşallah, tıkır tıkır işliyor, yürüyor. Fakat merak ediyorum: Kuvveti acaba insanlara ve kendi talihine karşı beslediği zavallı, ezeli bir muhabbet ve merhamet midir, yoksa duyduğu, metin ve daimi bir hiddet ve nefret midir?

XIII

Fahim Bey Hakkında Değişen Hislerim

Fahim Beyin, tabiatına göre, cömert bir adam olması, hep muhabbetiyle ve nezaketiyle harekete geçerek vaktini ve parasını hiç esirgememesi, hatta bunları israf ve heba etmesi lazım gelirdi. Fakat hayat bizi bazen tabiatımızın aksine tadil veya sevk ediyor. Fahim Bey o kadar muntazaman vakitsiz ve parasızdı ki, belki haksız ve yanlış olarak, ömrünün bu mümetadi yoksulluklarıyla son derece hasis görünüyordu. Daima her türlü masraftan kaçınmaya mahkûmdu. Mevsimin, çalgının yahut sahnede seyrettiğimiz artistin güzelliği asabımızı biraz teskin ettiği için hayatı belki daha munis bularak birbirimiz hakkında biraz daha müsamahalı, hatta belki biraz muhabbetli olduğumuz o eğlence yerlerinin, bahçe ve kahvelerin, tiyatro ve sinemanın hiçbirinde ona rastgelinmezdi. Böyle yerlerde belki biraz da içkinin yardımıyla birbirimiz hakkında biraz vefakâr, hatta belki bir parça fedakâr olduğumuz zamanlarda kalplerimizde çoğalan muhabbetimizden, iyiliğimizden onun hiç istifade ettiği yoktu. Ona İstanbul'un o bir şehirden başka bir şehre geçer gibi gittiğimiz uzak ve dağınık seyir ve yazlık mahallelerinde bile tesadüf edilmezdi. Onu hiçbir yaz günü bir neşe yükü taşır gibi keyifle Boğaziçi'ne yahut Adalar'a doğru yollanan bir vapurda, veya çocukluğumuzdan bir hava getirmek için haykırarak koşar gibi giden bir trende görmedim.

O bilakis hep kalabalık ve kargaşalık arasında, hep kar, rüzgâr, yağmur ve çamur gibi tabiatın nezaketsizlikleri, kabalıkları, gazapları içinde görünürdü. Hep otomobil, tramvay, otobüs gibi kendinden cüsseli olan ve kendi ehemmiyetsizliğini, cılızlığını daha ziyade meydana koyan rakipler arasında ve hep kendisine tahsis edecek çok vaktimiz bulunmadığı bir anda meydana çıkardı.

Fahim Beyin İstanbul'un uzak bir semtindeki evine de gitmiş değildim. Ona hep şehrin sokaklarında; o bizi kâh çocuk neşesiyle, kâh genç adam hevesiyle, kâh aşk hırsıyla, kâh bedbinlik melaliyle saran; bize kâh bir harem gibi açılan, kâh bir gurbet gibi somurtan, bizi kâh vuslata, kâh hüsrana çıkaran sokaklarda; o, kâh neşemizle bir bayram alayı, kâh matemimizle bir türbe diyarı gibi duyduğumuz; kâh perişan olunca taştan yüzlerine bakarak hayran kaldığımız, kâh mahzun olunca eski ve mütevekkil hallerini his ve seyrederek dinlendiğimiz; kâh evimizin bahçesi gibi telakki ettiğimiz, kâh maneviyatımıza batan dikenleriyle Kerbela yollarına döndüğünü gördüğümüz ve içlerini dışlarını kendimiz kadar bildiğimiz sokaklarda rastgelirdim.

İnsanların hazin ve tahammül edilmez bir huyları ve âdetleri vardır, bilirsiniz: Ne kadar akıllı, ne kadar duygulu olurlarsa olsunlar ve ne kadar mühim mevkilerde bulunurlarsa bulunsunlar, birbirlerine rastgeldiler mi, gûya beşeri görünmemeye hepsi de ahdetmişler gibi ve gûya bir türlü aynı lisanı konuşamayacaklarını hepsi de biliyorlarmış gibi, her şeyin hiçbir ehemmiyeti olmayan en dış tabakasında kalmakla ve birbirlerine muntazaman yalnız en iptidai, en sathî, hatta en manasız sözleri söylemekle iktifa ederler. Mantıki olmak için tesadüf ettiğiniz herkes size mahrem, zati hususiyetinin ve ilminin sözlerini dinletmeli, şair size belki son mısralarını okumalı, filozof son kanaatlerini tefsir etmeli, tacir son vaziyetten bahsetmeli, memur son alınan kararları anlatmalı ve gazeteci son haberleri vermeliydi. Her sahada ancak mütehassıs bulunanların sözlerinde nispi bir kıymet olabilir. Fakat bu küçük ihtisas sahipleri de yan yana geldiler mi ayrı ayrı lisanlar konuşuyorlarmış gibi birbirleriyle bir türlü anlaşamıyorlar. Bari sussalar, bari hiçbir şey demeseler de, ahbaplarımızla sadece dost nazarlarla görüşsek, güzel kadınlar-

la gülümseyerek bakışsak, sevdiklerimizle aşina tebessümler teati etsek, hülasa, hep manalı bir sükût içinde kalsak da manasız sözlere hiç düşmesek! Fakat hayır, her kime olursa olsun tesadüfümüzde lüzumsuz sözlerin uzun kafileleri aramızdan mutlaka geçmeye başlayacaktır. Bize mutlaka kalp akçeler gibi sözler dinletecekler ve biz de duyduklarımıza aynı suretle mukabele etmeye mecbur olacağız.

Fahim Beyle de böyle buluşuşlarımızda yolun bir kenarında durarak bir müddet ayaküstü görüşürken çok kere en sathi şeylerden ve havadan bahsederdik. O bazen bana "Parasızlık insanı lüzumsuz her türlü sarfiyattan kurtarıyor ve insan parasını ancak lüzumu olan şeylere sarf etmesini öğreniyor!" diyordu. Ben onda hâlâ bir optimizm felsefesi mi, yoksa artık bir pesimizm felsefesi mi hâkimdir, anlayamıyordum. Ben çoktandır bu rahatsız sohbetlerimizi biraz dar bulmaya başlamıştım.

İnsan yaşlandıkça kalbi katılaşıyor, adamları göre tanıya haklarında ilk önce duyduğu muhabbet azalıyor, alaka da gevşiyor. Onların nasıl bir mahsul olduklarını öğrendikten sonra evvelki zamanımda olduğu gibi, hiçbirisinde hakikatin bir cüzü bulunabileceğine inanamıyor ve hepsinin bir iklim, bir devir, bir muhit yetiştirmesi olduğunu görüyordum. Mücerret bir hakikat olmayıp da hakikatin de nispî, fani bir mütehavvil bir şey olmasına göre hayat içinde tesadüfleri en ziyade hoşa gidebilecek olan insanlar, merakımızı en ziyade tahrik edebilenler, bilakis ya sarahaten mahalli olanlar, yahut Fahim Bey gibi, bir nevi anormal olarak halleriyle, muammalarıyla bize bir merak telkin edenler olması lazım gelir. Fakat gençken, kalbimin cömertliğinden, ehemmiyet verebildiğim bu nevi ahbaplıkların hepsi de bezgin ruhum için artık eskimiş, tavsamış ve gözümden düşmüştü. Gençlikte içimden duyduğum gibi bu dünyanın bir sahibi değil, fakat bir misafiri olduğumu bir an unutamayacak kadar anlayınca bunlar gittikçe daha kuvvetli hissettiğim fanilik azabımı artık oyalayamıyor, bu zehrimi yatıştıramıyordu.

Artık tesadüflerimizin her birinde Fahim Beye ancak kendi ruhi halimin tesiri altında kalan bir mana veriyor ve manasını kendinden kabul etmekten ziyade ben ona bahşetmiş oluyordum. Böylece kâh onu eski hislerimle bağlandığım bir dost, kâh geçmi-

şe ait lakırdıları beni lakayt bırakan bir geveze telakki ederdim. Biz, saffetimizle sanırız ki bütün tanıdıklarımız her zaman kendimizi olduğumuz gibi görecekler, masum isek mücrim saymayacaklardır. Halbuki aleyhimizde verilen hükümlerin sebepleri çok kere bizim kusurlarımız değil, bize bakanların görüşlerini bulandıran kendi hisleri, acizleri ve öfkeleridir. Zalim size zulüm etmekteki sebebi kendi fena kanında bulur. Sizi ısıran köpek siz ısırılmaya müstahak olduğunuz için değil, kendisi kuduz olduğu için ısırır. Onun için ehemmiyeti olan şey sizin ısırılmanız değil, kendisinin ısırmasıdır. Fahim Bey her zamanki değişmez, uslu ve iyi haliyle bazı tesadüflerimizde beni son görüşümüzde bıraktığı noktada bulacağını sanırdı. Halbuki ben bazen bu arada inkılaplar geçirmiş olurdum. Mesela sevdiğim bir mevcudiyeti kaybederek kendimi öksüz duyardım. Bu esnada teselliye, avunmaya ihtiyacım olurdu. Bilhassa çocukça sözler duymak isterdim. Ona rastgelsem kendisini daha fazla dinleyebilmek için elimden geleni yapardım. O memnun olurdu. Yine mesela bir iş takip ederek sayimi bir tek mevzua hasrederdim. Vaktimin ve dikkatimin en ufak bir kırıntısını israf etmek bana haram görünürdü. Ona rastgelsem nazarlarımı söndürürdüm. O mahzun olurdu. Belki manasız bulduğu bu değişmelerime şaşarak beni anlamıyordu. Halbuki bunda anlaşılmayacak sanki ne vardır? Aynı gün içinde saatten saate değişiriz. Kaygısız bir çocuk, hırslı bir genç, uslanmış bir yaşlı adam, ve biçare bir ihtiyar olabiliriz. Aynı yirmi dört saat içinde yalnız kalmaya susar, başkalarıyla görüşmeye acıkırız. Mevsimlere göre değişen tabiat kadar hislerimize göre de yüzümüz değişir, biz değişiriz. Memur gündüzki çatık kaşlı amirinin geceyarısı barda vefalı, coşkun, açılmış yüzünü görse belki onu tanıyamayacağı gelir. Halbuki o aynı adamdır. Biz aynı adamız. Lakin dakikadan dakikaya başkalaşırız. Hele, bir devlet adamıyla, bir vekille görüşen insanların, bukalemunlar gibi, yüzlerinin, gözlerinin renk değiştirdiklerini fark ederiz. Konuştukları adamın kanaatleri, zevkleri, duyguları, kendi hüviyetlerine dolmaya başlar. Fahim Bey görüşse –dosyalarının kerametine evvelinden kaniymiş gibi– vekille o kadar hemayar, o kadar karşı o kadar hürmetkar, muhabetkâr görünecekti ki, yüzünün manası ve çizgileri yepyeni manalar ve şekiller alacaktı.

Zamanlar geçtikçe, ben gitgide yorgun uyuyup gittikçe mahzun uyandıkça ona tesadüflerimin memnuniyetsizlik nispeti, eskisinin aksine olarak, memnuniyet nispetini geçiyordu. Benzini bitmiş bir otomobil gibi, ben bütün tahammül kabiliyetimi tüketmiş olduğum bir anda Fahim Beye rastgelsem o her zamanki halim ve selim haliyle, benim bu halsizliğimden habersiz, yine eskisi gibi tebessümle bakardı. Bense, şehrin içlerini dışlarını bildiğim bu sokaklarını eski birer kaltak gibi gördüğüm bu anda, Fahim Beyi de, ne yapayım, biraz ahmak ve bunak bulmaktan kendimi alamadığım olurdu.

Bir de, Fahim Beye açılamamış olan bir mevzu daha, bir de, insan iyi kitaplara kavuştuktan sonra, alelade kimselerin sözlerine karşı müşkilpesend davranır oluyor. Bir Shakespeare, elbette ki, herkesten daha ziyade alaka çekiyor, o, etrafımızdakilerden pek daha mühim olduğu halde, biz, eserlerini okumayı hâlâ bitiremediğimizi düşünüyor ve hele ecdattan kalma mukaddes mirasın her şubesinden şuuruna payını aldıktan sonra, çok kere kendini bir nevi musiki ile –zengin demek istemiyorum, fakat– tok, olgun, dolgun buluyor. Fikrin ve ruhun bu servetini bilhassa duyuran –içinde şiirimize muhalif hiçbir rüzgârın esmediği– yalnızlık ve sükût nefis oluyor. Kitapların iyileri ve ruhumuzda takdis ettiğimiz faziletler bizi insanlar hakkında daha müşkülpesent bırakıyor. İnsan artık vaktini yabancılara karşı müdafaa etmek sevdasına düşüyor. Tecrübelerin bize verdiği kemal yemek, yürümek, dinlenmek ve uyumak gibi işlerden artakalan bütün vaktimizi ancak aşkımız ve sayimiz arasında taksim etmeyi amir olmalıdır. Size kıymet verebileceğiniz bir haberi değil, ancak kendi taşıdığı boşluğu getiren bir insana, yani insanların çoğuna rastgeldiniz mi "Siz daha ağzınızı açmadan ben ne söyleyebileceğinizi biliyorum!" diyerek kaçmak arzusu duyuyorsunuz.

Dahası var: Gözlerin yavaş yavaş çoğalan ilmi maneviyata gittikçe daha çok nüfuz etmeye sebep oluyor. Bir yaştan sonra zehirlenmiş gözlerimiz artık zahiri görmekle kanmıyor, bâtını da görüyor. Hakikatlerin temizlenmiş sathında kalmıyor, içlerine, gizlenen yaralarına da nüfuz ediyor. Söyleyeni dinlerken duyduğumuz sözler bize şeffaf görünüyor. Yalnız işittiğimizin

yalan olduğunu değil, aynı zamanda söylenmeyen doğruyu da duyuyoruz. Herkes özünü sakladığını umarken aldanır, acemidir, bunu saklayamaz; fakat kimse karşısındakinin maksatlarını duyarken aldanmaz, üstattır, gözünden hiçbir şey kaçırmaz. Karşımızda söyleyen her şeyi tahrif ederken biz ona içimizden "Sen dilediğini söyle. Ben istediğini biliyorum. Yalanını duyarken doğruyu da anlıyorum!" diyoruz.

Fakat dahası da var: Karşımızdakine kendi sözlerimizin de hiç tesir etmediğini görünce içimizden –ona duyurmadığımız– ikinci bir nutuk daha başlıyor ve bunu da deminki deruni sözlerimize terfik ediyoruz: "Kalp akçelerin sürüldüğü piyasada ben size samimiyet cevheri halis sözler söylüyorum. Bu altınlarımın ayarı tam, hatta, bunların bazısı, rayiçlerinden bile değerli olan güzel basılmış madalyalar, antikalar gibidir. Halbuki siz bunları tedavül eden diğer kalp sözlerden bile tefrik etmiyorsunuz. O halde benimle niçin, âdet yerini bulsun diye mi görüşüyorsunuz? Duymuyor musunuz ki ben dünyadaki menfaat hesaplarıyla değil, zülfiyâr için değil, fisebilillah konuşuyorum! Bunu duyarsanız, sözlerimi beğeneceksiniz; fakat bir de sükûtumu duyabilseniz, daha çok sevecektiniz. Madem ki bunu da takdir edemiyorsunuz, sizinle böyle boş yere yorulup nafile vakit geçireceğime (güzel olmadığınızı bilirsiniz) güzel bir yüz seyretsem elbette daha mahzuz olurdum; (bir ilminiz olmadığını bilirsiniz) iyi bir kitab okusam elbette daha çok istifade ederdim; (lüzumu olsa da hiçbir işime yaramayacağınızı bilirsiniz) açık havada gezinsem elbette sıhhatim için daha iyi ederdim. Müsaade edin de sizden ayrılayım!"

XIV

Fahim Bey ve İstanbul

İstanbul'da yaşayanlar, biraz his ve fikir adamı olunca, hayatlarına bir lezzet ve kıymet veren iki duygunun ta gençliklerinde gönüllerine dolanarak artık ölümlerine kadar kendilerinden ayrılmadığını görürler. Bunların biri tabiat, diğeri tarih duygusudur ve onlar zaman zaman bu duygulardan birinin kanadıyla, mutat günlerimizin his seviyesini mutlaka aşarak, yüksek bir iklime varırlar. Fahim Beyin de bu saadetten az çok nasibi olmalıydı.

Onun İstanbul'la arası nasıldı? İstanbul o kadar güzel ve öyle müessirdi ki onu, bir ömür boyunca, bir sevgili gibi tatmamaya imkân yoktur. İstanbul'un öyle esrarlı bir nur ile aydınlık günleri olur ki bunlarda sanki bir güzellik haznesinin bütün gizli mucizeleri mahfazalarından soyunarak, hayran gözlerimiz karşısında gösterişli bir geçit resmi yapıyor sanılır. Her tarafımızı hisli, canlı bir ziya sarar. Mavi gök bu çıplaklığı hususi bir fanus gibi kaplar. Bu tabii sükûn içinde semavi bir lezzet bizi güzelliklerin menbalarına çıkarmış gibi olur. Seyrine doyulmaz bu manzara insana bir musiki tesiri yapar. Paganizmden ruhumuza sızmış hislerle hayvani-ilahi bir hayat aşkına dalarız. Bu heybetli güzellik kendine çarpmış gibi ruh gafletinden uyanır. Sanki biraz güneş içmiş gibi sendeleriz ve biraz ilahlaştığımızı duyarız.

İstanbul'un öyle tılsımlı geceleri olur ki bunlar bizi sessizce bir şefkat gibi sararak ruhumuzun bütün bağlarını, kördüğüm-

lerini çözer, bütün zehirlerini eritir. Bizi hafifleştirir, manevileştirir, yeryüzünden ayırıp bir efsane âlemine götürür. Böyle derin bir yaz gecesi İstanbul'un herhangi bir sahilinden ayrılan sandal mehtaplı sularda yüze yüze semanın yalnızlıklarına çıkar, geçmeyen bir zaman içinde dolaşır, bir insan talihinin en son hudutlarına varır, rüyalar diyarına ulaşır ve bize ebedi saadetlerimizi sunar. Burada söz söylemek az geleceği için susar, bütün bu mesafelerin ve güzelliklerin bir izan ve vicdanı olmuşuz gibi ruhumuzun talihimiz ve kendimizden büyük ve ilahi şeylerle temasa geldiğini, varabileceğimiz en yüksek şiirin kadrine ermiş olduğumuzu anlarız. Kâinatın bütün güzelliklerini tarayarak, maneviyat âleminin en canlı hislerini avlayarak ve büyük derinliklerden topladığımız ganimetlerimizi sürükleyerek sandalla döndüğümüz zaman yeryüzündeki ebedi saadetlerimizi yaşamış olduğumuzu ve talihimizin artık bu mehtap ile bulanmış olduğunu duyarız.

İstanbul, dünya güzeli bir kadın gibi, dünya güzeli olan bu şehir, her zaman gönül alıcı İstanbul, değişen her mevsiminde bir kere olsun, Fahim Beyi bu ezeli ziyafetlerinin birine çağırmaz, ruhunu güzelliklerinin büyük hamlelerinden biriyle açmaz, ayini cemlerinden biriyle ona bir kâm sunmaz, onu yüksek tepelerinin füsun ve esatir âlemine çıkarmaz, açan bir güle benzeyen baharının ve solan bir güle benzeyen sonbaharının kokularıyla sarmaz, ona akşamları ufuklarında tutuşan yangınlarla kanayan bir gurubun senfonisini duyurmaz, bülbüllerinin ilahilerini onun gönlüne salmaz, hülasa, güzelliğinin ve şiirinin hususi bir dalga ile kabarıp yükseldiği müstesna günlerinin ve gecelerinin birinde, bu emsalsiz tabiat, ilahi renkler, sular ve seslerle bu ruha dolmaz ve onu taşırmaz mıydı?

Hiç mümkün müdür? Bütün İstanbullular gibi, Fahim Beyin de, mutlak bir mahallede, bir bucakta bildiği rahat bir şilte gibi serilen bir ev, gittiği ve İstanbul'un gizli telakkisinden kâm aldığı bir yer, hâtıralarının uzun uzun çektiği tespihini gizlediği bir köşe olmalıydı. Bunu, vapurda bulunduğunu bilmediğim bir akşam, onun hülyalı bir tavırla Çengelköyü'ne çıktığını görünce düşünmüştüm. Doğrusu benim bu Çengelköyü'ndeki aşinalarından Fahim Beyin hesabına bir hayli ümidim vardı...

Diğer taraftan, İstanbul, asıl çehresinin hususi hatlarını teşkil eden Sarayburnu ile, eski bir tarih içinden süzülerek, mazinin uğultulu denizi kenarında durmuş gibidir. Yüzü, sulara akseder gibi, tarihe dalar ve onun içinde yüzer. Her tepesinde bir cami yükselen İstanbul ihtimal ki Fahim Beye hülya dolu gönlünün rahim halini yarın ahrette gene nasip edecek bir cennet vaat etmiyordu. Fakat o, sandığım gibi, bu teselliden mahrum olsa ve camilerden bir buhar halinde yükselen şiiri ve dinin bütün musikilerini duymasa bile, şüphesiz talihinin bağlandığı ve bütün sevdiği şeylerin kök saldığı bir tarihin şefkatini her gün duyan, o medeniyetin sıcak somununu her gün tadan bir mirasyedi olmalıydı. Bütün bu ihtişamlı mazinin devler gibi şahitleri yanında Fahim Bey de elbette İstanbul'u evliyaya benzer bir akraba gibi seven çocuklarından biri olarak ruhunun siyaneti ve gönlünün lezzeti bakımından, bu iki duygudan birçok istifade etmiş olacaktı.

XV

Fahim Beyin Dosyaları

Bir aralık Fahim Beyin Galata'daki idarehanesinin kirasını birkaç ay ödeyemedikten ve han sahibinin mektuplarına cevap veremedikten sonra, "küçük adamlar" diye andıklarının yanlarında küçük düşmemek için kendi gidemeyerek akrabasından biri vasıtasıyla nihayet borcunu göndermiş ve eşyasını evine naklettirmiş olduğunu duymuştuk. O sırada daha neler duyduk!

Meğer Fahim Beyin akrabasından olan bu adam getirmeyi üstüne aldığı dosyaları, kartonları, defterleri biraz karıştıracak olmuş ve bunların içinde gördüğü şeyler karşısında gözlerine inanamamış, hayretten şaşakalmış!

Meğer Fahim Beyin dosyalarında, Meşrutiyet'in ikinci ilanından seneler evvel ve seneler sonra bütün şehir ve hatta bütün memlekette bahsi geçmiş, sanayi ve ticarete müteallik, büyük, küçük, koca imparatorlukta para getirebilecek, kârla satılabilecek, bankalarla müştereken işletilebilecek, ormanlar, limanlar, vapurlar, fabrikalar, yollar, piyangolar, postalar, telli ve telsiz telgraflar, madenler, çiftlikler, şimendiferler, otomobiller, tayyareler, elektrikler, fenerler, devlete ait satılık emlâk ve arazi, velhâsıl, hatır ve hayale gelmiş veya gelmemiş ne kadar iş, ne kadar teşebbüs imkânı varsa, haklarında toplanan malumat Türkçe ya Fransızca, gazete ve mecmua maktuası, haber ve makale, yazılı ya matbu, rapor ya proje, hep böyle arzular ve imkânlar halinde, başkalarından birer sır olarak saklanan dos-

yalarda ham altınlar gibi biriktirilmiş ve şimdi gözleri kamaştırıyormuş.

Fahim Beyin akrabası, yılların yan yana getirdiği, üst üste yığdığı bu dosyalara önce üstünkörü bakarken meşhur bazı eski projelere rastlayıp, hâlâ yapılmamış bazı işleri de hatırlayarak, dosya kelimesinin manasını gittikçe daha iyi kavramaya, gözlerinin önüne serili tasavvurları, hayalleri, ümitleri, temennileri birer hakikate bağlamaya, önce çocuk oyunları sanılırken, sahifeler kabarınca, ihtimalleri imkânlar halinde duymaya, her bir dosyayı bir para kazanma çaresi olarak görmeye başlayınca başında hafif ve tatlı bir sarhoşluk duyar gibi olmuş. Bütün bu dosyaların, Fahim Bey için de, Saffet Hanım için de, her ikisinin uzak yakın akrabaları için de ve bu akrabalar arasında kendisi için de birtakım servet imkânları biriktirdiğini düşünmüş. Fahim Bey gibi ihtiyatlı, akıllı, malumatlı ve meğer ne kapalı kutu bir adamın ancak bir sermayedarla karşılaştırılması lazım geliyormuş. Birçok mütefekkirler yalnız düşünmekle iktifa ederler. Amele gibi öyle ameli adamlar da vardır ki, düşünemeyecekleri işler ellerine değer değmez, kurulu saatler gibi işlemeğe başlar. Artık bu işleri, istenilse bile, durdurmak mümkün olmaz. Yabancılar gelir, sizin de kâr edeceğiniz yeni bir iş için daha yine size ricalarda bulunurlar. İşleriniz arasına yeni bir iş daha katılır.

Fahim Bey, icraat sahasına geçememiş, fakat, bakın, her şeyi vaktinden evvel düşünüp, hatırlayıp nasıl hazır etmiş! Mesela, şu bizim şirket işlerinin adamakıllı yola gireceğini, pek uzak olmayan hayırlı günlerde, Müdürümüze bir otomobil satın alınması pek uygun olmaz mı? Elbette ki pek münasip, pek yerinde olur. Böyle mühim ve ciddi bir şirketin müdürü, sabah akşam, ticarethanesine ancak bir otomobille gidip gelmelidir. Onun vaktinin kıymeti bir otomobil masrafından kat kat üstündür. Peki, otomobil rastgele mi alınsın? Hangisi olursa olur mu?.. Bilakis, gerekli otomobilin Avrupa veya Amerika malı olması kadar, en meşhur bir fabrikanın en son bir modeli olmasının da doğrudan doğruya şirketin menfaati, kendi kendine yapacağı reklâm bakımından, büyük ehemmiyeti vardır. Binaenaleyh, en meşhur, en ciddi, en ziyade itimat telkin eden otomobil fabrikalarından biriyle, şimdiden muhabereye girişilmesi her cihetten faydalıdır.

Ve sipariş mektupları, teklif mektupları, mukabil teklifler, kataloglar, çeşitli otomobil resimleri, bu nakil vasıtası hakkındaki sair malumat bütün bir dosya teşkil eder. İşte, intihab etmiş göründüğü bir Rolls-Royce marka otomobil iştirasına ait dosya da, Fahim Beyin kıymetli dosyalarından biri sayılabilirmiş.

Fahim Bey, evinin misafir odasına karmakarışık yığılan dosyalarının, dağılan paketlerin, masa, kanape, koltuklar, sandalyeler üzerindeki perişan manzaraları karşısında önce o kadar müteessir olmuş, saklama gücünü o kadar kaybetmiş ki, bunları, bir müddet, yerleştirip gizleyemeden, oldukları gibi açıkta bırakmış. O, ismini unutmuş olduğum akrabası da bu işler dolayısıyla gelip gitmekte devam ettiği bu günler zarfında, her defasında odada kaldığı yalnız beş on dakika içinde bu dosyaları biraz daha karıştırdıkça –aman Yarabbi!– bir de ne tuhaf şeyler bulmaya ve okumaya başlamış.

Meğer Fahim Bey yazıhanesinde uyumadığı ve kimsenin de gelmeyeceğine emin olduğu uzun saatlerde daha ancak kendi kafasında kurulmuş olan işini gûya hakikaten işliyormuş gibi idare etmek oyununa kapılırmış! Bir sürü defterler tutar ve bunları açtı mı derhal muhakemesinin bağlarından ve yoksul hayatının dertlerinden kurtularak muhayyel, fakat mesut bir âlemde yaşarmış. Bursa pamuklarını muhtelif piyasalara muvafık fiyatlarla teklif için ekseriyetle "Sadakatlû Efendim" yahut "Hakikatlû Efendim" diye başlamasını sevdiği birçok mektuplar yazarak bunları itina ile kopya defterine de geçirirmiş! Bunları şimdilik yazmakla iktifa ederek daha kimseye yollamadığı halde bunlara karşılık olarak kendi kendisine hitaben gene "Hakikatlû, sadakatlû Efendim" diye elkaplandırdığı cevaplar yazarmış! Bazen yine resen kendisine hitap eden birtakım alıcı mektupları yazar ve bunların da cevaplarını hazırlarmış: "Mektubunuzu alır almaz, gerçi bu yakınlarda müessesemize gelen siparişlerin çokluğu karşısında bir yenisini kabul edemeyecek bir vaziyette isek de, sizin gibi eski bir müşteriyi tatmin etmeye istical ile..." Fahim Bey bütün bu siparişleri bir ayrı deftere kaydetmeyi unutmazmış. Böylece muhtelif defterlerde yürütülecek hesaplar cins itibariyle çoğalır, miktar itibariyle artar, işler ve günler o kadar Fahim Beyin gönlüne göre, öyle kârlı ve tatlı geçer ki gelen mektuplarla bunla-

ra alman cevaplar biribirlerinden daha leziz ve nefis olur ve nice kartonlar bunlarla dolar taşarmış.

Fahim Bey işinin böyle her günde getirdiği kârların hesabını yevmiye defterine geçirir, sonra bunları itina ile bir defter-i kebire nakledermiş. Fabrika zaman ile büyüdükçe çoğalan makine vesaire için bir demirbaş defteri bulundurur, gelen hiçbir makineyi bu deftere kaydetmeyi ihmal etmezmiş. Bu ayrı küçük defterde de bir sürü isimler yazılıymış. Bunlar şirket memurlarının ve idare meclisi âzalarının isimleriymiş ve bu defter Fahim Beyin ne kadar vefalı bir kalbi olduğunu ispat ediyormuş. Zira şirkete almayı vaat etmiş bulunduğu her kim varsa (mesela tahsillerine yardım etmiş olduğu kardeş çocukları, Reji odacısının oğlu) ve kendilerine hiçbir vaitte bulunmamış olduğu tanıdıklarının birçokları (mesela ben) bu defterde memurlar listesi arasında bir ve mesela babam gibi bütün eski dostları da idare meclisi âzalarının birkaç kere değişmiş, yenileşmiş olan listesi meyanında kayıtlı bulunuyormuşuz. Fahim Bey bu kadar mühim ve dağdağalı bir işe lazım olan daha nice yedek defterler kullanır, müşterilerin adresleri için ayrı, banka hesabı için ayrı birer defter tutar, hesaplar muttasıl ve muntazaman çoğalarak bu defterlerin birinden diğerine geçermiş. Fakat böyle bir bereketin ortasında, talih güneşi başının üstünde parlamaktan bir an hâli kalmazken müdebbir Fahim Bey ihtiyatı gene bir an elden bırakmaz, bütün bu kalın ve büyük defterler hep kâr hesaplarıyla dolarken, o, ne olur ne olmaz, bir gün baş gösterebilecek buhranı karşılamak için varlığını ancak kendisinin bileceği ve öteki defterlerin hepsi de meydana çıktıktan sonra bile mahrem kalacak, daha küçük kıtalı, daha mutena kaplı, kâğıtlarının etrafı da yaldızlı bir deftere büsbütün gizli tutulacak bir kâr hissesi kaydederek bu sonuncu ihtiyat akçesi tutarlarının hesabını da bu defterde yürütürmüş!

Bu küçük defterin mevcudiyetini duyunca bildiğim Fahim Beyi kolaylıkla tahayyül etmiştim: Kim bilir o kaç defa asıl bu defterini ne büyük bir haz ve gurur ile okşamıştı! Zira bu kendi ihtiyat duygusunun en ince, en parlak timsali, tecrübe ve rüştünün en hatıra gelmez, en kâmil neticesi değil miydi? Muhakkak bütün hayali ve ümidi bu küçük gizli defterde sonuncu emni-

yetlerini buluyordu. Onun kendisini hayal adamı telakki edenlere cevabını teşkil ettiği için asıl bu defterini "Beni hayalperestlikle itham edenler gelsinler de ihtiyatımın derecesini görsünler!.." diyen bir gururla okşadığına emin oluyordum. Birkaç defa onun bana maliye ve muhasebe işlerinde mütehassıs bir Kalavasi Efendinin meşhur olan ihtiyatından nasıl sitayişle, ne büyük bir takdir ve tasvip hissiyle bahsetmiş olduğunu hatırlıyordum.

Dünya halidir. Şirketin beklenmez bir buhrana maruz kalarak işlerinin kurtulması için mutlaka hazır para bulunmasının elzem olacağı bir gün tasavvur edilsin. Rakipler böyle fırsatları kollarlar. Bankalar şirketleri asıl böyle zamanlarda sıkıştırıp soymak isterler. İdare heyeti âzalarının hepsinin yüzleri kapanık, kaşları çatık. Fahim Bey ise cümlenin hayretini mucip olan mütebessim bir çehre ile söz alıyor. Herkes dikkat kesilmiş. O "Aziz arkadaşlar" diyor, "size karşı bir kusurumuzu meydana koyacağız. Bizim sizden bile gizli tuttuğumuz ve böyle kara bir gün için gözbebeğimiz gibi sakladığımız bir ihtiyaç akçemiz daha vardır. İşte bu hazır para bizi bugünkü sıkıntılı vaziyetimizden tamamen kurtaracaktır!" O zaman herkesin yüzü gülüyor, gönlü ferahlıyor, eller çırpılıyor, bir alkış tufanı kopuyor: "İlahi var ol Fahim Bey!", "Artık bu kadarını Kalavasi Efendi bile düşünemezdi!" avazeleri duyuluyor. İnsanın gözlerini yaşartacak bir manzara! Fahim Beyin o umumi sevince şimdiden iştirak ederek ve o gururu şimdiden duyarak bu küçük defter karşısında o müstakbel zafer için şimdiden gözlerinin yaşarmış olacağına hiç şüphe etmiyordum.

Bunlar şüphe yok ki Fahim Beyin o kurak ve çorak gönlünü dolduran ve korkarak herkesten sakladığı gizli ve mahrem şiirleriydi. Şüphe yok ki o bu defterleri tanzim ettiği, bu mektupları yazdığı ve kopyalarını çıkardığı zamanlar asıl tatmak için yaşadığı şiiri, ömrünün asıl lezzeti ve manası olan şiirini duymuş olacak ve demek ki o, bu yoksul günlerinde, o mahrem saadeti bol bol tatmış olacaktı. Yine şüphesiz, asıl evine gitmek için belki tramvay parası bulamadığı akşamlarda ciddiyetine daha hâlâ tamamen inanamadığı ve alışamadığı müziç hakikate dönmek için bu hesaplarını ve kitaplarını istemeye istemeye kapadığı zamanlardır ki öz hayatından ayrılarak kâbuslu bir rüya

gibi karmakarışık ve manasız bir âleme düştüğünü duymuş olacaktır. Şimdi eski Reji İdaresi'ndeki amirinin, vaktiyle kendisine, tekrar bir konsolosluğa dönmesini tavsiye ettiği zaman, o kadar alınıp kızmasının sebebi anlaşılıyordu. Bütün bu dosyalardaki projenin ihtimalleri, imkânları ağır bastıkça, istikbal karşısında müstağni kalabiliyor ve kendisine konsolosluk gibi nisbeten küçük bir memuriyet ve az sayılabilecek maaşı teklif edilince büyük bir hayrete kapılıyor ve bütün nezaketi daha hiddetini örtemiyordu.

XVI

Delilik Rivayetleri

Fakat bütün bu muhayyel hesaplar bu irili ufaklı defterler üstünde o kadar teferruat ile tespit edilmiş ki Fahim Beyin akrabasından olan ve bütün bu işlerin hakikatte daha başlamamış olduğunu bilen o adam "Demek ki bizim haberimiz yok ama zavallının aklından zoru varmış!" diye düşünmeye başlamış ve belki bir doktora danışarak, şimdiden alınacak bazı tedbirlerle munis ve yavaş başlayan bu delilik büsbütün azıtmadan önüne geçilmesinin yolu vardır diye, şüphesiz iyi bir niyetle, fakat şüphe yok ki meseleyi lüzumundan fazla izam ederek, bütün öğrendikleriyle düşündüklerini Saffet Hanıma anlatmaya karar vermiş.

Bu adam elbette bilgisi ve tecrübesi kıt, hayal düşmanı, kaba bir adammış. Ona adeta öfkeleniyorum. Eğer biraz daha ruhtan anlasa bu hadiseye bu kadar ehemmiyet vermemesi ve bilmesi lazım gelirdi ki ömürlerimiz hep bu nevi delilikler arasında geçer, fakat herkese kendinin değil, diğerlerinin hayatları ve hususiyetleri anormal görünür. Yoksa, biz böyle gizli defterler tutmasak bile, sanki hangimizin, sanki hangi hesabımız doğrudur? Herkesin hakikatten bu kadar uzak kalan gizli hülyaları, bu kadar uzun vadeli emelleri, bu kadar çılgıncasına ölçüsüz ümitleri, hülasa, herkesin de bu kadar yersiz hesapları yok mudur? Bütün gönüllerin başkalarına anlatılamaz bir ibham içinde yaşayan heveslerle, arzularla dolduğunu hep görmez miyiz? Parlamak ve sönmemek için vuzuhtan kaçınan, karanlığı ve ibhamı arayan

emeller ve ümitlerle gönüllerimizin dolu bulunduğunu hep bilmez miyiz? Bilakis biliriz ki, bütün kanımızı emdikleri halde, ziyadan korkan yarasalar gibi, mantığın ve zekânın aydınlığından kaçınan birçok hülyalarımız, emellerimiz vardır. Bunlar ibhamın ve hayalin karanlıklarında bütün kanımızı emerler ve biz onların bu huylarıyla ünsiyet peyda ederiz. Biz, onların ömürlerine dokunacak diye, kendimizi korumak ve kurtarmak isteyen yabancıların diledikleri gibi bir ziya ve vuzuh getirmelerine razı olmaz da onların karanlıklarımızda yine kanımızı emmeğe devam etmelerine rıza gösteririz.

Hakikatin mahbesinde kalmaya sanki kim razı olur? Herkes muhayyilesindeki bir İspanya şatosunda yaşar. Herkes atinin ziyafetinde mest olur. Herkes ömrünün serabında ezeli bir vuslat sezer. Her muhayyilenin içinde mevut bir cennet vardır. Her ömrün bir kısmı orada geçer. Nice küçücük kızlar, ilk süslü esvaplarını giydikleri aynalarının karşısında kendilerini dünya güzellik kraliçesi addederler. Nice anneler çocuklarının oyunlarına dalarken kendilerini meşhur dâhilerle kumandanların tarihi analarıı bilirler. Nice çirkin kadınlar seyrettikleri filmlerden sonra kendilerini sinema yıldızlarının yerlerinde görürler. Nice müflisler kafalarında devlet bütçelerini tanzim ederler. Nice şairler daha bir mısra söylememişken zamanlarının en büyük dâhisi olduklarına inanırlar. Nice mühendisler daha bir kulübe inşa etmemişken kıtaların yüzünü değiştirmeyi kurarlar. Nice açlar daha dikmedikleri ağaçların meyvelerinden o kadar bol yerler ki mide fesadına uğrarlar. Nice yaya gördüklerimiz başlarında taşıdıkları bir otomobil içinde gezerler ve hayretle aldığımız selamlarını bize oradan verirler. Nice mağluplar hayallerinde düşmanlarından intikam alırken, onu terzil etmekle kanmaz, idam ettirirler. Nice harabeler içinde cihangirlik hülyaları doğar ve yaşar. Nice tilkilerin kalplerinde birer aslan yatar. Nice sümüklüböceklerin gönüllerinde âşık oldukları yıldızlar yanar.

Hele cinsi temayüllerin çoğu hayalde kalmaya mahkûmdur. Nice erkekler vardır ki ömürlerinde hiçbir münasebet tesisine imkân bulamayacakları kadınları özlerler ve nice kadınlar vardır ki temaslarına ömürlerinde tenezzül edemeyecekleri erkekleri isterler. Birbirlerine söz söylemelerine imkân olmayacak nice

ağızlar uzaktan birbirlerine en sevgili buselerini verirler. Nice eller uzak başlardaki saçları okşar. Gönülden gönüle hitap eden nice sözler telaffuz edilmemeye, duyulmamaya mahkûmdur. Üstümüzde bir dakika dinlenmemiş nice nazarları biz senelerle üstümüzde her saniye, her an şahitlerimiz, siyanet meleklerimiz gibi duyarız. Sevgililerimizin gönlümüze en sadık olanları ölmüş olanlardır. Sevgililerimizin en kutsileri kendilerine değmemiş olduklarımızdır.

Başlara hiç dokunmaya gelmez. Zira hepsinin üstünde böyle gözlere görünmez, sırçadan ince ve dokunulunca bin bir parçaya kırılarak gönülleri de beraber kıracak taçlar vardır. Sanki kim biraz deli değildir? Herkes hayalen nice deliliklerinden zevk alır. Herkes servetini sevgilisi için hayalinde israf etmiştir. Fakat uslu olmayanların bu manzarasından usluluk dersi alabiliriz. İnsanlara verilecek en iyi nasihat ruhlarının bu deliliğinden kurtulmaya çalışmaları değildir. Madem ki buna imkân yok, madem ki hakikatte böyle bir kurtuluş yoktur, insanlara verilecek en kıymetli nasihat bu delilikleriyle iyi geçinmek sanatı ve ondan istifade etmeyi bilmek hüneri olmalıdır. Nice sanatkârların sanatları böyle ehlileştirmiş oldukları cinnetlerinden gelir. Nice büyük sanatkârlar da vardır ki deliliğe bata çıka yaşamış olduklarını biliyoruz. Usluluk kendini kabiliyetlerinde, tabiatında ve hülasa mukadderatında olduğu gibi kabul etmeye ve kendi deliliğimizle, yani kendi kendimizle mümkün olduğu kadar iyi geçinmeye inhisar ediyor. Mecburi ve tabii bir cinnet vardır ki belki bu da bizim siyanet meleklerimizden biridir. Başkalarına gayritabii gözükmesi mukadder olan hayatımızı biz tabii bulmaya ve ona alışmış olarak yaşamaya çalışmalıyız.

Fahim Bey ihtimal ki bir gün olur da işinin başına geçerse kendisine lazım olacak tecrübe ve melekeyi şimdiden kazanmaya uğraşmak ve meşk etmek kabilinden olarak bu kayıtlara, bu mektuplara, bu kopyalara, bu defterlere başlamıştı ve sonra vaktinin bolluğunda gönlünü oyalayan bu çocukların, bu oyunların tadına dadanarak, artık kendini bundan mahrum etmemeyi tercih etmişti. Bunda izam olunacak bir şey olmayabilirdi. Fakat o izansız, münasebetsiz ve beceriksiz adamı heyecandan uçuk bir beniz ve kısık bir sesle, bir felaket çehresiyle, öğren-

diği bu gizli şeyleri ve onlardan edindiği şüpheleri Saffet Hanıma anlatınca biçare kadının zayıf muhakemesi büsbütün altüst olmuş. Hele "defter-i kebir" tabiri onu pek ziyade ürkütmüş. O, bu terkibi duyar duymaz, içindeki "kebir" kelimesinden kocasının ne büyük bir halt etmiş olduğu manasını çıkarmış ve zavallı Fahim Beyin yakında aklını kaybetmesinden korkmaya başlamış. Artık onu her zamanki halim ve selim haliyle gördükçe içinden eski bir alışkanlığın verdiği bir emniyet hissi duymakla beraber, "Şimdilik daha bir şey yok, ama dur bakalım, sonu ne olacak, kim bilir?" diyen bir vesveseye kapılırmış.

Saffet Hanım, bu korku ile perişan, artık her komşusuna ya şikâyet etme, yahut akıl danışma kabilinden olarak "Başımıza gelenleri duydun mu, hanım? Üstünüze afiyet, bizim beyde delilik alametleri görülmeye başlamış!" dermiş ve komşuları da, ekseriyet itibariyle, buna hiç şaşmadan "İlahi Saffet Hanım! O zaten delişmenin biriydi. Bunun böyle olduğunu da herkes bilirdi. Onun deliliğini anlamakta siz geç kalmışsınız!" yollu bir cevap verirlermiş. Saffet Hanım artık işlemeyen saatlerinin önünde mangalının başına geçer, sönmüş külleri ve geçmiş günleri eşeler ve o zaman Fahim Beyin cinnet sayılacak birçok huyları, birçok işleri birer birer hatırına gelirmiş. Biraz kömür kokmuş diye zehirleneceğini sanmak nedir? Selamlık odasında duran o yığınlarla, tozlu, eskimiş gazeteler nedir? O kokmuş peynir yemek merakı nedir? Sanki bunlar delilik değil midir? Ya hele olmayacak bir iş arkasında bütün ömrünü heba etmek deliliğin ta kendisi değil de nedir? Saffet Hanım duyduğu baş ağrılarına karşı bir tülbentle sardığı başını önüne eğer ve içini çekerek "Tevekkeli değil!" diye söylenirmiş. Bütün bu söylenen, duyulan lakırdılarsa, mutat olduğu veçhile, zihinlerde olanı aydınlatmak şöyle dursun, bilakis, herkesin, olanın dışında başka bir şey hissetmesine ve düşünmesine sebep oluyordu.

Hülasa, cemiyet, Fahim Beye yalnız başına bir odaya kapanarak, müteaddit muavin defterlerle bir defter-i kebire muhayyel birtakım kâr rakamlarını sıralamasını bir türlü affetmiyordu. Onun yaptığı ortada daha hiçbir kâr yokken var olduğu iddiası gibi hilenin aksine bir iş olduğu halde bu yaptığı şey muhayyilelerde adeta bir nevi hileli iflas manasına geliyordu.

Zavallı Saffet Hanım ise bu kabilden sözleriyle kocasına nasıl fenalık ettiğini bilemiyordu. Zira Onun cinnet getirmekte olduğu rivayetleri çoğaldı, yayıldı. Fahim Beyin eğer bu zamanlarda ciddi bir işi olsaydı bunda asıl menfaati bulunacak hayat arkadaşı yüzünden o işi de tehlikeye düşecekti.

Annem bana "Sana fena bir haber vereceğim. Canın sıkılacak, ama elden ne gelir? Zavallı Fahim Beyde cinnet asarı görülmeye başlamış. Saffet Hanıma öyle acıyorum ki!..." dedi. Huriye Hanım "Herif artık resmen çıldırdı!" diye bağırıyordu. Birkaç kişi daha "Ayol, duydunuz mu? Fahim Bey cinnet getirmiş!" diyorlardı. Bunlar Fahim Beyi son tanıyanlar, yani onunla biraz alakadar olanların sonuncularıydı. Babam, halam ve eniştem artık bir şey söyleyemezlerdi, onlar ebediyen susmuştular. Fahim Bey bu nahoş rivayetlerin asıl kendi evinden ve hareminden dağıldığını bilmiyordu. "İlahi, bu şayialar da nereden çıktı? Bunları kim uydurmuş?" diyordu. O, bu haberleri işittikçe, ayıp şeyleri görmemeye itina eden kibar gözlerinin muğber bakışlarıyla, bunları sanki görmemekle, duymamış olmakla bertaraf etmeye çabalıyordu.

XVII

İhtiyarlık Duyguları

Aradan zaman, bir hayli zaman geçti.

Eyvah! Zamanlar ne kadar çabuk geçiyor! Süratleri gittikçe artıyor, insanın yaşı ilerledikçe zamanı darlaşıyor. İşi ve parası çoğaldıkça zamanı azalıyor! Önümüzde kalan günler eksildikçe bunların kıymetini daha çok anlıyor, fakat ne yazık ki artık yaşamaya imkân bulamıyoruz. Hiçbir şey yapmaya vaktimiz kalmıyor. Geçen zamanın geçtiğini duymaya bile vaktimiz olmuyor. İnsan artık dostlarını birer nedamet gibi hatırlıyor. Mektup yazıyor, okumaya; nasihat veriyorlar, dinlemeye vakti olmuyor. İhanet görüyor, şikâyete; sadakat görüyor, hayrete vakit bulamıyor. Eskiden hep nazla geçen mevsimler artık birer kasırga hızıyla savruluyor! Artık seneler aylar gibi, haftalar günler gibi, saatler dakikalar gibi geçiyor! Zaman bir acele hastalığına tutulmuş da bizi iterek kovalar gibi koşuyor! En kısa bir lezzet için fırsat ve imkân kalmıyor. Ömrümüz mahrekinden kopup gözlerimiz karşısında gönlümüzü kıran bir süratle boşluğa düşüp sönen bir yıldız gibi geçiyor! En eski, en sevgili ölülerimiz dirilseler ve yanımıza gelseler belki onlarla buluşmaya ve uğraşmaya bile vaktimiz olmayacak!

Ben Fahim Beyi o toy haliyle, dayanıklı bir eski zaman metaı gibi göre göre yaşını unutmuştum. Fakat babamın yaşıyla hesap etsem altmış beşine yaklaşmış olmalıydı. Nihayet bana bile biraz da afallamış, şaşalamış gibi geliyordu. Zamanın bu kadar çabuk

geçmesinden adeta bunalmıştı. Mutat tesadüflerimizde, yol kenarlarında, her zamanki sakin, salim haliyle, munis, fakat müşteki bir sesle bana:

— Aman! diyordu, şimdi günler ne kadar çabuk geçiyor! Evvelleri hiç de böyle değildi. Gönül isterdi ki zaman insana biraz fırsat versin, biraz rahat nefes alalım! Fakat ne mümkün! Bazen pederinizle birlikte mektepte bulunduğumuz o ümitli, o mesut zamanları hatırlıyorum da bunlar bana hâlâ daha sanki dündü gibi geliyor! Sonra, yaşımı, başımı düşündükçe, hayatımın geçmiş olduğunu anlıyor, kendimin mutlak bir yanlışlığa kurban olduğumu sanıyorum! Vaktiyle arada bir gelip eski hesapların hatalarını düzelten muhasebeci Kalavasi Efendi gibi biri gaipten çıkıp da bu yaşlanma hesabımın yanlışlığını düzeltecek zannediyorum. Bunca seneler nasıl olmuş da bu kadar çabuk gelip geçmiş! Hüda bilir, bu sürate bir türlü akıl erdiremiyorum!

* * *

Bilirsiniz, ihtiyarların vücutlarında bir çöküntü peyda olur, içlerine doğru dökülüyorlarmış gibi, boyları kısalır, hacimleri küçülür, doğru duramazlar, kamburlaşırlar, gözleri ufalır, üstlerinde her gün yeni bir inhizam alameti görülür ve onlar süt dökmüş kedi gibi bir hal alırlar.

Görüyorum ki Fahim Bey de artık yavaş yavaş göçüyor, boyu alçalıyor, hacmi küçülüyor, benzi uçuyor, teni sararıyor, evzaı ağırlaşıyor, şekli çarpılıyordu. Bu inkıraz içinde en masun kalan enkaz bence gözlerinin siyah, katı, sert cevheri, gittikçe sabit gördüğüm nazarları oluyordu. Onu bedeni ve akli melakâtında düşmüş, fakirleşmiş buluyordum.

Fahim Beye gene yolda tesadüf etmiş olduğum bir gün alacağım cevabı, âdet olduğu gibi, hiç düşünmeden, sıhhatinin nasıl olduğunu sormuştum. Meğer bilmeden onun hassas bir damarına basmışım. Fahim Bey "Vallahi, bu sene havalar pek rutubetli geçti" diye başladı, "galiba bundan olacak, üstünüze afiyet, bütün vücudum sarsıldı. Artık iyi göremiyorum, iyi işitemiyorum zannediyorum!..." Cümlesinin buraya kadarı, sesinin perdesiyle, bana sıhhatinden büyük bir şikâyeti olmadığı hissi-

ni vermişti. Ancak sonra iş karıştı. O hâlâ aynı eda ile, çok iştikası olmayan bir sesle, bana gûya sıhhatinden bahsediyor, fakat vücudunda ne kadar âzası varsa, bunların hemen birer birer hepsini sayıyor ve bunların hepsinin ayrı bir derdi olduğu anlaşılıyordu.

Fahim Bey (sol kolunu göstererek) "Üstünüze afiyet" diyordu, "kolumda bir romatizma hâsıl oldu. Bursa'ya da bu sene bir türlü gidemedim ki! Zaten yalnız bu sene değil, kaç senedir gidemedim ya!... Bana bir de nevralji dispeptik arız oldu ve dişlerime de sirayet etti. Bir iki dişim apse yaptı, onları çektirdim. Fakat ağzımdaki apsenin tedavisi bir türlü bitmiyor. (Başını açıp, alnının üstünde saçlarına yakın, büyükçe, yusyuvarlak bir şiş göstererek!) Bakın, başıma gelenler yetişmiyormuş gibi bir de alnımda ne çıktı! Ancak bunun bir zararı yokmuş. Yalnız yağ birikintisinden ibaret bir bez, bir nevi ur, hayatı tehdit edecek bir şey değil diyorlar. Ben de, neme lazım, varsın dursun öyleyse! diye bırakıyorum. Küçüklüğümden beri çekmekte olduğum enterkostal ağrılarım vardır. Bunlar bu sene biraz şiddetlendi. Böbreklerimde de sancılar duydum. Nefrit! Ama izam edilecek kadar değil diyorlar. Doktor Akil Muhtar Beye müracaat ettim. Sağ olsun, beni sever, bir iyi muayene etti. Vücuduma röntgenle baktı. Meğer biraz karaciğerim, biraz da dalağım büyümüş. Halbuki hiç sıtma çekmemiştim. Fakat bunların çokluk zararı yokmuş. Benim yaşımda bu iklimde benim yaşadığım gibi bir ömür sürenlerde bunları tabii saymak lazım gelirmiş. Hülasa bunlar bir şey değil. Fakat asıl bazılarınca prostata hamledilen birtakım sancılarım var ki işte bunlar belalı şey! Bunlardan çekmediğim kalmadı, beni inim inim inlettiler. Prostat diyenler var ama, bilmem, daha çok da belli değilmiş. Kimi de prostat değildir, aman sakın ameliyat yaptırayım deme! Mahvolursun! Bunlar aşağı inmiş grip mikroplarıdır, sonra septisemi olur, ölürsün! diyorlar. Ben de ne yapacağımı şaşırdım. Aldığım ilaçlar da midemi bozdu. Zaten eski bir apandisitim vardır. Onun için sade lâpa ve püre gibi yemekler yerim. Kuru olarak bir peynirden başka yediğim yoktur. Öyleyken yediğimi hiçbir zaman iyi hazmedemiyorum. Zaten eskiden beri hep bikarbonat dö sutla hazmederdim ya! (Sağ ayağını kaldırarak) Üstelik bir de sağ bacağımda

vaktiyle, pek eskiden yakaladığım bir siyatik ağrısı vardır. Hazır bir av takımım vardı. Eşe dosta, daha doğrusu şeytana uydum. Benim ne üstüme lazımdı? Böyle şeylerden hiç zevk almazken Ayastefonos'ta oturduğumuz sene Halkalı, Küçükçekmece civarlarında bıldırcın avına gideyim derken bu siyatiğe tutulmayım mı? Aksi gibi bu sene o da nüksetmesin mi? Bütün bunlarla tansiyonum da pek ziyade yükselmiş!..." diyor ve bu rahatsızlık listesinin sonu gelmiyordu. Biçare Fahim Bey muttasıl devam ediyor, her azasını ayrı ayrı saran bir ağrıyı, yakan bir sancıyı haber verdikçe, ben, umumi sıhhati tehdit eden yeni bir tehlike duyar gibi yeise düşerek "Acaba bu hastalıkların sonu gelmeyecek mi?" diye düşünüyordum. Hele Fahim Beyin bütün bunları vücudunun inhitatına ve artık ihtiyarladığına hamletmeyerek o seneki rutubetli havalara atf ile saymaya başladığını hatırladıkça hüzünle tebessüm etmekten kendimi alamıyordum. Fahim Beyin artık bozulmayan hiçbir âzası kalmamış olduğu, her damarı, her adalesi artık istirahat ihtiyacından, yani ölümden bahsettiği halde o gûya ancak rutubetten nem kapıyor da saymakla bitiremediği bu rahatsızlıklarını hep havai bir sebebe atfediyordu ve insanların umduklarına uymayan hakikati kabul etmek istemeyerek kendilerini aldatabilmekteki kabiliyetlerinin bu hudutsuzluğunu görmek benim gücüme gidiyor, rikkatime dokunuyordu.

Fahim Beye merhamet ve muhabbetle ve ihtiyarlığa da nefretle bakıyordum, insanlarda bu inhitat ne çabuk başlıyor! Yavaş yavaş kazanılmış, birikmiş bunca bilgi, tecrübe, hep bu neticeye mi varmalıydı? Dün bana selam vermişti. Meğer selamımı iade ederken beni teşhis etmemiş! Burnunun ucunda toplanmakta olan bir damla var. Duymuyor mu? Hareketlerinde tecrübesizliğe benzer bir ittiratsızlık var. Gelip geçmiş ilim ve tecrübeden mahrum kalan yeni bir devreye giriyor. Belli ki herşey kendisine bir zahmet, bir yorgunluk oluyor. Cebini arıyor ve o gûya ta uzaklara gitmiş gibi onu yerinde bulamıyor. Bir şey tutuyor ve gûya tutamamış gibi o şey yere düşüyor. Gûya her şey kendisinden kaçıyor. Fakat o, bütün bu hakikatleri göremiyor. Herşeyin değiştiğini, çünkü kendisinin ihtiyarladığını anlayamıyor.

Dünya böyle kendilerini hâlâ daha ihtiyar saymayan yaşlanmış çocuklarla, eski zaman gençleriyle doludur. İhtiyarlığımızı kendi vücudumuzda his ve kendi gözlerimizle teşhis ederek, kendi idrakimizle kabul etmemiz pek güçtür. Zaten ihtiyarların en evvel gözlerinin bozulmasıyla herşey hakkındaki telakkilerinde bazan mesut bir değişiklik olur. Uzaktan şekillerin ve yüzlerin kusurlarını teşhis edemezler ve böylece herşeyi daha az görebildiklerinden daha güzel bulmaya başlarlar. Güzelliği artmış sanırlar. Yine böylece kendi inhitatlarını da iyi seçemez ve kendi aleyhlerinde hemen herkeste teessüs etmekte olan hissi ve kanaati de göremezler. Hastalık gibi ihtiyarlığı da kimse kendine kondurmaz. Herkes kendisini hâlâ annesinin ve babasının sandıkları genç bir yaşta zanneder. Vücudu içinden duyduğu çöküntülere kulaklarını tıkar, gözlerini yumar.

Ancak etrafımızda bu gafletimizin devamına mâni olacak ve bize hakikati duyuracak başka vasıtalar vardır. Bunlar yabancılardır ki gözleriyle gördükleri hakikati –aldıkları ziyayı aksettiren aynalar gibi– bize sözleriyle, oklar gibi saplarlar. Mesela ben Fahim Beyi dinleyip hastalıklarının listesini duyarken "İhtiyarlık!" diye mırıldanmış olsam Fahim Bey buna şüphesiz şaşacaktı. Fakat o bütün bu rahatsızlıkları vücudunda hakikaten duyarken ben yalnız isimlerini duymuş olduğum halde benim koyduğum teşhis daha yerinde olacaktı.

Böylece, bir gün olur, etrafımızda herkes yaşımızın kendisine ettiği tesirle konuşmaya başlar. En evvel sokaktakilerin kullandığı lisan değişir. Bir dilenciye sadaka verirsiniz, o size "Allah ömürler versin!" demekle iktifa etmez, "Allah torunlarını bağışlasın!" diye dua eder. Bazıları size "Beybaba" diye hitap ederler. Merdivenleri biraz acele çıktığınız bir gün biraz solumaya başlarsınız, hizmetçi "İhtiyarlık!" deyiverir. Bir başka gün bir misafirliğe gidersiniz. Başka bir hizmetçinin içeriye "İhtiyar bir bey geldi!" diye haber verdiğini duyarsınız. Bir gün konuştuğunuz yaşlı bir adama aranızdaki yaş farkından bahsedersiniz ve o "Sizinle aramızda sanki böyle bir fark mı var?" diye öfkelenir ve siz onunla hakikaten aynı yaşta olduğunuzu öğrenerek şaşarsınız. Yabancılar gözleriyle gördüklerini bize sözleriyle oklar gibi saplarlar. Böylece bir gün olur, onları duya duya biz de sanki Hırıs-

tiyanlığın azizesinden Sebastiyen'e saplanmış olan bütün oklarla yaralanırız ve artık hakikaten yaşlandığımızı, ihtiyarladığımızı anlarız. Ve nihayet bir gün de, başkaları sizi o kadar alıştırmış olurlar ki, bir dostunuza halinizi anlatırken, hiç farkında olmadan, o kadar kendiliğinden bir itirafla, "artık ihtiyarladığımı iyice anladım!" dediğinizi duyar ve başkalarının düşüncelerine uymuş olduğunuza kendiniz de şaşarsınız!

XVIII

Yaşlanan, İhtiyarlayan Adam

Lakin ihtiyarlığı insanların kendi vücutlarında duyarak tanımak istedikleri ve başkalarının giderek kendilerine zorla duyurdukları bir şahsi inhitattan ibaret addetmemelidir. İhtiyarlık sadece vücutla birlikte ruhun ihtiyarlamasından ibaret de değildir. Fakat yaşlanan, ihtiyarlayan adam böyle kendi vücuduyla ve ruhuyla birlikte, içinde yaşadığı bütün âlemin, bildiği tekmil kâinatın da ihtiyarladığını ve göçtüğünü duyar. Vaktiyle sevdiği, inandığı, güzel ve sağlam bulduğu şekillerin, renklerin, itikatların ve bir kıymet verdiği her şeyin de zevalini görür.

Vaktiyle içinde çocukluğunu, yani cennet zamanını geçirmiş olduğu ve kendisine tarihi mukaddesten kalma gibi görünen aile evi yavaş yavaş dökülür, yıkılır ve şimdi ya oturulmaz bir harabedir, yahut yanmış veya satılmıştır. Bu evin vaktiyle daracık ve şiir dolu sokağı şimdi genişlemiş, soğumuş ve bütün vitaminlerini kaybetmiştir. Vaktiyle zengin ve zarif bildiği binalar, mahalleler şimdi şekillerini değiştirmiş, köhneleşmiş, tanılmaz olmuştur. Bunların yanında daha süslü, daha büyük binalarla daha kalabalık, daha aydınlık mahalleler türemiştir, fakat kendisi bunlarda o eski halâveti bulamaz.

Vaktiyle kuvvetli ve mesut gördüğü insanlar ve talihler de şimdi çökmüş, bozulmuştur. Vaktiyle bir mahalle halkını barındıran hanların, bir çarşı teşkil eden dükkânların sahibi şimdi yersiz yurtsuz kalmıştır. Ağarmış saçları sakalı o kadar uza-

mış, birbirine karışmıştır ki sokaklarda yalnızca söylenerek geçtiğini görenler ürkerler, "Bu kimdir? Bir deli midir? Dilenci midir?" derler. Vaktiyle zarafetin bir timsali olan ve zamanını, parasını, iradesini hep güzel giyinmeye, iyi eğlenmeye hasreden bir eski genç şimdi üstü başı perişan bir ihtiyar olmuştur. Yakası samur kürklü paltosu eskiden bir şıklık nümunesiyken şimdi bunamış bir aşinamız gibi rikkatimize dokunur. Evvelce şehrin en mutena beş on dükkânından madasına girmeyi kendine yakıştıramazken şimdi mahalle kahvesinde pinekler. Vaktiyle memleketin iktisadiyatında en mühim rolü oynayan bankanın direktörü tekaüde sevk olunduğu gün yüzünü kaplamış olan hayreti şimdi hâlâ yüzünde bir maske gibi taşır. İnkâr edilen ehemmiyetinin ve lüzumunun bir gün kendini arattırmasını gözetleyen bakışlarıysa yavaş yavaş gittikçe unutulduğunu görmenin hüznüne dalar. Vaktiyle büyük bir şöhret sahibi olan şimdi meçhul bir adam olur. Kimse onun evvelce bir memur mu, bir asker mi, bir politikacı mı, bir tacir mi olduğunu bilemez. Her neslin yaptığı heykeller yıkılır ve bahçesi viran bir mezarlığa döner. İnsanların kafası taşları devrilmiş ve ancak birkaçının üstündeki isimler okunabilen bir mezarlığa benzer.İnsanların muhakemeleri zayıf, ahlakları zayıf, fakat hafızaları bunlardan daha zayıftır. Kalplerden evvel beyinler işlemez olur. Gönüllerden evvel hafızalar bozulur. Bundan dolayıdır ki insanlar kısacık ömürlerinde muhabbetlerini de, kinlerini de nice defalar değiştirirler. Size fenalık etmiş olan bir adam, zaman ile, yapmış olduğu bu fenalığı unutur ve affeder. Siz ona darılmış olduğunuz halde o gelir, size barışkanlığını bir lütuf gibi izhar eder.

Zaman her şeyle aramızı açar. Zamanın mezarına bir zaman daha gömülür. Tarihi vakalar bile, ilk anlarda ebedi zannolunan kıymetlerini zamanla büsbütün kaybeder. Ve her şey karışmaya başlar. Birinci Meşrutiyet, Tanzimat devriyle ve İkinci Meşrutiyet birincisiyle karıştırılır. Fahim Beyin kendisi bile, ihtiyar babasının Sultan Aziz'in hal'olunmasma verdiği ehemmiyeti atfedemiyor, bu vaka karşısında onun duyduğu heyecanı duyamıyordu. Fakat 1897 Yunan muharebesi esnasındaki İstanbul'a dair hâtıralarının kıymetlerini daima muhafaza edeceğini sanmıştı.

Halbuki bunların ilk önceleri hakikaten herkesi alakadar ettiği halde aradan birçok zaman geçtikten sonra, İtalyan harbi ve Balkan harbinden sonra bu ehemmiyetlerinin azalmış olduğunu ve hele umumi harp ve istiklâl harbi de olunca artık hiç kimsede hiçbir alaka uyandırmadığını görmüştü.

Zaman her şeyi unutturarak her malumattan yeni cehaletler doğurur. Hemen herkesçe malum olan bir şey hemen herkesçe meçhul bir şey olur. Nice adamların gözleri önünde geçen vakalar, şahitleri kalmayınca, bir roman mevzuu olur, "Deli miydi, değil miydi?" derler ve "Öldürüldü mü, intihar mı etti?" diye sorarlar. Bilen söyler, bilmeyen söyler. Kimin sesi kuvvetliyse onunki duyulur. Şöhretler dağılarak isimler birbirine karışır. Ahmet'i Mehmet sanırlar. Hasan'ı Hüseyin'le karıştırırlar. Ethem Pertev Paşayı Pertev Paşa ile Mahmut Celalettin Beyi Mahmut Celalettin Paşa ile, Haşim Nahit Beyi Tahsin Nahit Beyle, Muslihettin Adil Beyi Abdürrahman Adil Beyle karıştırırlar. "Baştan başa, baştan başa hep suitefehhüm" hâkimdir. Ömrünü İttihat ve Terakki fırkasıyla mücadele etmekle geçirmiş ve bu yüzden hapishanelere girmiş, menfalara gitmiş bir adamın ismi İttihat ve Terakkinin şöhretiyle karışır ve şimdi o masumane bir eski gururuyla dolaşırken çokları onu bu fırkanın eski zorbalarından biri zannederler. Ömründe bir kere ata binmemiş bir adamla bu at korkusu yüzünden eğlenmiş olanlardan o adamın atla bir alakası olduğu hatırlarda kalır ve şimdi çokları onu bir mütekait süvari miralayı zannederler. (Halbuki mütekait süvari feriği olan onun amca zadesidir.)

Yeni yetişen gençlerin yaşlılarla bir seviyede olmaları mümkün değildir. Zira onlar, vakalara karşı aynı yaşta değillerdir. Bu ehemmiyetsiz bir fark değil, bilakis her şeydir.

Yeni yetişen gençler ihtiyarların sözlerini bugünkü hayat ile alakası olmayan bir tarih kitabını okur gibi, mazi hakkında malumat edinmek bakımından dinlerler. Yeni nesiller artık başka modalarla giyinirler (ötekiler unutulmuştur), başka gazeteler okurlar (ötekiler kapanmıştır), başka üstatlar duyarlar (ötekiler anlaşılmaz olmuştur), başka ışıklarla aydınlanırlar (ötekiler sönmüştür) ve bütün bunlarla, en tabii bir tarzda, başka türlü hisseder, düşünür ve söylerler. Her yeni nesil maziyi vâki olmamış,

hayatı kendisiyle başlamış telakki eder ve kendisinden evvelki nesilleri ikiye üçe ayırmış olan kanlı mücadelelerden onun kitaplarında yanlış veya güzel ancak bir iki cümle kalır. Eski Atina'yı yırtan dahili mücadelelerden bugün ancak Aristofan'ın kahkahası kalmıştır!

Yaşlanan, ihtiyarlayan adam kalabalık içinde hâsıl olan yalnızlığını, kendi mahallesinde peyda olan yabancılığını duymaya başlar. Artık şehirde hemen kimseyi tanımaz olur. Daha hazini, şahsen tanımadıkları hakkında gördükleriyle artık hiçbir fikir edinemez. Evvelce bir kılıktan, bir sesten, bir şiveden, bir telaffuz farkından, bir bakıştan bir adamın mevkiini, vaziyetini, hususiyetini teşhis ettiği halde şimdi gördüğü yüzlerin, kıyafetlerin, edaların, duyduğu seslerin ve sözlerin neye delalet ettiklerini artık anlayamaz. Sokakta yeni binalar ona artık eskiler gibi ruhlarını anlatmaz olur. Sokakta eski tanıdığı satıcıları, ve memurları bile göremez. Artık ne işaret memurlarını tanır, ne verdikleri işaretleri anlar; ne taharri memurlarını bilir, ne de neleri taharri ettiklerine akıl erdirebilir. Borsayı anlamak kolay değilken karaborsayı anlamak daha güç olur. Basit cümleleri bile anlamak güç olurken istihza bir bilmeceye döner. İşitilen sözler eski manalarından boşalır, aykırı manalar alır. Eskiden, işgüzar diye methedilen adam, bu kelime ile zemmedilmiş olur. Her şey gülmek yerine ağlamaya layık görünür. Sadaka verilen dilenciden "Allah razı olsun" kabilinden bir dua beklenilir. Sadaka alan dilenciler bile dua bilmezler ve etmezler.

Her zamanda ve her yerde sokakları, meydanları, nakil vasıtalarını genç saçlarıyla hep ayakta görünen yeni bir nesil kaplar. Yaşlanan, ihtiyarlayan adam uzakta başları açık birkaç gencin aralarında konuştuklarını görür. Onlar iptidai ve maddi menfaatleri hakkında görüştükleri halde, kendisi gûya fikirlerine muarız bir kafile görmüş gibi huylanır ve hemen kendi sevdiği şeyler aleyhine bir suikast olduğunu sanır. Bundan daha hazini, kendisine selam verirler ve o, artık bu kendisine selam verenlerin bile bir kısmının kimler olduklarını hatırlayıp bilemez. Bazan zihni bir simaya takılır ve günlerce "Bu kimdi? Tanıyorum ama, kimdi?" diye bir hisle kalır. Nice zaman sonra "Ha! Bana selam veren filancaymış!" der, "nasıl oldu da hatırlayamadım!"

Fakat yaşlanan, ihtiyarlayan adam için bütün bu gördüklerinden daha acı gelen başka dersler de vardır: Vaktiyle, kendisi de, bütün gençler gibi, kadın güzelliğinin artık son tekâmülüne vardığını, modaların son kati şekillerini aldığını, medeniyetin bir kemali olan bu zarafetlerin artık ebediyen erişilmiş hakikatler gibi baki kalacağını ummuştur. Şimdi zamanın her şeyi bozan zehirli nefesine güzelliğin bile mukavemet edemediğini, onun da her şey gibi geçici, fani olduğunu görür. Vaktiyle kati şekillerini aldığını sandığı eski modalar şimdi gülünç birer korkuluk olmuştur. Vaktiyle kadınların güzelliklerine ait hususlarda pek zeki olduklarını, vücutlarının en güzel kısmı da saçları olduğundan, dünya yerinden oynasa kadınların saçlarına dokundurtmayacakları hakkında nazariyeler serdetmiştir. Şimdi kadınların saçlarını kestirdiklerini hayretle görür. Bütün bu kesilmiş saçların yan yana teşkil edecekleri sarı, kumral ve siyah üç nehri hayattan çıkararak ademe doğru akmış gibi hayal eder. Gözleri yaşarır. "Hiç bunlara kıyılır mıydı?" diye sorar. Fakat kesik saçlı ve sanki kesik bakışlı kıvrak kızlar ve kadınlar bu sözlerine gülerler.

Vaktiyle sevilen güzellik şekillerinin şimdi çirkin bulunduğunu görür. Güzellik mefhumu o kadar değişmiştir ki artık güzelle çirkini ayıramaz, birbirine karıştırır. Layıkından fazla zayıf, doğru duramayacak kadar uzun, esmer, teni yanmış, iri kemikli, ağzı çarpık, saçları garip bir Acem kızına benzettiği bir kız için "Zavallı! Ne kadar da çirkin!" diye söylenir. "Aman, ne diyorsunuz? Harikulade güzel!" diye cevap verirler. Vaktiyle, bütün beğendiği, sevdiği kadınların kendisine hep böyle genç ve güzel kalmak hususunda gûya zımnen vermiş bulundukları vaadi hiçbiri tutmayarak hepsinin solduklarını, yıprandıklarını, ihtiyarladıklarını görür. Vaktiyle bir bahar halinde genç ve güzel bir kadından şimdi bir sonbahar halinde bir harabe kaldığını seyreder. Vaktiyle güzelliğine hayran olduğu bir kadını hatırlatan ağır tavırlı, durgun bakışlı, beyaz saçlı bir kadına rastgelir. "Leyla Hanımın annesi midir?" diye sorar. Ona "Hayır, annesi değil, kendisi!" derler. Eski kelebekler şimdi birer tırtıl olmuş, eski melekler şimdi birer ifrit kesilmiştir. Onlar kaybettikleri güzelliklerinin tesellisini bir türlü bulamaz ve eskiden kendi olduklarını andıran kendi kızlarının güzelliklerini kıskanırlar.

Yavaş yavaş, kendi neslinin de bozuluşunun ve azalışının farkına varmaya başlar. Arkadaşlarıyla grup halinde çektirdiği bir fotoğrafa bakıp "Bu ne fena çıkmış resim! Bu ihtiyar adam ben miyim?" diye şaşar. Kırk yıllık bir dostunun yeni kullanmaya başladığı gözlükler ona birden bir ihtiyarlık maskesi gibi görünür. Camlar altında kalan gözler, bir bıçağın madeni şefkatsizliğiyle parıldar, bir kurt kıskançlığıyla yanar olmuşlardır. Devam ettiği kahvehanede her gün aldığı haberlerden çekinmeye başlar. Hep iyi haberler isterken, ne münasebet! Hep korkunç haberler duyar.

Fakat yaşlanan, ihtiyarlayan adam bunlardan da daha acı bir ders alır: Herkes gökte yıldız arayan müneccimler gibi yaşar. Halbuki herkes yolunda açılan bir çukura düşecektir. Kendi neslinin adamlarının sarsılan bir ağaçtan kopan meyveler gibi, birer birer yere düştüklerini görür. "Mukbil Bey pek ihtiyarladı. Kaç kere sokaklarda düştü. Ailesi artık evden dışarı bırakmıyor!" derler. Dostlarından birine de nüzul isabet ettiği haberini verirler. Ona, "yıldırım isabet etti!" demişler gibi gelir. Yaşlanan, ihtiyarlayan adam, şehrin meşhur bir doktoruna ne zamandır kendini muayene ettirmek istemektedir. Bugün, yarın derken bir sabah bir de gazeteyi açar ki, sıhhati için kendine nasihatler verecek doktor ölmüş! Birkaç arkadaş, mekteplerinin bir toplantısında bir araya gelirler. Ve ne kadar azalmış olduklarının farkına varırlar. İçlerinden, gidecekler gitmiş, biri hastahaneye kaldırılmış, öbürü tamamıyla bunamıştır. Kendisi, tanıdıklarının adreslerini ve telefon numaralarını yazdığı bir küçük defteri vardır. Bu defter, şimdiden, adlarına fatiha okunacakların listesi haline gelmiştir.

Yaşlanan, ihtiyarlayan adamın hafızasında, böylece, bir mezarlık halkı toplanır. Mektep arkadaşları, gençlik sırdaşları, orta yaş yoldaşları, bizimle yaşlanmış akrabalarımız, hislerimizin ortakları kadınlar, hülasa, bir ömrün en sağlam, en halis şahitleri, yeryüzünden birer birer çekilirler.

Yaşlanan, ihtiyarlayan adam, böylece, kendi dünyasının da yokluğa karışmakta olduğunu görür ve sıranın kendisine geldiğini düşünmeye başlar. Dahası: Başkalarının ölümünün herkes indinde ne kadar az ehemmiyeti olduğunu da anlar. Ölüm

vaktiyle taşıdığı müthiş facia hüviyetini artık kaybetmiştir. Ölümün, ilk zamanlarında sanmış olduğu gibi, istisnai değil, tabii ve harikulade değil, adi bir şey olduğunu öğrenir. Bu ilmi herkeste görmeye de alışır. "Falanca nezle olmuş!" der gibi "Falanca ölmüş!" derler. Tramvaya binerken kendisine, "Aman, yakında bir gün görüşelim!" demiş olan birisinin çoktandır niçin görünmediğini sorar, "A, haberiniz yok mu? O çoktandır sizlere ömür..." derler. Ve "Yazık! Son mektubuna daha cevap yazamamıştım" yahut "Onunla görülecek küçük bir işim vardı!" diyecek olurken kendini tutar, artık mektup yazmış yahut yazmamış, o küçük işi görmüş yahut görmemiş olmasının nasıl tamamen müsavi şeyler olduğunu düşünmeye koyulur. Bazan bir dostun ölüm haberini veren bir telgraftan sonra onun evvelce postaya bırakmış olduğu mektubu verirler. Fakat artık onun bütün manası kaybolmuştur. Biri gelip "Ayol duydun mu? Bizim zavallı Baki de ölmüş!" der, "Ben duyamadım. Gazeteler de yazmadıydı. Cenazesine bile gidemedim. Biçareyi nereye gömdüler, kim bilir?" Halbuki bu sözleri söyleyen adamla dinleyen kendisi ölen zarafet meraklısı Baki'nin son kalmış gençlik arkadaşlarıdır. Kendilerinin bu kayıtsızlıklarına, bu acizlerine şaşar. Kendileri de gidince Baki'nin yer yüzündeki hâtırasının büsbütün mahvolacağını ve ondan bu kubbede bir hoş sedâ bile kalmayacağını bilmek rikkatine dokunur. Ölümün muzafferiyeti karşısında ölenin en yakınlarının da isyana bile takatleri kalmamış olduğunu mutlak bir aciz hissiyle düşünür.

İşte, yaşlanan, ihtiyarlayan adam bunları göre göre, bunları görerek her gün bir yaşma daha gire gire en sağlam sandığı maddiyatın da, en ebedi sandığı maneviyatın da hep zaman denilen ve içinde yaşayan –yani içinden geçen– her şeyin şekillerini değiştiren, vücutlarını eriten, hüviyetlerini başkalaştıran, hâtıralarını unutturan dehşetli bir unsurun mevcudiyetini anlar. Öğrenir ki bu müthiş madde, bu gözlere görünmez ve ele geçmez zaman içinde yalnız fertler ve onların şahsi talihleri değil, yalnız binalar ve şehirler gibi maddi şeyler değil, fakat maddi ve manevî, kutsi ve ebedi sandığımız ne varsa, telakkilerle zevkler, âdetlerle usuller, servetlerle şöhretler, ilimlerle sanatlar, dinlerle felsefeler, kıymetlerle medeniyetler, milletlerle devletler, has-

talıklarla ilaçlar, ölçülerle ayarlar, kanunlar, hudutlar ve lisanlar, hepsi ve her şey gözlerimize sabit şekillerde göründükleri halde bir kasırganın savurduğu tozlar halinde havalanır, döner, döner, mütemadiyen şekil değiştirirler. Nasıl ki biz dünyayı da sabit duyarız, halbuki müthiş bir hızla dünya döner. Bütün bunlar birtakım nebatlar gibidir ki zaman içinde kök salmaları, büyümeleri, solmaları ve kurumaları kendi hayatları iktizasındandır. Zira hayat ancak hali bozmakla devam eder. Nasıl ki bir insanın kendi de, ömrü ile, mazisinden ayrılır, uzaklaşır ve ona ihanet etmiş olur. Hayat dediğimiz şey bütün bunların zaman ile değişerek, karışarak meydana getirdikleri daima değişici, mutlaka muvakkat bir manzaradır.

Yaşlanan, ihtiyarlayan adam bütün bunların da zamanın zehri içinde hep bizim gibi zehirlenmeye, bizim gibi göçmeye mahkûm fanilerden ibaret olduklarını düşünmeye alışır. O kadar ki bir insan hayatının bunların bazısının müddetinden daha uzun sürdüğünü, insanın kısa ömrü içinde onların kaçının devirlerini bitirip göçtüklerini görür. Ve hele mesela bir timsahın yahut bir çınarın tabii ömürleri bunların çoğunun müddetinden ne kadar daha uzun sürdüğüne hayret eder. Öyle ki, biri çocukluğunda ötekinin ihtiyarladığını görmüş yedi asırdîde adamın ömürleri kadar zaman geçmeden evvel koca Osmanlı imparatorluğu kurulmuş, yayılmış, kısılmış ve yıkılmıştır! öyle ki onun bu şeylerin hiçbirine artık mücerret bir ehemmiyet vermesi, bunları değişmez mefhumlar gibi telakki etmesi imkânı kalmaz. Bu zamandan sonra, kendisi için artık bir rahat ve saadet yoktur. Gittikçe sönen kandillere dönen gözleri, bütün mukaddesatının da söndüklerini görür.

Yaşlanan, ihtiyarlayan adam, vücudunun daha yıllarca evvel çökmüş olmasına rağmen, büsbütün harap olmamış ruhuyla, daha hâlâ güzellik, aşk, vuslat gibi sihirli kelimelerin ezeli ve ebedi tesirlerine inanıp bilinmez daha hangi hatanın tashihini umarak, gündüz nice hülyaları, gece nice rüyaları gizlice bekler. Böylece ruh için her mantık dışında, hülyalarıyla ve rüyalarıyla gizli bir diyar kalır. Ve orada bir yâr kalır ki, hayali cihan değer. Ve senelerden sonra, yârla tekrar buluşulsa bile, o da ihtiyarlamış, bozulmuş, biçareleşmiştir.

Yaşlanan, ihtiyarlayan adam, aşkı da kaybedince, hülyaları ve rüyaları da sona erip "eyvah! ne yer, ne yâr" kalır!

Yaşlanan, ihtiyarlayan adam gönlünün sonbahar içinde çürüyen yaprakların yaydığı bir inhizam kokusuyla dolduğunu duymaya başlar. Vaktiyle bilmediği, tabii bulduğu bir bahar içindeyken şimdi bir sonbaharın vücuduna sindiğini, ruhuna işlediğini duyar ve böylece kendimizden evvel sanki talihimiz bunar. Bir yaş gelir ki ondan sonra ehemmiyet verdiğimiz şeyler artık tarihe karışmış, yani hayattan çıkmıştır ve bütün dualarımıza karşı sayıklayan talihten artık hiçbir makul cevap almamıza imkân, yani bizim imkânımız kalmamıştır!

XIX

Fahim Beyin Son Zamanları ve Hakkında Son Hislerim

Babamın mektep arkadaşı olan Fahim Bey onun ölümünden bunca yıl sonra, elbette epeyce yaşlı bir adam olmalıydı. İhtiyarlığını pek göstermese bile altmış beşini aşmış, kim bilir, belki de yetmişine yaklaşmış bir adam!

Şimdi onun yeni teşkil olunan resmi bir dairede gene mütercim olarak yevmiye ile çalıştığını biliyordum. Bu müessesenin Fahim Beyi yeni tanıyan genç müdürü onun odasında ve masanın başında, ara sıra biraz uyuklayarak, saatlerce, hiçbir şey yapmadan ve hiç sıkılmıyormuş gibi bir ciddiyetle oturup beklemek kabiliyetine şaştığını söylermiş. Fakat Fahim Bey sanki bütün hayatında böyle beklemiş değil miydi? Onu ikide bir, belki tramvaya bile binemediği için, yürüyerek geçtiği uzun tramvay yolunda, aynı eda ve aynı mana ile ve aynı taraftaki kaldırım üstünde görüyordum. Onun böyle geçtiğini o kadar görmüşüm ki sanki hâlâ görür gibi oluyorum...

Fahim Bey, o sarımtırak renkli esvaplarıyla, ciddi, silik, tevazulu, nazik, kendisini tanıyanlar azaldıkça yalnızlığı çoğalmış ve "Bir yaşıma daha girdim" diye tecrübesi arttıkça ruhu kurumuş ihtiyar Fahim Bey, içinde belki işinin projelerini, belki gönlünün eseflerini, belki de sadece alafranga sefertasını sakladığı çantası kolunda, geçip gidiyor! Ona yanından ıslık çalarak geçenler kendisine ıslık çalıyorlarmış gibi geliyor. Fakat o, ayıp ve yersiz şey-

leri görmemeye itina eden azim ve ihtiyat dolu nazarlarıyla, onları gûya kuşkulandırmamak için, görmemezliye gelmeyi tercih ediyor. Her zaman hep karşısındaki istikamete bakan ve gûya ta uzaklar içinden gelen bakışlarıyla sanki hâlâ daha gülümsüyor ve yolunda kendisini itekaka gidenlere o sanki sürünmeden geçiyor. Geçtiği bu kalabalık yolun kargaşalığında yaşayan, kaynaşan, kabaran hakikatle, aralarında didiştiği hakikatlerle şimdi artık hakikaten hiçbir alakası kalmamış gibi yürüyor! Bir haber vermeye, belki de imdada çağırmaya mecbur olmaktan çekinen, korkan bir hali var. Bu uzun yolda böyle nice uzun senelerden beri yürüdüğünü hatırlayarak, gittikçe artan yalnızlığını duyuyor. Zira kendisini tanıyanlar azaldıkça yalnızlığı çoğalıyor. Hakikatle alakaları kalmayanlar yollarında ancak kendileri gibi hayaletlere rast gelirler. Fahim Bey eğer etrafında gördüğü oynak ve şakrak adamları böyle değil de kendisi kadar mütevekkil ve mütehayyil görse bile bu hepsi kendi gönüllerine uyan hayalperestlerden yine ürkecek, onlardan bile kaçınmak isteyecekti. Hakikatle hiçbir alakaları kalmayan ihtiyarlara yoldaş olarak, ancak kendi gönüllerinde yaşayan hâtıralar ve nedametler kalır, ihtiyarlar ancak kendi ölmüşleriyle beraber dolaşırlar. Fahim Bey de içinden geçtiği bu şamatalı kalabalıktan ziyade kendi hususi alemindeki yalnızlığına çekilmiş, orada yaşıyor! Görülüyor ki onda artık pesimizm felsefesi hâkimdir!

Fahim Bey gittikçe uzamış gibi görünen bu uzun yolunda yürüyor, geçiyor! O artık bütün tanıdıklarımız zümresinin haricinde kalmış! Eskiden onu babam gibi sevenlerin ve eniştem gibi sevmeyenlerin şimdi hemen hepsi ölmüşler yahut ölmüş gibi, hep birer köşeye çekilmişler! İhtiyarların böyle, mezarlıklara düşmeden önce, düştükleri bir "arâf" hayatı vardır. Ölüm, onlar daha hayat içindeyken, böyle yalnızlık, sükût ve inziva ile başlar. Eyvah! Şimdi onun ne cemaziyülevvelini bilen, ne cemaziyülahırını soran kimse kalmamış! Artık kimse gelip onunla bezik, poker veya briç gibi vaktiyle alafranga, şimdi hemen milli oyunların gizli incelikleri hakkında istişare etmiyor, artık kimse gelip ona Avrupa politikasının esrarını, "Le Temps" gazetesinin yazdıklarını, İspanya sefirinin yahut Avusturya hariciye nazırının ismini sormuyor. Yani artık dört canibin hiçbirinden hiç kimse gelip

onu ciddiye almıyor. O, gençliğinde gazetelerini okurken ve işaretlerken yaptığı gibi her şeyin birbiriyle rabıtası, dünya hayatının vahdeti yolundaki uzun nutuklarını, mevizelerini artık söylemiyor, zira kulakları gittikçe ağırlaşan Saffet Hanımdan başka hiçbir dinleyicisi kalmamış! Gençlik zamanında kendisine ehemmiyet veren arkadaşlarının meth ile göklere çıkardıkları meziyetleri, ilimleri ilkbaharın sonbahar içinde erimiş ışıkları, silinmiş renkleri, uçmuş kokuları gibi izsiz geçerek yalnız kendisinde yaşadığını gördüğü bir hâtıraya dönmüşler. Yani hepsi birer dumana inkılap ederek zamanın boşlukları içinde dağılmışlar. O mazinin şimdi gönlünü memnun veya müteselli edecek hiçbir alameti, hiçbir nişanesi kalmamış! O kadar ki nezaket ve merhamet gibi kendi içinde hâlâ yaşadığını duyduğu faziletlerinin kendi kendisinden başka artık hiçbir müşahidi, hiçbir şahidi bile kalmamış!

Şimdi, gidip gelmesi o kadar kolaylaşan Bursa da ne kadar uzakta kalmış! Oradan hiçbir gelip giden yok! Hatta bir haber alındığı yok! Vaktiyle –sonradan öğrenmiş olduğuna göre– kardeşlerinin meğer zaten satmak istedikleri hisselerini kendisine satmaya onları ikna için bin dereden su getirerek, "ekberi evlat" bulunduğunu ileri sürerek "Ben ölünce yine size, çocuklarınıza kalır!" diyerek ve nihayet onları ikna edince "Oh, hele şükür, rızalarını aldım!" diye sevinerek satın aldığı ve haremine "Bir gün olur, tamir ettiririz, görürsün, inşaallah!" dediği o Bursa'daki baba yadigârı eski ahşap ev çarpılmış, yan tarafına doğru eğrilmiş, ayakta mucize kabilinden durabiliyor, her an Belediyenin müdahalesiyle yıktırılmasından yahut kendi kendine yıkılmasından korkuluyormuş. O uzak ve harab ev bu yoksul aile için hep bir endişe mevzuu olurmuş. Fahim Bey bazen Saffet Hanıma "Aman, hanım! Bu gece rüyamda Bursa'daki evin yıkıldığını gördüm. Sakın bir felaket olmasın!" dermiş. Fakat kendilerinden başka hiç kimsenin artık bu felakete verebildiği bir ehemmiyet ve bir mana bile kalmamış!

Fahim Bey eskimiş ve artık kimsenin dinlemediği, duymadığı teranesini kendi kendisine tekrar ediyor ve sözünün bazen işitilse de anlaşılmadığını görüyor. O artık gençlerle aynı lisanı konuşmuyor. Bir gün, devam ettiği müessesede, adamsızlıktan, hizmetçi bulmanın güçlüğünden bahsolunuyormuş. Fahim Bey dairenin genç memurlarına latife yollu:

— Bereket versin bizim eski emektarlarımız Mefkud Efendiyle Nabedid Kalfaya! Onlar olmasa halimiz yamandı! Allah selamet versin, her işimizi onlar görürler! demiş.

Ciddi yüzlü genç memurlar, bakışları her türlü istihzadan âri olarak:

— Ya! insanın böyle eskiden kalma adamları bulunması ne iyi şey! Biz her işimizi kendimiz görmeye mecbur oluyoruz! diye cevap vermişler ve Fahim Beye bu pek dokunmuş. Bu cevapla kendisinin de sanki Mefkud Efendiyle Nabedid Kalfaya döndüğünü, onlar gibi gaiplere karıştığını duymuş!

İmtiyaz meselesi büsbütün suya düşmemiş ama, o şimdi "Bu işle meşgul olmaya hükümet beni tavzif edecek!" gibi büsbütün yeni, başka bir şeyler söylüyor ve benim, içimden "Başka bir terane tutturmuş!" diyeceğim geliyor.

Bu işinden bahsetmesini o kadar duymuştum ki buna başladı mı, cümlesinin baş tarafını duyar duymaz, ardından gelecek kelimeler ve diğer cümlelerin hangileri olduğunu, hem ne diyeceğini, hem nasıl diyeceğini evvelinden bilirdim. Gûya kurulmuş bir plak dinler gibi oluyordum. Artık bir zaman oldu ki hiçbir sözünün sarih bir yalan olmadığına emin olduğum bu adam söylerken hakikatin çabuk, sert ve çapraşık seslerinden ziyade kendisine mi, kime hitap ettiği bilinmez bir mevizenin evvelinden hazırlanmış ahenklerini, ölü dalgalarını, tekerrür eden nakaratını duyar gibi olurdum. Acaba bu sözlerini ziyanına alışamadığı bir emelin mateminde bize gûya bir teselli payı çıkarmak için mi söylüyordu? Zira o bunları, biz onun pek yakınları, biz onun zımni şerikleriymişiz gibi, gûya o eski ümitlerimizi hâlâ beslemek istiyen müşfik bir eda ile söylerdi. O gûya yüksek sesle rüya görenlerin hareketsiz ve solgun sesiyle sayıklıyor gibiydi ve ben sözlerinde bir hülyanın ifadesini dinler gibi olurdum.

Hülyalarından aldıkları kâmla ünsiyet ve iktifa edenler, hakikatin tehditlerinden hiçbirini ciddiye almamaları ve asıl dertleriyle meşgul olmamaları yüzünden, bir gün kendilerini büyük bir yoksulluğa düşmüş bulabilirler.

Fahim Bey, halden ziyade istikbalde yaşayan bir adamdı. Bunun için değil mi ki, dışardan bakanlara her şeyden mahrum ve

bahtsız görünürken o, tok hatta gına içinde, hakikatin değil de hayalin ülkesinde kendine göre mesut olabiliyordu. Hiçbir hayal gücü olmayanların yaptıkları bütün işleri, tahakkuk ettirdikleri bütün servetleri, en ince teferruatına kadar düşünmek ve tahayyül etmekle iktifa etmiş olan bu adam, talihin garip bir cilvesiyle, kucaklayamadığı veya elinden kaçırdığı bütün avların gönlüne sürünen gölgelerini sevip bunları okşamayı tercih ederek, aklında kazanmayı kurduğu bütün servetlerden, kendini mahrum da hissetmiyor gibiydi.

Fahim Bey, cidden, kendine mahsus bir hayal âleminde yaşayan bir manyak, bir "mythomane" olmuş değil miydi? O bir ömürdür tahakkuk etmeyen bu işinden hâlâ aynı emniyetle bahsetmeye nasıl kuvvet buluyordu? Kaç seneden, kaç nesilden ve kaç devirden artakalan bu işten hâlâ onun gibi ciddiyetle bahsetmeye artık imkân mı kalmıştı? Bu işin hikâye ve macerası onun için İbsen'in dediği gibi bir "hayati yalan" olmuş değil miydi? Bu halini göre göre Montesquieu/nun Romalılar için söylediğini ben onun için tekrar ile "Fahim Beyin azamet ve inhitatı" diyebilecektim. Ona bermutat "Nasılsınız?" diye sorduktan sonra "İşinizden ne haber?" diyecek olsam kendime rağmen dudaklarımda bir istihza tebessümü beliriyor. Yahut, etrafımda, gözlere görünmez birtakım mahlukatın gülüştüklerini duyar gibi oluyorum. Fakat, o, bunu bile göremeden, hissedemeden, ne garip ki bu işine hâlâ inanıyor ve aynı ahenkle onu anlatıyor, anlatmakla bitiremiyor, sizi de inanmaya cebretmek isteyen bunamış bir inat ve ısrar ile söylüyor, hâlâ söylüyor!

Ben, çoktan beridir, onun hayattaki günahının kendi gönlünde yaşayan hülyaları ellerinin tutabileceği hakikatlerden ziyade sevmesi olduğuna inanmıştım. Bunun için bence onun talihinde hayalden ve ölümden başka hakikat olamazdı. Halbuki ben hayatın ne kadar geçici bir şey olduğunu gittikçe daha çok hissetmekle çoğalan bir eza duyuyordum ve artık tahammül kuvvetlerimi bitirdiğimdendir ki merhametimin bile ona bir faydası dokunacağını memul etmiyor ve yolun karşıki kaldırımında Fahim Beyin geçtiğini görünce artık onu dinlemek için yanma gitmiyor, onu duymamak için, görmemezliğe gelerek, yolunda bırakıyor ve kendi yoluma devam ediyordum.

XX

Her Şeye Rağmen Gönülleri Şâd Eden Hayat

Hepimizin talih ve talihsizlik dediğimiz şeyler birbiriyle o kadar karışıktır ki bunları kendimiz bile birbirinden ayırt edemeyiz. Kader bize, aynı kayıtsız ellerle, yemekle zehri beraber verir. Bazen hayatımızda en büyük zarara girmemizle hayatımızı kurtarmamız aynı saate isabet eder. En mühim menfaatimizin bozulmasıyla yeise düşer, "Ne talihsizmişim!" diye söyleniriz. Lakin yarım saat geçmez, yanımızdakileri yaralayan ve öldüren bir kazadan biz sağ ve salim kurtuluruz, "Ne talihim varmış!" deriz. Talih nedir, talihsizlik nedir? Pek de bilemeyiz.

Lakin talihli veya talihsiz bütün insanlara biraz dikkat edilse iç içe yaşadıkları iki ömürleri olduğu görülür.

Bunların biri herkesin gözleri önünde geçen zevahir hayatlarıdır. Bu zahiri hayatımıza hariçten bakanların çok kere rikkatlerine dokunacak kadar siyah olan bahtımız bizi ekseriya onların bile tasavvur edemeyecekleri kadar aldatır, kanatır ve ağlatır. Fakat yabancılar bu gizli dertlerimizi değil, ancak zevahir hayatımızın sathını görürler ve hakkımızda ekseriyetle onun bu harici manzaralarına göre hüküm verirler. Halbuki çok kere bütün bunlar aldatıcıdır ve gizlenen hakikat bazen bu görünüşlerin tam aksinedir. Yabancılar evimizin yandığını, işimizin bozulduğunu, büyük bir haksızlığa düçar olduğumuzu duyarlar ve bize acıdıklarını söylerler. Halbuki biz biliriz ki onlar tarafından açındığımız bu uğursuz sanılan zamanımız, bilakis ha-

yatımızın en bahtiyar devresi ve yaşadığımız zamanın bizce en uğurlusudur. Sanatkârız, en iyi eserimizi bitiririz. Koleksiyoncuyuz, bütün emeklerimizi mükâfatlandıran bir parça keşfederiz. Münkiriz, dinin vecdine ereriz. Hastayız, sıhhatimiz düzelir. Âşığız, sevgilimize kavuşuruz. Sonsuz bir lezzet ruhumuzda çağlar. "Bu saadet bana yetişir! Artık, ölümden bile korkmam!" deriz. Lakin yabancılar ömrümüzün mahremiyetinde çağlayan bu bahtiyarlığımızı duyamazlar. Onlar –bazen bizim bunlardan haberimiz bile olmazken– ancak bizi saadetten uzakta tuttuklarını sandıkları mahrumiyetlerimizi görürler. Yabancılar bazen bizi yaralamış olduklarını sanırlar ve bizi saran hayalimiz o kadar kuvvetlidir ki gönlümüze dokunmuş bile olamazlar. Bazen en hain ve acı hakikat ruhumuzun kalın zırhlarını o kadar az delebilir ki onun gelişinden, onun geçişinden haberimiz bile olmaz. Yabancılar bizi ezilmiş sanırlar ve biz kendimizi bir hayal içinden sıyrılmış duyarız. Acaba hakikat miydi? deriz. Hayal nedir, hakikat nedir? Pek de bilemeyiz.

Adam yaşadıkça, yaşlandıkça görüyor ki insanlar bu zahiri hayatlarının muvaffakıyetleri için ne kadar uğraşsalar ve muvaffakıyetsizliklerinden ne kadar üzülseler bile, bütün bu hayatlarının tekmil vakaları ve faciaları gene hep sathi kalıyor ve ruhlarının selametine ancak hafif ve gevşek bağlarla bağlanıyor. Bu şeyler bizim maddi mevcudiyetimizi sararken daha derin ve mahrem bir tabakamız bunları sanki duymuyor. Çoğumuzun ruhu hayat için kurduğumuz ümitlere bile yabancı kalıyor ve böylece insan, denilebilir ki, kendi talihine de lakayt kalabiliyor. İnsanın kendi talihi de kendisine pek ehemmiyeti olmayan bir şey diye gözüküyor. Zira –her ne kadar garip olsa da– mahrum olmak muhtaç olmak değil ve mahzun olmak mesut olmamak değildir. Şüphe yok ki aydınlık veya karanlık zamanlarımız olabilir. Lakin neşemizin veya hüznümüzün mayası asıl vücudumuzun ve ruhumuzun bir usaresidir. Aynı şartlar içinde memnun veya mahzun olabiliyoruz. İnsanlar başlarına hariçten gelen felaketlerden ve saadetlerden ziyade bu halleri duyuş ve hazmediş kabiliyetleriyle, dünya ile ve kendi nefisleriyle mücadele tarzlarıyladır ki birbirlerinden ayrılırlar. Yani bunları yener, bahtiyar, yahut bunlara yenilir, bedbaht olurlar. Bazı tabiatların bedbaht-

lıkla ve bazılarınınsa bahtiyarlıkla imtizaçları mümkün değildir. Bazılarının hayatında tesadüflerin bütün lezzetleri dinmeyen bir rahmet gibi yağsa onlar kendi kendilerinden intikam almaya başladılar mı, eyvah! Artık hayatın bütün nimetleri kendi duydukları tabii acıyı ve felaketi bir türlü söndüremeyecektir!

Her insanın zevahir hayatının altında bir de gizli kalan ve sırf kendi hilkati ve ruhuyla yaşadığı büsbütün mahrem bir ömrü vardır ki bu hayat içimizde kendi üstüne kapanmış olan bir âlemin mahsulüdür. Yabancılar bunu seçemez ve göremezler ve talihin bütün engellerine rağmen, bu gizli ve mahrem hayatın insanı kısmen olsun tatmin etmesi mukadderdir. Çünkü günlerle gecelerimizin her saniyesinde bizi durmadan usul ile ve şiddetle kaderimize doğru iten, sürükleyen kuvvet kendi kendimiziz. Bu kör talihimizi nasıl hiç sevmemiş olabilir ve ondan nasıl hiç kâm almamış olabiliriz ki onu kısmen de yaratan kendi zevkimizdir. Talihimiz demek kısmen kendimiz demek ve kaderimizin tahakkuku demek de benliğimizin inkişafı demektir. Etrafımızda gördüğümüz dünya ve yaşadığımız hayat şahsi telakkimizin birer mahsulüdür. Dünyamız bize göre olduğu gibi hayatımız da kısmen tabiatımızın yarattığı bir şeydir ve hilkatimiz neyi istiyorsa odur. Yaşadıkça kendi kabuğunu yetiştiren sümüklüböcek gibi talihimizi biz kendimiz öreriz. Talihimiz bizi tamamlayan kendi varlığımız, kendi kurduğumuz bir ikinci vücudumuzdur ki herkese küserek bunun içine çekilmeyi severiz.

Talihimizin yoksulluğu ne olursa olsun ruhun kendini kurtaran gınaları ve istiğnaları, mest ve mağrur bırakan hülyaları ve rüyaları vardır. Talihin yükü altında ezilen insan bu yükle ezilmeyen bir ruha sahiptir. Bize tabiatımızı mukadder kılan ve her şeye rağmen de kudretini muhafaza eden işte bu ruhtur. Bu insan ruhu şahsi talihin fevkine çıkan, faniliğinin içinden başını yükselterek kısmen de gökleri koklayan, göklerin sonsuzluğuna karışan, ebediyetin lezzetini tadan ve onun mukadderatına iştirak eden bir ilahtır ve bunun içindir ki yaşamakta daima hayvani-ilahi bir lezzet, bir tat duyulur. Saadet bilhassa fizyolojik bir şeydir. Her mahluk için dünya bir cennet, her can için hayat bir vuslattır. O kadar ki din ve iman dediğimiz şeyin esası bile ahrette gene hayata kavuşmak hülyası, yine yaşamak rüya-

sıdır. Ve bundan dolayıdır ki bir insan ömrünün semanın uzak mesafeleri kadar nakıs ve noksan gördüğümüz vüsati gene insanın ruhuna sonsuz bir hayret verir.

Benim, Fahim Beyin eski bir rüyasını, zamanı geçtikten sonra gelen vuslatların beyhudeliği yüzünden, tenkit etmiş olduğum mağrur gençlik senelerinden beri tecrübem artmıştı. O zamanlardan beri görmüştüm ki asıl sevgilerimiz gönlümüzde yaşayan hülyalarımız ve asıl sevgililerimiz hayat çölünde ufuklarımızı her an süsleyen kendi ruhumuz ve kendi gözlerimizle yaratılmış seraplarımızdır. Hülasa ancak kendi gönlümüzde ve hayalimizde yaşattıklarımızdır ve bize nasip olan vuslatlarsa onların vücutlarına nispetle ancak gölgeleri gibi kalır. Her zaman hakikat içimizde kalan arzu, hayal ise elimize geçen vuslattır. Zira hayalin vardığı mesafeler dünyevi hiçbir hakikatte bulunamaz, madem ki onlar bu hâki hakikatin dar ölçülerine uymaz ve dünyaya sığmaz. En samimi dostlarımız gibi en büyük hamilerimiz içimizdeki emellerimiz ve hülyalarımızdır. En büyük saadetimiz onların gölgesinde yaşayarak, onların kevserine kanarak, onlarla anlaşmamız ve kaynaşmamızdır. Mahrum veya muhteşem işte bize miras olan talih budur.

Talihimiz, geceler ve günlerimizin zamanıyla, içimizde hülya ve arzularımızı dokudukça biz onlara varmış oluruz ve böylece bütün ömrümüzde beklediğimiz saadet gönlümüzü aşkıyla o kadar doldurur ki biz daha hasretini çekerken bile, çok kere bu mahrumiyetimizi duyamaz, kendimizi onun cennetinde sanırız. Zavallı Fahim Bey! Kim bilir o naşâd gönlünüz bile, bu yoksul günler ve gecelerinizin ezeli şiirinde, size kaç kere böyle şâd görünmüştür!

XXI

Bir Gün Olur...

Hatta, kim bilir, belki bir gün olur, biz ölüm döşeğindeyken, talihimizin bu lütfu hastalığımızın zaafıyla birleşerek, bize belki bütün ömrümüz boyunca beslediğimiz hülya ve arzularımızın olgun salkımlarını sunar. Kim bilir, belki siz de, son gününüz veya gecenizde, bütün o mahrum hayatınızı, hatta sizi aldatmış olan, çünkü hiçbir vaadi tahakkuk etmeyen o ilk rüyanızı unutmuş, kim bilir, belki bu defa da size bütün isteklerinizin vuslatını nasip ederek sizi ölümün kucağına doymuş ve tok götüren tatlı bir rüya görmüşsünüzdür. Hayatın başlangıcı gibi sonu da bir ninni, masal ve uyku ihtiyacını duyuyor. Belki, yanınızda Saffet Hanımın şefkatini bir ninni gibi duyduğunuz o sonuncu gün veya gece, bütün ömrünüz boyunca susamış olduğunuz nimetler, kim bilir, belki sizin olmuştu. Kim bilir, belki ömrünüzün bütün nahoş mevsimlerini, yoksul ve felaketli senelerini yorgun zihninizden silerek, ancak kuvvetlerinizin taze bulunduğu, ruhunuzu hülya ile dolduran ilk zamanlarınızın emellerini, konağınızın boş odaları içinden ve gençliğinizin eşiğinden her sabah kemanınızla hayata, saadete, kim bilir hangi muvaffakıyetlere ve hangi vuslatlara doğru saldığınız ısrarlı, uzun davetlerinizi hatırladınız. Kim bilir, belki de, siz, yatağınızda, ıstıraplarınıza merhemler gibi sürünen bir rahatlık hissiyle duydunuz ki artık işiniz muradınıza göre bir hakikat oldu. O kurak ve çorak hayatınıza bir altın yağmuru, bol bol ve çoktan beklediğiniz bir rah-

met gibi yağdı. Saffet Hanımın harap gönlüyle Bursa'daki harap evinizi tamir ettiniz. Hayatımızda bize her adımda refakat eden fuzuli düşmanlarımızın ordusunu nadim ve mahçup gördünüz ve size bütün ömrünüzde hem gülmüş, hem haset etmiş olanları siz ancak tebessüm eden bakışlarla süzmeyi kâfi buldunuz. Nihayet hayatın ve insanların artık umduğunuz gibi insaf ettiklerini görerek, kendinize hak verdiniz ve böylece, kim bilir, belki işinizi yoluna koymuş, talihinizi ikmal etmiş olduğunuza kanaatle memnun, müsterih ve rahat ölmuşsünüzdür.

Fakat kim bilir, bu belki de, size acıyan kalbimle, ancak benim görebildiğim bir rüyadır. Kim bilir, belki de yaşayanlar hülya ve rüyalarına hâlâ doymamışlarken, ölecek olanlar, belki artık rüya göremezler. Akşamın vahim rüzgârı esmeye, gölgeler ürpermeye başlayınca, hülyası içindeki ruh huylanarak bütün vücudunda bir titreme duyar. Ademin kendisini soğuk kucağı içine çekmeye başladığını hisseder. Ademin karanlığı gönlünü işler, fakat bunu duyan hiç kimse geçmiş zamanına ve rüyasına doğru geri dönemez. Herkes kendini ümit ve hayal âlemlerinde uçuran kanatların kapanmak sırası geldiğini, herkes önündeki gölgeye yıkılmaya mahkûm olduğunu anlar. Kim bilir, ölecek olanların belki gözleri artık açılır ve onlar yalnız kuru hakikati görürler. Öleceği sırada aklı başına gelmiş olan Don Kişot gibi, onlar da, saffet ve gafletleriyle, ömürlerinde neye kıymet verdiler, nelere fedakârlık ettilerse bunların hepsinin boş olduğunu, kimleri sevdiler ve kimlere ehemmiyet verdilerse onların kendilerini aldatmış olduklarını ve kendilerinin ömürleri boyunca, bütün aldanmakla ve kendi kendilerini aldatmakla delicesine yaşamış olduklarını anlarlar. Kim bilir, belki de insanların çoğu böylece artık aldanmadıkları, artık ummadıkları, artık ümit edemedikleri, artık hayal kuramadıkları için ölürler ve gözler belki açıldığı içindir ki ilelebet kapanmaya mahkûm olur. Hayatın hülyası içinde yaşayanların ölmeden önce böyle bir an için gafletlerinden uyanarak bütün ömürlerinin iflasını görmeleri elbette feci olacak. Ölümün geldiği bu anın yeisi o kadar vahşi olacak ki onu tasavvur ederken bile, ruh, haşyetle titriyor.

Evet, bir gün olur, insan, gençken ruhunda parlayan bütün yıldızların birer birer söndüğünü görür. Ruhumuzu içtiğimiz su

ve yediğimiz ekmek gibi besleyen emeller ve ümitlerimiz birer birer bizi terk eder. Fakat bir gün olur, hayatımızdan kutsi bildiğimiz bu göklerimizi, bu yıldızlarımızı, bu hülyalarımızı zayi etmiş olduğumuza bile lakayt kalırız. Bir gün olur, tılsımı bozulmuş gibi bütün dünyamızın benzi solar. Gönlümüzde bir şafak ziyası kararır, karanlığa döner, insan kendinin bütün kâinat içinde yalnızlığını duyar ve garipser, vücudumuzda haz almak imkânı kalmaz, ümitten aç, aşktan susuz, hülyadan havasız kalır, sonuncu yalnızlığımıza ve çaresizliğimize düştüğümüzü duyarız. Artık bütün hayat boyunca beklediğimiz nimeti istemek bile bize tahammül edilmez bir külfet olur. Bir köşede hâlâ bizi bekler gibi duran babadan kalma ihtiyar evlerimiz, mucize kabilinden ayakta duruşları bize ebediyete kadar sağlam birer mabet gibi görünen kutsi itikatlarımız, unutmayı canımızla ödemeye razı olduğumuz nedametlerimiz, nefesleri kemiklerimize kadar işleyen yakın ve uzak sevgililerimiz, toprağın içinde çürüdükleri halde ancak biraz hafızamızda yaşadıkları için hâlâ yarın ahrette bulacağımızı umduğumuz ölülerimiz ve ruhumuzun teneffüs ettiği hava gibi duyduğumuz hâtıralarımız, bütün bu sağlı sollu, geceli gündüzlü siyanet meleklerimiz bir gün olur, hepsi ve her şey dermansız ruhumuzun kararan güneşiyle birlikte eriyerek, sönerek ve dermansız vücudumuzun kanı gibi dökülerek, gözlerimizden düşerek, yerlere düşerek, bir gün olur hepsi ve her şey isimsiz bir çöküntü ve silinti içinde ezilir, birleşir, kararır ve biz artık bunları biribirinden ayıramayız. Biz artık ruhumuzun bin bir his, endişe, sual ve hayalini unutarak, tam bir kayıtsızlığa düşer, ne umduğumuzu, ne olduğumuzu ve ne yapmış olduğumuzu kendimiz bile hatırlayamayız ve bilemeyiz!

XXII

Fahim Beye Hitaplar ve Sualler

Ey kendisini gören herkesin türlü türlü bulduğu, başka başka bildiği Fahim Bey! Size, belki kendisinden tevarüs ettiğiniz fikirleri ağzınızdan işittikçe "benim akıllı oğlum!" diye hitabeden babanızın, ve, vaktiyle "dünyanın en iyi adamlarındandır" diye sizi göklere çıkaran babamın mı hakları vardı. Halbuki eniştemize göre, sadece bir frenk mukallidi, dolayısıyla dinsiz ve tehlikeli bir adamdınız. Kendisine bahşiş veremediğiniz han kapıcısı sizi "naletin biri" sayar, eski gazetelerinizin ince kâğıt parçalarıyla işaretli yerlerini karıştırdığı için kendisine ifrit kesildiğinizi gören hizmetçi size bir nevi deli diye bakar, daha edeceğiniz nice iyilikleri bekleyen Reji hademesi sizi evliya bilir, bense sizi, hisler ve fikirlerim yavaş yavaş ve parça parça değiştikçe, geçmiş zamanın hoş görünüşlü, hoş sözlü, bir hayli vakit kaybettirici ve biraz safdil bir ihtiyarı bulurken, siz, hakikaten bütün zaafı ancak iyiliğinden gelen bir adam mıydınız? Haklı olanlar bizler miydik? Yoksa, vaktiyle, Saffet Hanıma sizin hareminiz olmuş diye acıyan hanımların mı hakları vardı, siz, zaafınızla bedbaht olup bedbaht eden akılsız ve uğursuz bir insan mıydınız? Hayatı ve dünyayı kendi iyiliğinize göre duyduğunuz için hep aldandınız mıydı? Aldanışınız kendinizi aldatmak mıydı, başkalarını mı aldatmaya yaradı? Sizi kendinize zengin bir iş sahibi farz ettiren hülyalarınızı, hayatınızı tedavi için, bir ilaç gibi mi aldınız, yoksa bunları hayat içinde kalp akçeler gibi mi harcadınız? Bü-

tün ömrünüz ciddi ve masum bir bekleyişle mi geçti, bu intizarı siz hodkâmlığınızı örten bir perde gibi mi kullandınız? Varmak istediği diyarı gönlünde taşıyan bir sairfilmenam gibi adeta haberiniz olmadan mı geziyor, uyuyor gibi mi yaşıyordunuz? Yoksa iradenizin emirlerini hareketlerinizde zahmetle mi tatbik ediyordunuz? Başkalarını düşünmekten kendinizi düşünemediniz miydi? Yoksa kendinizi düşünmekten başkalarını mı düşünemedinizdi? Yabancıların gözlerini boyayan feragatiniz arkasında siz rahatına düşkün bir hodkâm mıydınız? İçinizde, hepimizde olduğu gibi yaşayan muhtelif şahsiyetleri telif edebilmiş miydiniz? Bunları kim bilir? Kim söyleyebilir? Hatta siz bilebilir misiniz? Kendimizi biz bilebilir miyiz? Bizim hakkımızda kendimizin mi, kimin şahadeti makbuldür, kimin şahadeti makul olabilir? Kim bilir, kim diyebilir ki kendi kendimiz hakkında ilmimiz nerede biter, cehlimiz nerede başlar? Ve başkalarının cehli nerede biter, ilmi nerede başlar?

Kendimiz ve gördüklerimiz o kadar sarih tezatlarla vücuda gelmişizdir ki kendimiz ve gördüklerimiz hakkında bir fikir edinmekte biz de müşkülat çekeriz. Zamanın içinde her hayatın çizdiği dairenin vüsati buna hariçten bakanların bütün tahminlerini aşar. Her insan ömrünün hudutları zamanın sularında halkalar gibi genişleye genişleye silinir. Bunlardan biz sanki ne duyarız? Bizim yabancı bir hayattan sanki bildiğimiz nedir? Ve başkalarının bizden bilecekleri sanki ne olabilir? Her insan münasebette bulunduğu adamı hemen bir tek yüzüyle tanır. Kadın kendisini seveni zevc olarak, çocuk kendisine ders vereni hoca olarak, fakir kendisine para vereni iyi olarak tanır. Fakat onların başka yüzleri de vardır! Bir mahluk gönlüyle yapayalnız kalınca nasıl değişir! Kimse bu değişmiş insanı tanıyamaz, kimse onun yalnızlığına giremez, kimse kimseyi tekmil yüzleriyle, bütün insanlığıyla bilmez! Başkaları bizi nasıl anlayabilirler ki biz de senelerce zamanımızı bir adamı tetkik etmeye (duymaya ve hakkında hüküm vermeye) tahsis etsek ona dair söyleyebileceğimiz beş on sözün acaba kaçı doğru olabilir? Acaba bir tanesinin hakikatle mutabakatı olabilir mi? Bir insanın kendi kendisinin olduğunu sandığı adamla onu başkalarının olduğunu sandıkları adam arasında ne ayrılıklar vardır! O kadar farklar vardır ki

bunların arasında bazen bir benzeyiş bile kalmaz! Başka türlü yaşayan bir adamın kafasında ise hayaliyle yaşadığı başka bir hayat vardır ve o kendini herkesin hakiki dedikleri hayatına değil, bu hayali hayatına göre muhakeme eder. Halbuki hakiki ve hayali bu iki hayatı yaşayan adamlar arasında da ne tezatlar bulunur! Komşularının gördükleri ve bildiklerini sandıkları adam mı, aynasının karşısında görünen yüzüne şaşan ve buna değil ancak kendi içindeki görünmez benliğine inanan adam mı, yoksa bu inandığı şahsiyetine hayatında daima ihanet ederek kendi inandığı sözlerine uymayan hareketlere geçen adam mı, hangisi hakikisidir? Bunların hiçbiri mi doğru değildir? Bunların hepsinin arasında bir ayrı hakikat, tevazününü bu tezatlardan bulan başka bir adam mı vardır? Kim bilir, kim diyebilir ki bir insanın hakikati nerede biter, rüyası, hülyası, yalanı nerede başlar?

Sanki ne biliyoruz? Ne kadar az biliyoruz! Hele bildiklerimizin ne kadar azını yapabiliyoruz! Ne olduğumuzu ve ne işlediğimizi hangimiz biliriz? Hele yabancılar nasıl bilsinler? Kimse göründüğü gibi değildir. Fakat kimse görünmediği ve kendi olduğunu sandığı gibi de değildir. Kimse bizi kendimizin olduğumuzu sandığımız gibi göremez. Kimsenin nasıl olduğunu hiç kimse bilmez. Başkalarının gözleri en tabii manamızı başka manalara çekerler. Biz sevgiyle gülümseriz ve onlar yüzümüzü kin ile buruşmuş görürler. Yabancı gözler ve izanlar bizi olduğumuzdan büsbütün başka, ya şişman ve kısa, ya zayıf ve uzun gösteren bozucu ve güldürücü aynalardır. Bunların içinde biz kendi kendimizi görebilsek şüphesiz bildiğimiz kendimize benzetemezdik. Fakat bizi gören bu yabancı gözlerin koydukları şekillere girmeye mahkûmuz. Zira kendimizin olduğumuzu sandığımız şekilde görünmemizin ise hiç imkânı yoktur. Biz bile kendimizi en sadık bir aynada görmek istesek nefesimizin buğusu aynamızı bulandırır ve gözlerimizi şaşırtır. Ancak biz kendimizi o kadar kıymetli duyarız, kendi lüzumumuza o kadar kanarız ki başkalarının hakkımızdaki fikirlerini bu sağlam kanaatimize karşı birer ihanet sayarız. Biz usluyken bize deli dediklerini işitiriz. Lakin biz de bilmeliyiz ki hayat içinde pek uslu olmakla biraz deli olmak aynı yola çıkar mı, çıkmaz mı? Kendi şuurumuz hayatımızın mantığını bir cinnet sayabilir. Fakat hayatı-

mızın mantığı kendi izanımıza her an güler ve onu istihfaf eder. En makul adamların bile, en makul adamların hele, bazen delilik yapmaya meyilleri, istekleri, ihtiyaçları olmaz mı? Delilik, suların, havanın, bütün tabiatın bir nevi başıboş mantığı değil midir? Bunları nasıl bilelim ki hep buhar gibi kaynaşan hudutlar üstündeyiz! Bu hükmü kim verebilir ve bu işe kim hakem olabilir? Kim bilir, kim diyebilir ki delilikteki usluluk nerde biter, usluluktaki delilik nerde başlar?

Arşimed kendisine bu toprak haricinde bir istinat noktası verilse dünyayı kaldıracağını söylermiş. Biz de kendimizi muhakeme, tadil ve tedavi için kendimizin dışında dayanacak bir nokta bulmakta aynen bu kadar imkânsızlıkla karşılaşırız. Biz en evvel başkalarına karşı vazifelerle mi bağlıyız? Yoksa en önce kendi ruhumuza karşı mı mesuliyetlerimiz vardır? En mahrem benliğimizin inkişafını temin etmek yabancılara olan vazifemizden daha az mı ehemmiyetlidir, yoksa daha mühim sayılmaz mı? Başlarımızda fikirlerimiz ve gönüllerimizde hislerimiz göklerde toplanıp bozulan bulutlara benzer. Daima muvakkat birtakım ihtişamlar kurar, sonra dağılırlar. İkide bir yapılıp yıkılan bu kâinatımızdansa yabancıların haberi olmaz. Hatta biz bile, bazen, onların gafili bulunuruz. Biz de, nice defalar, tanımadığımız, hatta bir başkasının sandığımız bir zihniyetle harekete geçeriz. Bütün günlerimiz için kendimize bir yol çizer, sonra, her gün bunun aksine hareket ederiz. Kendimizi bazen kendimizden bile ne kadar uzak buluruz! Sanki tanımadığımız, yabancı bir kalple hissederiz. Bazen de kendi kendimizle mutabıkken o kadar her şeyden uzak ve yalnız kalırız ki bütün dünyanın kendimize karşı yabancılığını, yeryüzünün gurbeti içinde bir biykes hayatı yaşadığımızı duyarız. Ancak bütün bunlar o kadar iç içe geçen ve değişen duygulardır ki biz kendimiz de bilemeyiz, herkesle karabetimiz ve dünya ile dostluğumuz nerde biter, dünyadaki yalnızlığımız ve herkese yabancılığımız nerde başlar?

Gönlümüzün hayal ve muhal iklimlerinde açılmış öyle samimi emelleri vardır ki vücudumuzun nesci kadar bizimken yine en tabii zaaflarımız bunları birtakım yalanlara çevirir. Ahlaki, manevi öyle meziyetlerimiz vardır ki irademizin ihmalleri bunları birtakım kusurlara döndürür. İçimizde öyle zaaflar vardır ki

bunlar kendilerini tehlikede sandı mı, bize insan iradesinin fevkinde birtakım kuvvetler verir. Zekâmızın öyle istiğnaları, ancak kendini tatmin eden öyle gururları ve ancak kendi kendisinin şahadetiyle iktifa eden öyle sükûtları olur ki bunlar bazen bizi hayat ve hakikat karşısında zekâdan büsbütün mahrum bir adamın kalacağı mevkide, hatta onun kalmayacağı mevkide bırakır. Çok kere, mazide, aklımızın bize yâr olmamış olduğunu, fırsat ve zaman geçtikten sonra fark ederiz. Çok kere de kendi kendimize etmiş olduğumuzu bize hiçbir düşmanın yapamayacağını görürüz. Ömrümüzün yarısı böyle, diğer kısmında işlemiş olduğumuz hataları tamir ve tashih ile geçer, fakat yazık ki bütün bu tecrübelerimizden istifade etmek içinse önümüzde ikinci bir ömrümüz yoktur. Hayat içinde bunca emeklerimizin verdiği mahsuller bazen korkulu rüya ve kâbuslarda gördüğümüz acayip mahlukları andırır. Bu coşkun ejderhaların onları doğurmuş ve beslemiş olan munis arzularımıza ne kadar benzemediklerine elbette siz de şaşmışsınızdır. Bazen bir kalbi incitmekten çekiniriz ve sonra o kalbin bizim yıllarca sürmüş bir gafletimizle kırılmış olduğunu öğreniriz. Bazen iyilik yapmak hevesiyle fenalık etmiş olduğumuzu anlarız. Bazen de yaptığımız fena bir şeyden iyi bir netice doğar. Böyle, istemeyerek işlediğimiz fenalıkların ve bilmeyerek yaptığımız iyiliklerin haddi hesabı mı vardır? Bunları kim bilir? Bilse bilse bir Allah bilecek değil midir? Gönlümüzün dikenleri kaç ele batmış ve kaç kalbi kanatmıştır! Gönlümüzün gülleriyse, hâlâ, asıl kıymetlerimiz gibi, kalbimizin kanıyla beslediğimiz sevgililerimiz değil midir? Her gün belki iyi diye yaptıklarımızdan çıkan menhus neticeleri gördükçe sanki hangimizin kime ve sanki ne demeye hakkı olabilir? İyilik de, fenalık da, güvercinlerin boyunlarmdaki tüylerin renkleri gibi, iç içe geçen ve morumsu olanların nerde başladığı, güvemsi olanların nereye kadar devam ettiği ve pembemsi olanların nerede bittiği hiç de belli olmayan, hatta, dahası, gelen ışıklara, geçen rüzgârlara uyarak, daima değişen ve kâh böyle ve kâh öyle gözüken şeyler değil midir? Bunların sınırlarını kim tespit edebilir; kim bilir, kim diyebilir ki iyilik dediğimiz şeyler nerede biter, fenalık dediğimiz şeyler nerede başlar?

Hayatın manaları çıplak vücutlarımızı sararak havalanan meşlahlar gibi dünyanın hep birbirine zıt rüzgârlarıyla, talihi-

mizin etrafında savrularak, şekilden şekle giriyor, her an biçim değiştiriyor. Acaba hayat nedir, bizim yaptığımız bir şey mi, bizim vasıtamızla yapılan bir şey midir? Acaba kader ve talih nedir? Bizimle biten bir şey mi, bizden evvel başlamış, bizimle süren ve bizden sonra devam edecek bir şey midir? Ömrümüzü saran mânevi iklimler arasında hangisi bizim için hakikîsidir? Asıl hangisi ruhumuzun iklimidir? Hangisine hakikat demeliyiz? Bir zahiri hakikat vardır ki sathi ve aldatıcıdır. Bir de geçici hakikatler vardır ki hep birer hususiyetten ibaret değil midir? Hakikatin bin bir cephesi, çehresi, manası ve başka başka görünüşleri yok mudur? Ruhunun itikadıyla yaşayan mutekit ve hayalperest, başkaları onu ne kadar hayal içinde sanırlarsa sansınlar, kendisi hakiki hayatını yaşamış olmaz, kendisi için bir hakikat hayatı yaşamış sayılmaz mı? İhtiyacımız olan, yani aşkını duyduğumuz hakikatle erişebildiğimize emin olduğumuz hakikat bir değil midir? Adımlarımızı sevk ve idare eden biz değilken yolumuzu nasıl anlarız? Vardığımız yeri bilmezken bize layık yeri nasıl tasavvur edebiliriz? Bütün ömürlerin sonu iflasken hangi muvaffakıyetlerden bahsedebiliriz? Kim bilir, kim diyebilir ki hayatın galebesi nerde biter, iflası nerde başlar?

Bir gün bize ölümü mukadder kılan zaafımız kadar hayatta bizi riyazi bir katiyetle sürükleyen kuvvetler vardır. Kendimizi muttasıl bunların hâkimi sanırken daima onlara tabi oluruz. Hükmettiğimizi umduğumuz hislere zincirlerle bağlı mahkûmlar olduğumuzu ilmimiz arttıkça öğreniyoruz. Var olmadan önce yok olduğumuz gibi, var olduktan sonra da yine yok olacağımızı anlıyoruz ve bütün insanların, yeryüzünün en büyük mücrimleri gibi, hep ölüm cezasına mahkûm olduklarını biliyoruz. O iki kati yokluk arasındaki bu cüzi varlığın manası değil, ancak faniliğinden dolayı ruha acımsı gelen tadı, lezzeti duyuluyor. Sonunda madem ki tamamen mahvolacağımız bellidir, esasta mevcut olan ancak ölüm demektir. Bu ölümün geçmiş bütün insanlara ettirdiği feryatlar hafızamızda inlerken her ümit ve her hesap nafiledir, zira ölüm her imanı tekzip eder, her şeyin abes olduğunu gösterir ve her şeyi geçer. Her hayat, her vuslat ve her muvaffakıyetin rikkatimize dokunan şivesi bunların boş karanlıklar içinde birer havaifişek tarzında yanan ışıklarla yüksele yüksele vardık-

ları noktada, gönlümüze hayret veren müşfik ve parlak renklerle bir an açılacak, sonra yine, çaresiz, karanlığın boşluklarına dökülüp sönmeleridir. Biz böyle boş karanlıklarda parlarken canımızla ödediğimiz bu hayat içinde kim bilir, kim diyebilir ki ölümün zaferi nerede başlar, ölümün zaferi nerede biter?

* * *

Ey kendisini gören herkesin türlü türlü bulduğu, başka başka bildiği Fahim Bey! Siz de, o dermansız halinizde, kendinizi bu tahlil edilmez kör, sağır, dilsiz ve hep kendi kafalarına göre giden kuvvetlerin masum bir esiri ve kurbanı olarak duymuş değil miydiniz? Kati yalnızlığa ve sükûta düşmeden, her zerreniz çürüyüp dağılmaya razı olmadan ve ölüm sizin yüzünüze de sırrını saklayan meçhul ve efsanevi bir adam maskesi geçirmeden evvel siz bu meseleleri halleden vazıh bir tahlile varabildiniz miydi? Siz acaba kendiniz hakkında söylenenleri duymuş, tartmış ve düşünmüş müydünüz? Acaba kendiniz hakkında siz ne teşhis koymuş ve son olarak ne hüküm vermiştiniz?

Bu son dermansızlık, istiğna ve mutavaat anında ölümün o mutlak sükûtuna ererken, şüphem yok ki insan kendisini yerden göğe kadar mağdur ve mazur duyacak ve kendi kendisi hakkında insaf ve merhamet hisleriyle dolmuş, taşmış olacaktır. Şüphem yok ki kendimiz için ağzımızda sönecek son söz bir af ve merhamet sözü ve gönlümüzde eriyecek son his bir şefkat, muhabbet ve hasret duygusu olacaktır.

Siz gidince büsbütün yardımsız ve yoksul kalan Saffet Hanımın, ruhunda sizin beslediğiniz hülyaların sizinle birlikte göçtüklerini görmekle, arkanızdan, beyaz saçlı ve ağrılarına karşı sargılı başına kurumuş ellerinin yumruklarıyla vurarak "Beni böyle bırakıp gidecek miydin?" diye dövündüğünü ve böylece belki giden sizden ziyade kalan kendisi için ağladığını bize naklettiler. Onun size ait hislerinde bir isabet veya ihanet olup olmadığını bilmem, fakat ben sizin kendi hakkınızda bu munis ve müşfik hislerden başka duygularla mütehassıs olabileceğinizi tahayyül edemiyorum.